Toplum ve Kuram
Lêkolîn û Xebatên Kurdî

Zan Vakfı Yayınları
Toplum ve Kuram Dergisi; Yenişehir mah. Lise cd. Boğaziçi apt. No:1
D:7 Yenişehir/Diyarbakır
toplumvekuram@gmail.com
www.toplumvekuram.org

Kitap Dizisi: 12

Sayı Koordinatörleri
Hakan Sandal, Yağmur Yılmaz

Yayın Kurulu
Ayhan Işık, Ayşegül Yıldırım, Behzat Hıroğlu, Derya Aydın, Hakan Sandal,
Serhat Arslan, Yağmur Yılmaz, Zeynep Uğur

Danışma Kurulu
Adnan Çelik, Mehmet Polatel, Namık K. Dinç, Ronayi Önen, Seda Altuğ

Bu Sayıya Destek Verenler
Agit Özdemir, Tuğba Özcan, Yasin Duman, Fatma Arslan

Kapak Tasarımı
Volkan Ölmez

Baskı
Berdan Matbaacılık
Davutpaşa cd. Güven San. Sit. C Blok No: 215/216
Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul
Tel: 0212 613 11 12
E-mail: berdanmatbaa@gmail.com
Matbaa Sertifika No. 12491

ISBN
978-605-82811-2-7

Abonelik Koşulları
Yurtiçi Abonelik Bedeli: 2 Yıllık (4 sayı) 60 TL
Türkiye İş Bankası **TL Hesap No:** 10420713656
IBAN: TR480006400000110420713656

Yurtdışı Abonelik Bedeli: 2 Yıllık (4 sayı) 60 TL
Türkiye İş Bankası **TL Hesap No:** 10420713656
IBAN: TR480006400000110420713656

Yukarıda belirtilen hesap numaralarından birine yatırılan
ücreti gösterir dekont (veya dekont da olabilir) tarafımıza ulaştıktan sonra
dergiler adresinize postalanacaktır.
e-posta: toplumvekuram@gmail.com

http://zanenstitu.org

TOPLUM
VE
KURAM

Lêkolîn û Xebatên Kurdî

Bu Sayıda: 9

İçindekiler

Dersim Kutsal Tarihi: Çevre, Toplum ve İnancın Ortaklaştığı Kutsal Coğrafyada Yaşam ve Direnme Hukuku: 13
Dilşa Deniz

Topraksızlar Hareketi ve Kürt Özgürlük Mücadelesinde Alternatif Yaşam ve Ekoloji: Tartışmalar/Karşılaştırmalar: 33
Özlem Yeniay

(Yeniden) İnşa Sürecinde: Devlet, Kimlik Üretimi ve Türkiye-Kürdistan Bölgesi Kırsalı: 57
Joost Jongerden

"Toplumun Ekolojik Değerler Üzerinden Yeniden Örgütlenmesi Rojava Devriminin Esas Başarısıdır": Rojava Kooperatif Komitesi ile Söyleşi: 91

Kadın, Ekoloji ve Emek: Eko-Jin ile Söyleşi: 109
Derya Aydın

Vegan Etiğin Kürdistan Kodları: 123
Osman Oğuz

Dağ'ın *Oikos*'u: 131
Ulaş Güldiken

Rojava Kronolojisi II
Şiddet, Örgütlenme ve İsyan: Devrimin Ayak Sesleri (2000-2012): 145
Serhat Arslan

Muhtaç Kaynakça: 153

Editörlerden

Toplum ve Kuram-Lêkolîn û Xebatên Kurdî dergisinin fikri yapısı ve sosyal politika alanında yapılması hedeflenen çalışmaların ortaklaştırılmasıyla iki yıl önce Zan Sosyal Siyasal ve İktisadi Araştırmalar Enstitüsü kuruldu. Dergimiz, elinizde tuttuğunuz 12. sayısıyla birlikte, farklı çalışma alanları ve birimlerinden oluşan Zan Enstitüsü'nün bir alt birimi olarak çalışmalarına devam edecektir. Bu yeni yapılanma sürecinde ekibimize yeni arkadaşlarımız dahil oldu. Çalışmalarımızı daha kararlı ve disiplinli yürütebilmek için dergi yayın kurulunun yanı sıra bir de danışma kurulu oluşturuldu. Böylece Zan Enstitüsü'nün yayın organı olarak önümüzdeki dönemde de geçmişte edindiği kültürünü sürdürmekle birlikte, dergimiz Zan Enstitüsü'nün yürüteceği birçok yeni çalışmanın tartışma platformu olmayı da amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu yeni sayımız böylesi bir geçiş dönemine denk geldi. Yeni döneminde dergimiz geçmiş sayılara nazaran daha az makalenin yer aldığı, düzenli periyodlarla çıkan ve Kürt-Kürdistan toplumlarının akademik çalışmalarını tartışarak görünür kılmanın bir platformu olmaya devam edecektir.

Bu Sayıda

Toplum ve Kuram'ın "Kürdistan'da Dönüşen Paradigma: Ekolojik İnşanın İzini Sürmek" başlıklı on ikinci sayısını hazırlarken, ekolojik yıkım ve yeniden inşa konularının son yıllarda gittikçe yaygınlaşan birer tartışma konusu haline gelmesi sonucu, Kürdistan'da çevre-insan ilişkisini ve bu ilişkinin maruz kaldığı tahribatı farklı boyutlarıyla ele alan bir dosya hazırlama ihtiyacıyla yola çıktık. Kürdistan doğasının tahribi, verimli toprakların barajlarla sular altında bırakılması, arazilerin mayınlanması ve yerleşim yerlerinin yakılması gibi açıkça Türk Devleti'nin yıllar boyunca yürüttüğü inkâr ve imha politikasının izlerini taşıyan uygulamalar, toplumun doğa ve çevreyle olan ilişkisine geri dönülmez hasarlar vermiştir. Kürt toplumunun belleğini, kültürel birikimini ve kimliğini hedef alırken, egemen devletin tektipçiliğini empoze eden bu yıkım, bireylerin kendi hayatları ve çevreleri üzerinde söz sahibi olduğu katılımcı ve demokratik kültürün oluşmasının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu merkezi politikalara ve neoliberal uygulamalara karşı yürütülecek mücadelede benimsenen Demokratik Özerkliğin ve Demokratik, Ekolojik ve Kadın Özgürlükçü toplum modelinin hayata geçirilmesi için verilen çaba ise bu yıkıma karşı verilen mücadeleyi de kapsamaktadır. Demokratik Özerkliğin sekiz boyutundan biri olan ekoloji ve ekolojik mücadele, bu modelin sosyal, ekonomik, kültürel ve öz savunma boyutlarına da derinden bağlı olup, yerelin güçlendirilmesi, ekonomik öz yönetim ve katılımcı süreçlerin oturması konusunda büyük bir öneme sahiptir. Bu sayıda, doğa ve insan ilişkisiyle birlikte, Kürdistan'da verilen ekolojik mücadelenin farklı örneklerine, dünya üzerindeki benzer mücadelelere ve Türk Devleti'nin yıkım ve yeniden inşa planlarının etkilerine yer vermeye çalıştık.

Dosyanın ilk yazısı, Dilşa Deniz tarafından kaleme alınan "Dersim Kutsal Tarihi: Çevre, Toplum ve İnancın Ortaklaştığı Kutsal Coğrafyada Yaşam ve Direnme Hukuku", mitik öyküler aracılığıyla mekân-insan ilişkisinin birçok açıdan Kürdistan'ın diğer bölgelerinden farklılaştığı Dersim'de, coğrafyanın inanç, aidiyet ve kimlik üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Yazıda, doğaya ilişkin kutsal öykülerin nesilden nesle aktarılarak yarattığı örgütlenme hukukundan bahsedilmekte ve Dersim'de inancın temel unsurlarından birini oluşturan doğanın tahrip edilmesinin affedilemez bir suç olarak görülmesi farklı örneklerle açıklanmaktadır. Ayrıca; toprağın satılamazlığından mitik öyküler aracılığıyla aktarılan ve hâlâ geçerliliğini koruyan kurallara; hayatın devamlılığı için dişiliğe bahşedilen önemden, avcılığın ve doğaya hükmetme çabalarının eril birer girişim olarak görülmesine ve yaşamın/yaşatmanın kutsiyetine kadar, inanç ve doğanın iç içeliğinin yarattığı algılara ve yazılı olmayan hukuka değinilmektedir.

Özlem Yeniay'ın, dosyanın ikinci yazısı olan "Topraksızlar Hareketi ve Kürt Özgürlük Mücadelesinde Alternatif Yaşam ve Ekoloji: Tartışmalar/Karşılaştırmalar" başlıklı çalışması, Brezilya'daki Topraksızlar Hareketi ile Kürt Özgürlük Hareketi'nin ekolojik paradigmayı ideolojik modellerinin ve mücadelelerinin içinde ne şekilde konumlandırdıklarını konu almaktadır. Yeniay'ın Brezilya'da topraksız köylülerle bir yıl kalarak yaptığı gözlemlere ve Kürt Özgürlük Hareketi'nin içindeki ekolojiye yönelim üzerine yaptığı çalışmalara dayanan bu yazı, bahsi geçen iki coğrafyadaki sosyopolitik ve sosyoekonomik gerçeklikleri de göz önünde bulundurarak ekolojik paradigmaya yaklaşım bağlamında bu hareketler arasındaki paralellikleri ve farklılıkları irdelemektedir.

Dosyamızın bir sonraki yazısı, Joost Jongerden'in "(Yeniden) İnşa Sürecinde: Devlet, Kimlik Üretimi ve Türkiye-Kürdistan Bölgesi Kırsalı" adlı makalesidir. Jongerden, Türk devleti tarafından tasarlanan yeniden inşa planlarını ele alırken, devletin modernlik maskesi altında Türk kimliğini kırsal bölgede yaşayan ve savaş yüzünden yerinden olmuş Kürtlere dayatma arzusundan ve bu planlar aracılığıyla bölgede kontrol sağlama çabalarından söz etmektedir. Devletin, ulaşmakta güçlük çektiği köy ve mezraları TSK ve paramiliter güçler eliyle sistematik olarak boşaltması ve tahrip etmesinin, başta bu yerleşimleri barınak olarak kullanan PKK'ye karşı mücadelesinde stratejik bir avantaj elde etme çabasının

ürünü olduğunu belirten Jongerden, ilerleyen dönemlerdeki yeniden inşa ve köye dönüş planlarının rehabilitasyon kisvesi altında nasıl gizlendiğini ve "merkez köy" gibi ulus inşasına hizmet etmesi planlanan projelerin uygulamaya konulmasında ne şekilde ve neden başarısız olunduğunu tartışmaktadır.

Rojava Kooperatif Komitesi ile gerçekleştirdiğimiz söyleşi dosyamızın bir sonraki yazısıdır. Komite temsilcileri bu söyleşide, bir yandan Rojava Toplumsal Sözleşmesi'nde de yer bulan toplumun ekolojik değerlerle örgütlenmesi ve yeniden inşa süreciyle ilgili pratikte atılan adımlardan bahsederken, diğer yandan yıllar boyunca Baas Rejiminin empoze ettiği tarımsal ve endüstriyel kısıtlamalara maruz kalmış Rojava toplumunda yaşanan ve yaşanmaya devam eden dönüşümü açıklamaktadır. Savaş ve ambargo koşulları altında, öz savunmanın önemli bir bileşeni haline gelen komünal ekonomi, bunu desteklemek için halkın örgütlenmesiyle kurulan kooperatifler ve yapılan tarımsal üretim, katılımcı ve çoğulcu bir kültürün güçlenmesiyle toplumun çevreyle olan ilişkisinin nasıl onarılabileceği ile ilgili ilham verici bir örnek teşkil etmektedir.

Dosyamızın bir sonraki yazısı olan "Kadın, Ekoloji ve Emek: Eko-Jin ile Söyleşi", dergimizin yayın kurulu üyesi Derya Aydın'ın, Eko-Jin Dersim ve Mersin örgütlerinden temsilcilerle yaptığı görüşmelerden oluşmaktadır. Kürt kadın hareketinin bünyesinde komünal ekonomi amacıyla bir araya gelen kadınların evden çıkıp üretim yapmalarının önünde duran kapitalizme ve ataerkiye karşı verdikleri ekoloji temelli mücadeleyi konu alan bu söyleşi, Eko-Jin örgütlenmesinin kökenleri, amaçları, kadınlar tarafından yapılan üretim ve aktivitelerle ilgili bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra Eko-Jin'in ideolojik motivasyonlarından farklı coğrafyalardaki benzer örgütlenmelere, çevre ve kadın hareketleriyle olan ilişkilerinden mevcut ekonomik ve siyasi koşullar altında karşılaşılan güçlüklere kadar birçok farklı konuya değinilmektedir.

Dosyanın "Vegan Etiğin Kürdistan Kodları" başlıklı bir sonraki yazısı, Osman Oğuz'un çocukluğunda Kürtlükle bağdaştırdığı ve "Etê" diye hitap ettiği ninesi aracılığıyla gözlemlediği insan ve hayvanlar arasındaki hukuk ile ninesinin verdiği isimlerle birlikte bireyleşmiş hayvanlarından yola çıkarak, hayvanlar üzerinde kurduğumuz iktidardan ve yapılan kıyımda oynadığımız rolden söz etmektedir. Kendini hayvansever ilan etmiş ama buna rağmen et

ve hayvansal ürünler tüketen, endüstrileşmiş hayvansal üretim için hapsedilen ve işkenceye maruz kalan milyonlarca hayvanı görmezden gelenlerin "iyiliğini" sorgulayan bu yazı, kültür bahanesiyle bu zulmün bir parçası olmayı bırakmaya ve bu şiddete karşı mücadele etmeye davet etmektedir.

Ulaş Güldiken'in "Dağ'ın *Oikos*'u" başlıklı yazısı, Güneş Tekin ve Aryen Deniz'in "Dağa Düşen İzler" adlı kitabı hakkında bir değerlendirme sunarken, aynı zamanda bir okuma rehberi niteliği taşımaktadır. Dağın gerilla için nasıl bir yuvaya dönüştüğünden, bir nesnenin dağdaki şartlar altında farklı amaçlar için nasıl kullanıldığından ve dağdaki deneyimlerin gerillaya öğrettiklerinden kesitler sunan kitabın, aynı zamanda kadın deneyimini ele almasıyla da öne çıktığını belirten Güldiken, bu değerlendirmede, kitapta anlatılan deneyimlerden yola çıkarak, insanların çevreyi şekillendirmesi ya da kullanmasının yanı sıra çevrenin insanlara, alışkanlıklarına ve deneyimlerine nasıl bir şekil verdiğine dikkat çekmektedir.

Dergimiz editörlerinden Serhat Arslan'ın hazırladığı ve bir önceki sayıda ilk bölümüne yer verdiğimiz "Rojava Kronolojisi"nin ikinci bölümü, Hafız el-Esad'ın ölümünden YPG ve YPJ'nin Temmuz 2012'de rejim güçlerini Rojava'nın önemli bir kısmından çıkarmasına kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Beşşar el-Esad'ın başlangıçta demokratikleşme beklentileri uyandıran rejiminin gittikçe daha da otoriter hale gelişi, Kürtlerin vatandaş statüsünün reddi, basın özgürlükleri ve Kürtçe yayınlar üzerinde kısıtlamalar getirilmesi ve tutuklanan Kürt siyasilerin işkence edilerek öldürülmesi sürecini barındıran bu kronoloji, iç savaşa gidiş ve Rojava'daki mücadelenin örgütlenmesinin aşamalarını gözler önüne sermektedir.

Son olarak, ekoloji konusundaki tartışmalarla ilgili bir okuma listesi sunmak amacıyla hazırladığımız "Muhtaç Kaynakça", karşı karşıya olduğumuz ekolojik yıkım tehlikesinden ve kapitalizmin yarattığı tahribatları gidermek için alternatif olarak sunulan ekolojik toplum modellerinden mekân-insan ilişkisi üzerine yapılmış incelemelere ve mevcut tartışmaların kültürel tezahürlerine kadar birçok farklı konuya ve perspektife sahip çalışmaların tanıtımından oluşmaktadır.

Dersim Kutsal Tarihi: Çevre, Toplum ve İnancın Ortaklaştığı Kutsal Coğrafyada Yaşam ve Direnme Hukuku

Dilşa Deniz[1]

Özet

Bu makale, Dersim'de mekân ve kutsiyet ilişkisi kapsamında, doğa ve inancın harmanlandığı Dersim toplumsalının kutsal tarihine dair bir okuma çalışmasıdır. Halen büyük ölçüde doğacı karakterini koruyan inanç, çoklu açılardan uzun bir baskı ve direnme tarihinin önemli bir izleğini oluşturmaktadır. Bu izleğin önemli bir bölümü Dersim'in kutsal metinleri olan mitik öyküler üzerinden taşınmaktadır. Bu nedenle bu çalışma, bu mitik öykülerden birinin analizi ile doğa-inanç ilişkisi ve bunun toplumsaldaki karşılığına bakmaktadır.

Giriş Yerine

Doğa ve inanç ilişkisi, insana dair en eski ilişki biçimlerinden biridir ve insan, varoluşunu büyük ölçüde borçlu olduğunu düşündüğü doğaya anlamlar yüklemektedir. Bu nedenle yer*(place)* ve mekân*(space)* ilişkisi etkili bir anlama kavuşur. Bu ilişki günümüzün önemli tartışma konularından biri olarak, yerin mekâna dönüşümü ise önemli kültürel bir çaba, bir inşa olarak okunur. Bu bağlamda daha nötr bir coğrafyaya/araziye vurgu yapan yer, o yere bir dizi anlamlar, duygular sabitleyerek başka bir hafıza konumuna taşınan mekânla farklılaşır. Atfedilen duygu/değer ile mekân artık basit bir arazi olmaktan çıkarak başka bir değer birimine dönüşür. Bu, sosyal olarak üretilen ve insanın yaşamını üzerine bina ettiği kurgusal bir değerdir. Kula Halkasında bileklik ve kolyelere yüklenen anlamdan (Malinowski, 1922) aslında temelde bir taş türü olan elmasa, ya da

1 New Hampshire Üniversitesi

alım satımda kullanılan paraya... maddi ve sembolik birçok "şey" sosyal olarak üretilen değer *(value)* üzerinden inşa edilmektedir. Bu anlamıyla üretilen değerlerin kullanım biçimi ise ilgili toplumun kolektif algısı ve kabulü ile mümkün olabilmektedir.

Doğanın belli bir yerine böyle değerler yüklenmesi, insanın mekâna, yani yerleşik hayata geçişi ile ilgili en önemli kayıt aracıdır. Dolayısıyla yerleşme, doğayla belirli izler üzerinden *yerlileşmenin* de temel göstergelerinden biri olarak yerleşmek ve *yerlileşmek*, mekâna bağlılık ile mekân içinde kendini var edebilmenin söylemini üretir. Var olmak, yani varlığını sürdürebilmek insanlık tarihi içinde büyük ölçüde çevresel koşullara bağlı olduğundan, bunun sağlandığı yerler mekânlaşarak, bağlılığın sabitlendiği etkileşimli bir ilişkiye, yani mekânsallığa dönüşür. Bu bağlılıklar, bir yandan yerle bağlantılı bir sabitlenme sağlarken, öte yandan mekâna bağlanma ve mekâna ait olma, yani aidiyet ve bir kimlik kurgusu temin eder. Bu nedenle Dünya'da yer isimlerinin kurgulanmasında büyük ölçüde iki temel kategori ortaya çıkar: coğrafyanın adıyla kimliklenme ya da bir kimliğin ismini coğrafyaya verme. Birinci tür büyük bir ihtimalle en eski geleneklerden biri olarak karşımıza çıkar ve toprağa, araziye dair iki temel geleneğin ayrımını oluşturur: Geleneksel toplumların algısı olan *toprak bize sahiptir* algısı ile daha yakın tarihli bir algı olan *insan toprağa sahiptir* yaklaşımı. Bu nedenle toprağın sahip olarak kabul edildiği yerlerde, coğrafya üzerinden kimliklenme daha baskın bir konum yakalar. Coğrafya isminin kullanıldığı Dersim'de de bu tanıma uyan bir durum ortaya çıkmaktadır.

Dersim-insan-coğrafya ilişkisi büyük ölçüde bir mekân ilişkisidir. Toprak büyük ölçüde ocak ve aşiretlerin mülkü olarak kodlanmış olup (Deniz, 2012), bu mekânsal ilişki daha merkezi kutsal coğrafya örgüsü ile birbirine belli bir hukuk çerçevesinde bağlanmaktadır. Kolektif atalar olarak ilan edilen *Dızgun* ve *Mızur*, aynı zamanda en merkezi kutsal mekân sembolleri olarak, bu kolektif toplumsal mekânsallığın esas imgelerine dönüşmüş durumdalar. Bu iki mekân, temel özellikleri açısından da önemli bir ilgiyi hak etmektedirler: Biri karasal mekân olan dağı ve dağdaki potansiyel yaşamı örgütlerken, öteki yine dağda ancak ovaya daha yakın bir yerde fışkıran suyla, potansiyel hayat kaynağı üzerinden daha kinetik/aktive olmuş bir söylem üretir. Kutsiyet ve doğa ilişkisi, mekânsallık algısı üzerinden bir sisteme ulaşan bütünün parçaları olarak önemli ve merkezi söylemlerin ana sembolleri olarak belirirler.

Bu sistemin başka önemli bir parçası ya da katmanı da Dersim'deki ocak sistemi olarak belirir. Büyük bir ihtimalle daha sonra bölgede örgütlenen ocak sisteminin, bu doğa ve insan ilişkisinin uzlaştığı merkezi kutsal mekânlaşma sisteminin arasına başka bir katman olarak yerleşip günümüze kadar süren bu mekânsallıkta varlığını sürdürebildiğinin ciddi izleri mevcuttur. Bu izlerden, bölgede varlığını sürdürebilmenin en önemli koşullardan biri olarak kutsal coğrafyaya eklemlenmenin bir zorunluluk olduğu da söylenebilir. Zira bu eklemlenmenin kayıt araçları olarak mitlerde bütün bu yerleşme çabalarını ve oluşturulan hukuku okumak mümkündür. Nitekim Dersim'deki ocak hikayelerinin büyük çoğunluğu, özellikle sonradan bölgeye gelip yerleşenlerin keramet öyküleri temelde bu kutsal coğrafyaya yerleşme hikayeleridir (Deniz, 2012). Kendilerine bir yer bulma, yerleşme ve yerlileşme çabaları en temel doku olarak belirmektedir. Böylece hikayeler üzerinden bölgede yerleşme ve sisteme entegre olmanın tarihi ve hukuku da izlenebilmektedir.

Dersim, iç içe geçmiş bir dizi mekânsal ilişkileri mitik öyküler üzerinden kuşaktan kuşağa aktaran bir kutsal tarih söylemi ile belirginleşmektedir. Birbirine ilave edilen bu kutsallık öyküleri hem toplum inanç örgüsü ile bir diğerine hem de doğaya bağlanarak bir örgütlenme hukuku ve bu hukukun etkili işletimi yapılandırılmaktadır. Bu örgütsel yapıda pirlik-taliplik ilişkisinden toprağın mülkiyetine kadar her şey inceden inceye kodlanır. Bu anlamıyla Dersim ve inanç ilişkisi basit bir dinsel ilişki olmaktan öte, insan ve doğa, insan ve grup, grup ve grup ilişkisinin, toplamda da tüm toplumsal ilişkilerin bir hukuka ve sisteme ulaştırıldığı bir düzeydir. Bu düzeyde, doğa ve çevre ilişkisi temel roldedir. Bu rolün içinde doğadaki ağaçtan dağ keçisine, kartalından yılanına, suyundan dağına kadar her şeyin hak ve hukukunun da belirlendiği bir konum vardır. "Her şeyin her şeyde hakkı olduğu" hukuksal bir çerçeveye ulaşılır toplamda.

Bütün bunlar geleneksel toplumların toprağa, araziye, doğaya yani etrafını saran coğrafyaya bakış açılarının neşet ettiği, sosyal olarak örgütlenerek kutsiyet/inanç üzerinden uygulandığı bir yaklaşıma tekabül eder. Pek çok geleneksel toplumda, toprağın kutsal bir metin olarak ele alınması ve "ata mirası" olarak vazgeçilmez ve devredilmez bir değer olarak belirlenmesi şaşırtıcı bir tesadüf değildir. Bu durum daha çok, insan ve doğa ilişkisinin yaygın, uzun ve köklü

bir geleneğinin göstergesi olarak karşımıza çıkar. Eğer bu bakış açısı ya da yaklaşım aynı kökenden çıkıp yayıldı ise on binlerce yıllık bir tarih anlamına gelebilirken, farklı bir bakış açısıyla antropolojide *psişik birlik* olarak tanımlanan duruma, yani insanın benzer koşullar altında benzer davranışlar sergileyeceği sonucuna ulaşmak da mümkündür. Bu durumda doğa ile belli bir hukuk çerçevesinde yaşamanın yarattığı bir yaklaşımdan söz etmiş olmaktayız. Bu ise doğanın mülkiyete dönüşme tarihinin nedenleri ve sonuçlarına başka bir açıdan bakmayı mümkün kılar. Ancak her durumda bunu, daha yakın tarihli ve güçlü olan, toprağın mülkiyete/metaya dönüştüğü kapitalist yaklaşımın dışında farklı bir geleneğin izleği olarak okuyabiliriz. Dolayısıyla Dersim'in, kutsal doğası ve toprağın satıl(a) mazlığına bakarak, bu köklü ve uzun geleneğin izlerini tamamen olmasa da kısmen devam ettirdiği söylenebilir. Çünkü Dersim'in kent merkezi haricinde toprak satmak hâlâ büyük ölçüde mümkün değildir. Toprağın satışı en yakın akrabadan başlamak üzere aşiret sınırına kadar yayılan bir çeper içinde mümkün olabilmektedir (Deniz, 2012). Çünkü esasında "atalara ait" olan -ki bunlar en eski atalardır, yani en ilkinden başlayarak son olana kadar- dolayısıyla da satılamayan bir karakterde mekânsallaştırılmıştır. Bu haliyle de Dersim başlı başına bir *kutsal mekânlar bütününe*, tamamı kutsal olarak kodlanmış bir coğrafyaya dönüşmektedir. Bu ise Dersim ve doğa ilişkisinin, kısmen de olsa toprağın metalaşmasına direnen bir mekânsallığın devamı anlamına gelmektedir. Bu direnç aynı zamanda, onun köklülüğünün önemli bir göstergesi olup bu köklülüğün kabulünü sağlayan bir argüman da yaratmaktadır.

Kutsiyet ve mekân

Dersim'de kutsiyet ve mekân ilişkisi, inancın ana teması olarak karşımıza çıkan ve toprak/coğrafyanın kolektifliğini, inancın kolektifliğinde inşa ve ilan eden bir biçim olarak belirir. Kutsiyet ise bu anlamıyla zaten kolektiviteye dayanan bir kavramdır. Yani kutsiyet, "kolektiviteyi gerektiren başlı başına bir kavramsal içeriktir. Bu nedenle kutsala eşlik eden kolektivite, bireyden öte topluma/toplumsala odaklanarak, korumaya dair bir reflekse dönüşür" (Deniz, 2016). Dolayısıyla, esas olarak temel bir korumaya, sürekliliğe atıf yaparak toplum için hayati olan ne varsa muhafaza edilebilmeleri, devamlılığını sağlayabilmeleri ve dikkatli kullanılmaları için bir tür koruma

faktörü olarak kullanılmaktadır (Deniz, 2012). Bu anlamda kutsiyet toplum için iki temel işleve sahiptir: Birincisi, kolektiviteyi yaşatmak için temel olan ne varsa -kurum, gıda, su, çevre gibi- koruma altına alır. İkincisi, bu korumayı hem kolektiviteye bir sorumluluk olarak yükler hem de onu tekrar kolektif olarak ilan ederek sürekliliğini sağlar. Toplamında bir yandan kolektif için gerekli olanı korurken, öte yandan da gerekli olanın korunmasını süreklileştirmektedir. Bütün bunlar ise ancak ve ancak inanç üzerinden sevk ve idare edilebilmektedir.

Su da Dersim toplumu için bu temel özelliğe sahip bir madde olarak kutsiyete bindirilen bir özellik taşır. Bu kutsallığı, yani suyun genel anlamdaki kutsallığı ile adeta bütün suların yekpare olarak ele alındığını, Dersim'de neredeyse bütün çeşmelerin kutsal olarak kabulü üzerinden okumak mümkündür. Bu kabul nedeniyle çeşmelere kirli bir şey dökülmezken, su kaynaklarına niyaz edilmesi de bunun üzerinden açıklanabilir. Bu özelliğinden dolayı su, kutsamada da kullanılan en önemli maddedir. *Heftemal*'da yerler su serpilerek temizlenir. Yine cemden önce mekânlar su serpilerek, kutsanarak temizlenir. Yayık yapılırken yayığın ilk kullanılma hali yedi çeşmeden su ve yedi tür çiçek, bitki konarak kutsanır ve ondan sonra kullanıma başlanır (Deniz 2012). Bebeklerin kırkı suyla çıkarılır. Lohusa kadınlar kırkıncı gün çeşmeye giderek dışarı çıkmış olurlar. Yeni gelinlerin kamusal alana ilk çıkışları çeşmeye götürülmeleriyle gerçekleşir. Ovacık civarında evlenen tüm kızlar *Mızur Bawa*'ya giderek (Deniz, 2012) vedalaşırlar, yani bir anlamda kutsanırlar. Bütün bu "ilk"lerin suyla temasının amacı, başka anlamların toplamında, suyun kutsal bir koruyucu ve kollayıcı olarak kabulünden ileri gelmektedir.

Suyun kutsiyeti ve bu inanç gereği, su kaynaklarının ve bilhassa *Mızur* gibi kaynakların kirletilmesi inanca karşı ciddi bir suç olarak kabul edilmiştir. Su başlarında suç işlemek kirliliğin önemli bir biçimidir. Bu nedenle buralarda suç kabul edilen herhangi bir fiilin işlenmesi iki kat ağır bir durum yaratır, yani ağırlaştırıcı etken olarak kabul edilmektedir. Kolektife ait olan bir mekânda suç işlemek tüm topluma, onun kutsalına ve sürekliliğine karşı işlenen bir suça dönüşmektedir. Bu inancı, bölgeyi gezen pek çok yabancı gezgin de paylaşmaktadır. Örneğin, Osmanlı Paşası Ziya Yergök

anılarında buna yer verir ve "Munzur Suyu'nun kaynağı civarında günah işlenmez, kan dökülmez. Önemli bir iş hakkında yemin edecekler önce bu suya girer yemin ederler, günah işleyenler ve yalan söyleyenler cezasını görürler" diye yazar (Önal, 2005, 165). Ermeni seyyah Antranik de aynı konudan söz eder (2012). Suyun kutsiyeti, onun sahip olduğu gizil kudret, inancın içindeki sonsuz koruyucu ve gözeten önemli bir erk şeklinde kabul görür. Nuri Dersimi de buna işaret eder ve "Bu kaynakların başında en çetin davalar, en kanlı ihtilaflar halledilir. Verilen her türlü karara, gayri ihtiyari her fert baş eğer, kendinde itiraz etmek cesareti bulunmaz" (1992, 9) diye belirtir. Nitekim Dersimli aşiretlerin son baskılara karşı direnme kararı Seyit Rıza'nın da dahil olduğu Dersimli aşiretlerce elden ele dolaştırılan kutsal *Mızur* suyuna bir taş atılarak yemin edilmesiyle alınır.

Bütün bunlar su ve kutsiyet ilişkisinin Dersim'deki merkeziliğini gösteren önemli örnekler olarak belirirken, bu kadim inancın/bilginin kapsamlı olarak korunabildiği bir coğrafya olan Dersim'de yansıması en merkezi iki kutsal mekândan biri olan *Mızur* Nehri'nin varlığıyla belirginleşir. Bu nedenle son on-on beş yıla kadar *Mızur*'a hiçbir kirli atık atılmamıştır, kutsal olduğu inancıyla. Dağ başlarında mevcut su kaynakları yaban hayvanlarının da buralarda hakkı vardır gerekçesiyle korunmuş, kollanmıştır. *Mızur* Nehri'nin kendi kutsal öyküsü, inancın ana metinlerinden biridir. Bu metin, suyun kutsallığının Dersim'deki inancın kökeni ve doğa ile olan ilişkisini temel bir referans yapar. Böylece inanç, yeryüzünden koparılmış bir kutsal tapınım ilişkisinden farklı olarak, doğayla kurduğu bağ üzerinden güçlü bir coğrafya/köken vurgusu elde eder. Coğrafya üzerinden yapılan köken vurgusu, insan ve toprağın/arazinin derin geçmişine yapılan bir göndermedir. Bu aynı zamanda insanı ve coğrafyayı aynı kimlikte buluşturan bir aidiyet ilişkisidir.

Coğrafya ve insanı ortak yaşam felsefesinde buluşturan temel mesaj büyük oranda kutsal metinlere dönüşen mitik öyküler üzerinden iletilir. Bütün mitik öykülerin toplamında bir tür toplumsal temel yasaya *(grandlaw)* ulaşılır. Kutsal metinler olarak mitler kuşaktan kuşağa aktarılırken, tüm toplumsal konsensüsün de ulaştığı bir zemine dönüşürler. Mitler, yazılı bir geleneğin başta toprak hukuku olmak üzere, tüm hayata bakış açısının ve pratiğinin okunabildiği, deşifre edilebildiği metinler olarak birer tarihsel kayda dönüşmektedirler. Bu nedenle bu makalede yer alan mit de bu toplumun yaşam

hukukunun, felsefesinin içiçe harmanlandığı ve işletime sokulduğu, inancın temel bir metni olarak deşifre edilmektedir.

Doğa, Kutsiyet ve Söylence

Doğa ve insan ilişkisinin dinler tarihi içindeki seyrinin daha çok monoteist dinlerin ortaya çıkışıyla derin bir yarılmaya uğradığını söyleyebiliriz. Bu yarılmada en temel özellik doğadan uzaklaşma, doğa ve doğal olan ne varsa, su, toprak, hayvanın bu kutsiyet ilişkisi içerisinden çıkarılarak merkeze hiyerarşik bir insan ilişkisinin sokulmasıdır. Kul ve köle ilişkisine dönüştürülen bu hiyerarşi, hazret-efendi gibi unvanlarla mesafesi keskin ve ulaşılmaz bir biçimselliğe evrilir. Bu, ilk tek tanrılı dinden sonuncusuna gelinceye kadar daha da açılan bir yarılmaya dönüşür. Bu anlamıyla tarihin, ilk tektanrılı din olan Zerdüştilikten günümüzün son tektanrılı dini olan Müslümanlığa kadar, hayvanların ve doğanın kutsal alandan çıkarılma yolculuğunun tarihi olarak da ele alınması gerekir. Elbette bu kaybedenler arasında, *insan olarak kabul edilmeyen kadınlar* da yer almaktadır. Hiyerarşideki yerleri hayvanların sadece bir adım üzerinde olarak.

Kutsiyetin doğadan çıkarılarak insana/erkeğe yönlendirildiği bu güzergahtan dinler tarihinin, tek tanrılı dinler tarihinin evrelerini, onun izlerini takip etmek mümkündür. Bu anlamıyla ilk tek tanrılı din olan Zerdüştilikte hâlâ doğa ve hayvanların izlerini okuyabilirken, son dinde artık bu izlere rastlamak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, her ne kadar Zerdüştilik insanı, özellikle de eril insanı öncelese de yine de tarım hayvanlarının haklarına dair bazı izler yerini koruyabilmiştir. Örneğin Yasna 29'da *Geusj Urvan* yani tarım hayvanlarının ruhlarının yakarışına yer verilmektedir:

> "Size yakardı hayvanın ruhu: kimin için bana can verdiniz? Kim yarattı beni?
>
> Öfke ve şiddet, dayak ve yağma içinim.
>
> Başka bir çoban yok henüz benim için, ki bana meraları iyi kılsın." (Ayata 2011)

Dersim'de inanç monoteist bir karakter edinmiş olsa dahi, doğa tapınımı önemini büyük ölçüde devam ettirmektedir. Bu haliyle

de esas olarak dinler tarihi içinde önemli bir basamağa tekabül eder. *Xwadê/Heq* bir üst tanrı ya da tek tanrı olarak görülebilirse de *Xızır*, *Dızgun*, *Mızur*, *Buyêr* Bawa ve diğer kutsal varlıklar bu hiyerarşide dinamik olarak varlıklarını korumaktadırlar. Bunların daha altında ocak ataları (keramet öyküleri ile) yer alırken, aynı zamanda su kaynakları, dağlar, nehirler, ağaçlar ve hayvanlar bu kutsiyet hiyerarşisinde aktif olarak var olmaya devam etmektedirler. Bu nedenle felsefesi içinde doğa tapınımının yanında doğaya ve doğadaki hayata karşı derin bir dikkat kesilme hali olan bütün doğacı inançlar gibi doğaya karşı bu hassasiyetini iki biçimde sergiler. Birincisi günlük pratik içindeki davranış ve tapınma ritüelleri vb. gibi kognitif biçimde, ikincisi ise bu felsefeyi mitler, masallar, meseller (fabllar), şarkılar, ağıtlar vb. gibi araçlarla oral olarak hem arşivleyerek kuşaktan kuşağa aktarmakta hem de eğitsel bir malzeme olarak günlük hayat içinde sürekli bir biçimde hazırda tutmaktadır. Bunların gerektiği yer ve zamanda kullanılmaları ve kuşaktan kuşağa aktarılmalarını örgütlemektedir.

Mitler toplumun tarihsel kayıtları olarak, kutsiyetle ilişkileri nedeniyle esasen birer kutsal metindir. Dolayısıyla kutsiyetle ilişkilenmeleri üzerinden aynı zamanda inancın içeriğini ya da inanca dair felsefenin de taşıyıcılarıdır. Zaten yazılı dinlerin ana metinleri de hikayeler üzerinden sosyal normların örgütlenmiş bir biçimi olarak belirirler. Dolayısıyla bütün dinlerin sözlü ya da yazılı tekstlerinin toplamı, hikayeler üzerinden aktarılan, hayatın içinden ve hayata dair normatif içerikler olarak son derece önemlidirler. Yazılı metinleri olan dinlerin bu hikayeleri yazılı forma aktarılmış biçim iken, oral gelenekle devam eden inançların metinleri, mitler üzerinden kuşaktan kuşağa aktarılmayı başarmaktadır. Aradaki fark sadece nicelikseldir.

Bedro Dağı Hikayesi: Yaşamın Kutsal Hukuku

Dersim *Rêya Heqi* inancın aktarım aracı olan mitlerle, toplumun hayata bakış açısı, felsefesi, sosyal dayanışması, hukuku ve toplamında sosyal normları aktarılmakta ve takip edilmektedir. Bu anlamda Dersim mitolojisi, içinde çok sayıda kutsal öykü barındırmaktadır.

İnancın ana omurgaları olarak felsefe, hukuk ve sosyal örgütlenme bu metinler üzerinden taşınmaktadır. Bu temel metinlerden biri de kuşaktan kuşağa aktarılan Bedro Dağı'na dair kutsal metindir. Öykü kısaca şöyledir:

> "Eskiden Bask adında, iki oğlu beş kızı olan bir kral vardır. O zamanlar erkeklerin rüştlerini ispat etmeleri gerekmektedir. Yetişkin hale gelen Bask'ın iki oğlunun da bunu yapmaları gerekiyor. İki kardeş bir gün Mirler Yaylası'na ava çıkarlar. Eli boş dönen kardeşler bir süre sonra, Bedro yamacında, *Mıle* Çeşmesi'nde su içen bir ana geyik ve yavrusunu aynı anda attıkları birer okla vururlar. Böylece avcılıkta ilk avlarını vurarak kendilerini ispat etmiş olurlar ama aslında bir yasayı ihlal etmişlerdir. Çünkü su içmekte olan anne ve yavru geyiği hedef almışlardır. Yavru geyik ölmüş anne ise yaralı ve ölmek üzeredir. Çok sevinen iki kardeş, avlarını almak üzere geyiklere yaklaşırken anne geyik, daha çok küçük olan yavrusuna kıydıkları için onlara beddua eder. Babalarının kral, kendilerinin de kral olacaklarını hatırlatarak yılanın bile su içen canlıya dokunmadığını hatırlatır. Onlara taş olmaları için beddua eder. Bunu söyleyip ölen anne geyikten hemen sonra Bedro Dağı'ndan bir uğultu kopar ve her yandan sular fışkırır. Bu kargaşa esnasında kardeşlerin kılıçları birbirinin kolunu, başını koparırlar. Düşen başlar öldürülen geyiğin yanına düşer. Bu arada sulardan dipsiz bir göl oluşur ve bu kardeşler gölün dibinde kalırlar. Kardeşlerinin durumunu öğrenen kız kardeşleri ise onların yardımına koşarlar. Bedro Dağına gelince bir toz bulutu kopar, kız kardeşleri için alır ve kaybolurlar. Daha sonra kız kardeşlerden biri *Kımsor* tepesinde, biri *Balık* ile *Maskan* arasında, biri *Melkıs* altındaki *Tırsuku*'da, biri de kopan başı almaya giderken *Mıle* çeşmesinin yanında taşlaşır. Görülmeyen beşinci kız ise kopan kolu yakalamaya çalışırken, kol ile birlikte erkek kardeşlerinin bulunduğu gölün dibine düşer (Deniz, 2012).

Öykü oldukça çoklu paydaştan kurulu olmakla birlikte, doğal bir yasa olan yaşama dokunulmazlık üzerine bina edilmiş bir kurgudur. Ana gövdesinin oturtulduğu kurguda anne, yavru ve su gibi üçlü bir kurulum var. Temel mesaj, yavru sahibi olan herhangi bir dişiye kıyılamayacağı olarak verilmektedir. Öyküde bu, ana tema olarak bir "yasa" üzerine oturtularak işlenir. Zira üçlünün kesişim kümesi *yaşam* olarak kodlanmaktadır. Yavru sahibi bir dişiyi öldürmek temel bir yasak olarak belirirken, bunu bir de su içerken yapmanın daha büyük bir ihlal olarak kodlandığı bir hukuka işaret edilmektedir.

Böylece, temel yaşam haklarından biri olarak Dersim'de küçük yavrusu olan hiçbir canlıya dokunulamayacağı gibi bir söylem belirmektedir. Çünkü annenin ölümü demek aynı zamanda yavrunun da ölümü anlamına gelmektedir. Bu durumda o canlının kendi soyunu sürdürmesi, toplamda da türünü sürdürmesi mümkün olmayacaktır. Bu anlamıyla bu yasa, bugün türleri yok olmakla karşı karşıya olan canlılara yönelik uygulanan yasanın dayandığı temele kaynaklık etmektedir. Hatta ondan daha da ileri gider çünkü sadece bir türü değil, tüm canlıları bu koruma şemsiyesinin içine alarak, bunu temel bir yasa şeklinde belirleyerek kapsayıcılığını genişletir.

Öyküde başka bir tema olarak dişiye olan yaklaşım da bir hukuka bağlanmakta, dişi dokunulmaz olarak kodlanmaktadır. Sadece yavru sahibi olmanın ötesinde, toplumun devamlılığındaki asli rolünün de burada önemli bir içerik olarak kodlandığı görülmektedir. Dişi, bir anne olarak temsil edilirken hem türün devamı hem de o devamlılığı sağlayan bakım ve koruma gibi önemli başka özelliklerine de işaret edilmektedir. Türün, yani yaşamın devamlılığında erile temas eden bir durum yoktur. Daha sonra eril bir eylem türü olarak kodlanan avcılığa karşı çok sert bir itiraz söylemi belirmektedir. Bu söylem, son yıllara kadar Dersim'de neden avcılığın bir faaliyet olarak yapılmadığını anlamaya yarayan bir referanstır. Kurguda yavruyu, yani yaşamın devamlılığını yaşamsal madde olan su ile buluşturan da dişi olarak belirmektedir. Öyküden de anlaşılacağı gibi yavru daha savunmasız ve zayıftır. Dolayısıyla da ilk önce o ölmektedir. Bu, dişinin yaşamsal rolünü bir kez daha hatırlatan bir konumdur.

Yaşamı devam ettiren dişi/anne, yaşamı devam ettirecek olan yavru ve ikisinin biraradalığını tamamlayan üçüncü imge ve tek inorganik ancak organizmanın devamlılığı için temel madde olarak su yerleştirilir. Suyun kullanımı, yani suya yaklaşım da başka temel bir yasa olarak belirir. Bunun bir yasa olarak işletildiğini Dersim'deki kullanım biçiminden, özellikle hikâyede de temel bir söylem olan *su üzerinde hiçbir canlıya dokunulmayacağı* ilkesi üzerinden, kuşaktan kuşağa aktarılan ve günlük hayat içinde sık işitilen vurgulamalardan biri olmasından çıkarabiliyoruz. Suyun temel bir yaşam malzemesi olarak kurulması, bir yandan bu yasanın toplum ve toplumun kendini içinde var ettiği çevrenin tamamı açısından önemine işaret ederken, diğer yandanda suyu temel alan, ancak kolektif, yani tüm canlıların

ortak faydalanabileceği yaşamsal bir madde haline getirmektedir. Dolayısıyla girişte hatırlattığımız kolektivite ve kutsiyet burada bir kez daha karşımıza çıkar. Toplum için doğadaki tüm canlıları da içeren, Avusturalyalı yerlinin büyük bir aile olarak tariflediği insan ve çevredeki tüm canlıların ortak olarak faydalandığı kolektif ve dolayısıyla kutsal hayati bir maddeye dönüşmektedir.

Su bir yandan temelde yaşamsal bir madde olarak kutsanırken, öte yandan doğal/toplumsal bir yasanın ihlalini cezalandıran bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani su, yaşamsal bir maddeden cezalandıran, tehlikeli bir tehdide de dönüşebilmektedir. Dolayısıyla anne geyiğin bedduasının hemen akabinde ortaya büyük bir ses, uğultu ya da başka anlamıyla bir öfke ve hiddet ile ortaya çıkmaktadır. Bu haliyle önü alınmaz, kontrol edilmez, cezalandırıcı; yaşamsal rolünün tersine öldürücü, caydırıcı bir güce dönüşebilmektedir. *Mızur* örneğindeki gibi potansiyel bir konumdan hızla kinetik bir güce dönüşmekte ve doğal yasaların ihlaline yönelik bir tehdit olarak belirmektedir. Pasif, öylesine orada var olan ve sadece faydalanılan yaşamsal bir kaynaktan çıkarak, yaşamın başka bir biçimde koruyucusu rolünde karşımızda belirir. Bu rolde pasif değil tam tersine aktif, tehditkar ve suçluları cezalandıran, doğanın yasalarının dolayısıyla da yaşamın ve canlıların koruyucusu, kollayıcısı ve gerektiğinde öldürücü bir güç olarak ortaya çıkar.

Mitte okunması gereken başka bir anlam katmanı da anne geyik ile gizil kudret arasındaki iletişim olarak belirmektedir. Anne geyiğin bedduası ile harekete geçen devasa bir kudret, öfke… Burada muhtemelen hayatın koruyucusu ve kollayıcısı olan iki gücün iletişimi ve dayanışması önemli bir vurgu olarak belirmektedir. Dişi, hayatı devam ettiren güç, gizil kudret ise bu yaşamsallığın koruyucu ve kollayıcısı olarak belirmektedir. Yaşama kast edene dair çağrıyı yapan da alan da aynı frekansı paylaşan bir iletişim düzeyine sahiptirler. Doğada her şey, bu gizil kudret üzerinden sınırsız bir iletişim ağına sahip olarak, bir tür ses frekansı üzerinden iletişime geçmektedir. Doğal ve kutsal yaşamsal düzeneğe karşı herhangi bir saldırı bu aralıktan duyulmakta, dolayısıyla caydırıcı güç bu frekans üzerinden harekete geçmektedir. Bu iletişimin ana taraflarından bir tanesi yaşamın devamcısı olan dişiye bağlanmışken, diğer ucu büyük kudrete bağlanarak, büyük yaşamsal güç olan su ve hava üzerinden harekete geçilmektedir.

Bu mitte dişilere biçilen rol, önemli bir başka katman olarak karşımıza çıkmaktadır. Eril ve dişil roller dikotomik olarak dağıtılmıştır. Erillik ve avcılık, dolayısıyla keyfi olarak öldürme edimi ağırlıklı bir içerik olarak konumlandırılmaktadır. Bununla bağlantılı olarak da avcılık ve eril gücün burada eşleştirilmesi, keyfi olarak doğadaki canlılara kıyım önemli bir suç olarak kodlanmaktadır. Erilin yaşam kıyımına karşı dişil ya hayatın koruyucusu ya da zorunlu olarak kendi akrabasının suçuna rağmen koruma teşebbüsü olarak belirmektedir. Erilin keyfi olarak hayata kastına özellikle kız kardeşlik üzerinden destek olma biçiminde konumlandırılan "istenmeyen dişilik hali" tanımlanmaktadır.

Kız kardeşlik, Dersim inanç panteonunda önemli bir konum olarak karşımıza çıkmaktadır. *Dızgun*'un kız kardeşleri -yine üç tane; *Zêl, Karsni* ve *Xaskar*- kutsal mekânlarını korumaktadırlar. Özellikle Xaskar kutsal dağın üzerinde kendine ait bir mağara ile temsil edilmektedir. Karsni ve Zêl ise yakınlardaki iki ayrı dağ sıfatında temsiliyetlerini korumaktadırlar. Kız kardeşliğin öncel toplumlardaki varlığının, anayanlı bir toplumsal sisteme işaret olarak kabul gördüğünü biliyoruz (Deniz, 2012, 167). Dolayısıyla kız kardeşliğin kültür içinde önemli oranda görünür olması, aynı zamanda toplumdaki anayanlı soy sisteminin tarihsel izleğine dair bir bilgiyi de içermektedir. Yukarıda alıntılanan mitte de soy ilişkisindeki kız kardeşlerin anayanlı bir hukuku çiğnemesine vurgu yapılmaktadır. Bu hukuk, kız kardeşlerin dişilere yüklenmiş görünen hayatı devam ettirme rolünün aksine davranmasını, yani doğa yasasını ihlal eden eril gücün keyfiliğini hoş görmelerini kabul etmemektedir. Çünkü soy kadın/dişi üzerinden temsil edilmektedir ve burada "kast" edilen de bir dişi ile yavrusudur. Soyun anne üzerinden temsili nedeniyle soyun/türün devamına yapılan bir kasta diğer bir dişinin göz yumması kabul edilemez olarak ilan edilmektedir. Buna göre doğanın yasası olan yaşamın kutsiyeti, kardeşlik hukukundan önce gelmektedir. Gücünü keyfi olarak yaşama kast ile sınayan bir anlayışa destek olmak, akrabalık üzerinden adaletin temsiline engel olmak büyük bir suç olarak kodlanmakta ve bunun için ayrıca ceza öngörülmektedir.

Buradaki kız kardeşliğin, henüz anne olmamış kadınlar üzerinden temsili ayrıca dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Anne geyiğin

çağrısı ile cezalandırılan bu ailede enteresan bir biçimde anne figürü yoktur; baba, oğullar ve kız kardeşler şeklinde bir çerçeve çizilmektedir. Hayatın sürdürücüsü olarak dişilik burada suça destek olarak konumlandırılırken, annenin olmadığı bir aile içinde yaşama, anne ve yavruya yönelik keyfi bir saldırganlık tarifi yapılmaktadır. Dolayısıyla bir tarafta yavrusu ile öldürülen bir anne varken, diğer tarafta bu suçu işleyen annesiz bir aile ya da henüz anne ol(a)mamış üç kadın bulunmaktadır. Cezalandırılan kız kardeşler nezdinde, tüm anne olmamış genç kadınlara önemli bir mesaj iletimini de burada ciddi bir biçimde düşünmek gerekir. Bu, bir tür üremeye ve dişinin üremedeki sorumluluklarına işaret eden bir uyarıdır. Bunu, anne olmamanın böyle bir "yanlışa" sevk edeceği şeklinde bir mesaj olarak okumak da gayet mümkündür.

Baba/kral, yani egemen güç/iktidar ise doğaya yönelik bir saldırganlık kodu ile tarif edilmektedir. Egemen güç olan kral, oğullarının kendini ispat etmesi için avcılığı, doğal yasalara ve kutsal coğrafyaya karşı saldırganlığı şart koşmaktadır. Bu, Dersim'deki doğacı inancın karşı gücü nasıl algıladığına dair önemli bir göstergedir. Gerçekten bir algı olabilir ya da bir deneyim olarak da mitin içinde yerini almış olabilir. Her durumda, dışarıdan bu tür güçlerin kendi coğrafyalarındaki yaşama kast etmeye dair önemli bir tehdit algısına sahip oldukları açıktır. Dolayısıyla bu, Dersimlilerin, Dersim coğrafyası ve onun üzerine bina edilen inançla birlikte neden çok uzun bir dönem merkezi iktidarlardan uzak yaşamayı seçtiğine dair de önemli bir içerik sunmaktadır. Çünkü bu mitle, kendi yaşamlarının bağlı olduğu coğrafyaya ve yaşamın kutsallığına benzer egemenlerin kendi iktidarları için keyfi saldırılarda bulunmasına sert bir eleştiri yöneltilmektedir. Onlar için kendini ispat seremonileri ya da iktidar gösterileri, Dersimli için hayatta kalma mücadelesine dönüşmektedir. Yapılan fiziki/fiili saldırıların haricinde bölgedeki yaşama kasıt, her dönem iktidarların önemli bir mesaisi haline gelmiştir.

Bu mesainin en önemli icraatlarından birinin, Osmanlı döneminde bölgenin göllerle doldurularak insansızlaştırılma çabasının günümüzdeki karşılığı HES projeleri olduğu ve bunun süreklilik arz ettiği söylenebilir. Keza hâlâ bölgedeki operasyonların en önemli yöntemlerinden bir tanesi olan ormanı içindekilerle birlikte ateşe vermek, hem bu geleneğin hem de inanca yapılan saldırının

devamlılığını göstermektedir. İnancında direnme, coğrafyasında da direnmeyi eşzamanlı olarak kapsadığından, direnen coğrafyanın da bir yansıması olarak belirdiği söylenebilir. Çünkü coğrafya bütün bu saldırılara karşı hayatta kalmayı bir şekilde başarmaktadır. Yakılan ormanlar ertesi yıl daha da gür olarak adeta yerden fışkırmaktadır. Dolayısıyla merkezi güçler, yüzlerce yıldır -hatta belki de binlerce yıldır- bu coğrafya ve insan iş birliğini istedikleri manada kırmayı başaramamıştır. Bunda, direncin en büyük dayanağı olan insanı ve doğayı sarıp sarmalayan inancın etkisi tartışılamaz. Bu nedenle Osmanlıdan itibaren yapılan tüm raporlamalarda Dersim bölgesindeki *seyitler* sorumlu olarak işaret edilmiş ve hedef gösterilmişlerdir (Bulut, 2007; Çalışlar, 2010). Bunun da ötesinde, burada hâkim olan inancı aşağılayıcı bir tutum takınılmış ve bu inanç bir sapkınlık olarak tanımlanmıştır (Şener, 2003). Egemenlik altına alınamayan her şeyin bir tür sapkınlık olarak kodlanıp saldırı için hedef haline getirilmesinin temel bir sindirme politikası olarak işletildiği açıktır. Böylece kuşatma ve saldırı, sivillerin de dahil edildiği bir biçimde süreklileştirilmektedir.

Bu öyküde bana göre en çarpıcı noktalardan biri de avcılığın ele alınma biçimidir. Öncelikle avcılık yaşama kast eden, gereksiz, bir tür eril kendini ispat etme biçimi olarak tarif edilmektedir. Bir iktidar sembolü, iktidara ulaşmak için kullanılan ve diğer canlıların hayatına yapılan keyfi bir saldırı biçimi ve dolayısıyla canlıların geleceğine kast eden önemli bir tehlike olarak kodlanmaktadır. Böyle bir faaliyet, yaşama ve yaşamın kutsiyetine karşı bir eylem olarak işaret edilirken, aynı zamanda en temel ve kolektif madde olarak su başında işlenmiş olması suçu daha da ağırlaştıran bir söylem olarak kurulmaktadır. İşlenen suçun -anne ve yavru geyiğin öldürülmesi- kutsal coğrafya olan Bedro Dağı'nda gerçekleştirilmesi,başka bir yasanın daha ihlal edildiğini de belirtir. Bunu, Bedro Dağı'nda kopan gürültü ve akabinde sularla yapılan tanımlama ile kutsal coğrafyaya yönelik bir saldırı olarak kodlandığını anlayabiliyoruz. Gizil bir kudret gücünü göstermektedir. Bütün bunlardan bir dizi hukuki sonuç çıkarmak mümkündür. Buradan ilk olarak hiçbir canlının öldürülemeyeceği, avcılığın öykü içindeki kurulumundan ulaşılabilir bir sonuç olarak belirmektedir. İkinci olarak özellikle yavrusu olan dişilerin bu kapsamda asla dokunulmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Üçüncüsü yeni doğan bir hayata asla dokunulamayacağı; dördüncüsü, kutsal ve kolektif bir madde olan sudan faydalanmaktan hiçbir canlının

alıkonamayacağı; beşincisi, eril bir kendini ispat etme biçimi olan keyfi avcılığın bir suç olduğu ve bu nedenle avcılığın yasaklandığı; altıncısı, kutsal bir coğrafyanın kapsamında olan canlılara karşı suç işlemenin yasak olduğu; yedincisi, bu coğrafyada işlenen bu türden suçların kutsal ve gizil kudret tarafından en ağır suç olarak cezalandırılacağı gibi sonuçlara ulaşılmaktadır. Sekizinci madde olarak buradaki kolektiviteye dair herhangi bir canlıya karşı suç işleme ediminin, toplamda tüm coğrafyanın kutsiyetine bir saldırı olduğu vurgulanmaktadır. Bu, günümüze kadar uzanan haliyle Dersim'de hâlâ büyük ölçüde avcılık yapılmamasını, bir-iki hayvan dışında hiçbir yaban hayvanının keyfi olarak öldürülemeyeceği gibi bir inanışı desteklemektedir. Dokuzuncu maddede, geyik daha doğrusu *pezküvi* denilen yaban keçileri bilhassa bu yasanın kapsamındaki en önemli kutsal hayvan olarak kodlanmaktadır. Gerçekten de hiçbir Dersimli bu hayvana yönelik kasti edim içinde olamaz. Tam tersine büyük bir sevgi ve saygı duyulan ve bu kapsamda *Xızır*'a aidiyetlerine olan kabul üzerinden üst düzeyde bir gözetime tabi tutulan hayvanlar olarak kabul edilmektedir. Nitekim bütün bunların Dersim inanç ve günlük hayatında son yıllara kadar titizlikle uygulandığını biliyoruz.

Bu mitik öyküde kadınların ya da kız kardeşlerin rolüne dair bir atfı da unutmamak gerekir. Burada kız kardeşler, erkek kardeşlerine yardım etmeye, onları korumaya ve kollamaya çalışan bir konumda kurulmaktadır. Kardeşlerinin işlediği suça bakmaksızın onlara yardıma koşan, kurtarmaya çalışan tipik bir kardeşlik refleksi olarak... Ancak bu davranışın hoş görülmediği hatta katı bir şekilde cezalandırıldığı görülmektedir. Üstelik bu kültürde en ağır cezalandırılma biçimi olan taşa dönüşme ile. Bu, böyle bir suçun hiçbir koşulda hoş görülemeyeceği sonucuna tekabül etmektedir. Yasa/yasağın ihlali, hiçbir akrabalık ilişkisine tercih edilemeyecek kadar ağır bir cürüm olarak ilan edilmektedir. Bu nedenle sadece yasayı ihlal eden değil, bu ihlalde onları hoş gören ya da akrabalık ve diğer nedenlerle onlara destek olmaya çalışanlara da ciddi bir yaptırım uygulanacağı gibi bir sonuca varılmaktadır.

Cezalandırılmada dikkat çeken başka bir öğe de kız kardeşlerin çıkan fırtına ile dağıtılmalarıdır. Burada fırtınanın, çıkan toz bulutunun, aslında yapılan davranışa yönelik öfkeyi/suçun ve cezanın ağırlığını temsil ettiğini söylemek gerekir. Çünkü aniden çıkan fırtına ve toz bulutu ile kız kardeşlerin birbirinden uzaklara savrulmaları çok

büyük bir kuvvetin ve hareketin varlığına işaret eder. Üç kızkardeşi aniden havalandırıp ortadan yok edecek şey, ancak çok güçlü bir fırtınanın -diğer anlamıyla öfkenin- varlığı anlamına gelmektedir. Bu da aslında yapılan davranışın inanç içindeki karşılığının altını çizer. Yani akrabalık bağları, doğanın -elbette toplumun- yasalarından daha önemli olamayacağı gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Nitekim kızkardeşlerinin cezalandırılırken, ayrı ve birbirinden oldukça uzak yerlere saçılmaları da bu öfke ve buna bağlı olarak cezalandırmanın şiddetini göstermektedir. Kızkardeşler birbirinden kilometrelerce uzaklıkta ve kimi dağ başında, kimi bir vadide, kimi bir çeşmenin başında, kimi ise oluşan gölün altında taşlaşarak cezalandırılır. Bunlar hem çıkan fırtınanın şiddetini, dolayısıyla katettiği mesafeyi gösterirken aynı zamanda kızkardeşleri birbirine yaklaştıran akrabalık bağlarını da koparıp birbirinden uzak çeşitli yerlere savurarak, yaptıkları şeyin tekabül ettiği ceza, suçun büyüklüğüne vurgu yapmada kullanılmaktadır. Böylece, özellikle akrabalık gibi bir nedenden dolayı aksi durumda işlenen suçun faillerine yardım gibi bir edime çok şiddetli bir reaksiyon gösterileceği; toplumun, inancın/doğanın yasalarının ihlal edilemeyeceği güçlü bir şekilde belirtilmektedir.

Burada bu mitik metin üzerinden mutlaka değinilmesi gereken noktalardan biri de cezalandırılma biçimleridir. Özellikle çıkan suyla birlikte kardeşlerin kılıçlarının birbirinin elini, kafasını kesmesi gibi çok ilginç bir kurgu kullanılmaktadır. Bu durumda ilk ceza, eylemi yapan organlara verilerek birbirini cezalandırmaları sağlanır. Bunun anlamı bir tür kısasa kısastır. *Kastedene kastedilme* gibi, cezanın hem tamamen işlenen suçla eşit bir oranda hem de aynı biçimde kendisine uygulanması anlamına gelir. Ayrıca Dersim inanç sisteminde başka bir canlıya ne olursa olsun kıyılamayacağı ilkesi ihlal edilmeden, suçlunun işlediği suça aynı oranda/biçimde yanıt verilmesi anlamına gelir. Yani bir insanın ölümü ile bir hayvanın ölümü herhangi bir hiyerarşiye bağlanmadan eşitlenerek, her tür için yaşamın kutsallığı ilkesi yerleştirilmektedir. Bu da inancın kapsayıcılığı ve yaşamın dengesine dair derin felsefi ve hukuki bir altyapı sağlamaktadır. Böylece başka bir canlıya öldürme edimi yaptırılmadan ama aynı araçlarla ve aynı biçimde bir cezalandırmanın/adaletin gerçekleştirildiği bir sonuç inşa edilmektedir. Yani suçu işleyenleri cezalandırma (burada öldürme) başka birine yaptırılmadan, kendi kendilerine yaptırılarak, öldürme yasağı ihlal edilmeden suçluların

cezalandırılmasını sağlayan bir yöntem kurgulanmaktadır. Böylece öldürme edimini gerçekleştiren bireyler cezalandırılmış ve sonsuza kadar ortadan kaldırılmışlardır. Yeryüzünde artık onlara dair bir iz, bir mezar yoktur. Ancak onlara yardıma giden kız kardeşlere başka bir uygulama uygun görülmektedir. Suçlu oldukları için yine doğa/kutsal gizil güç tarafından cezalandırılmışlardır ancak bu kez -bir anlamda ibret olması için- cezalı olarak sonsuza kadar görünür kılınmışlardır. Kolu yakalamaya çalışan kızkardeş ise aynı zamanda hem taşlaştırılıp hem de gölün dibine yollanarak işlediği suçun ağırlığına vurgu yapılmıştır. Yani kardeşinin koluna değecek kadar yaklaşan kız kardeşe daha ağır bir ceza verildiği anlaşılmaktadır. Bu onun suçluya yardımda bulunmada öncülük ettiği ve dolayısıyla daha ağır bir cezayı hakkettiği gibi bir sonuca götürmektedir. Bu nedenle hem taşlaşmış, hem de suyun dibine yollanarak ona dair izler de silinmiştir. Diğer kız kardeşler ise yaptıkları suçun bir göstergesi olarak yeryüzünde sonsuza kadar dondurulmuşlardır. Bu da suç ediminin sonsuza kadar ortadan kaldırılabilmesi için böylesi bir suça teşebbüste bulunacaklara sert bir uyarı olarak kamusal alanda görünür hale gelmeleri ve sabitlenmeleri anlamına gelir. Böylece Dersim inancı içinde doğa ve topluma yönelik yasaların ihlaline dair caydırıcı ve uyarıcı bir metinsel içerikle orada bulunmaları sağlanmıştır. Adeta doğadaki canlılara, kutsala yönelik uyarıcı birer levha olarak sabitlenerek, her görüldüklerinde hikayeleri ile hatırlanacak, kodlanan uyarıyı bilinç altına sürecek ve yasanın ihlali önlenmiş olacaktır.

Sonuç

Girişte de değindiğimiz gibi Dersim, *Rêya Heqi* ya da şimdi Aleviliğin içinde tanımlanan inancın ana merkezlerinden biri hatta en önemlisidir. Alevilik günümüzde hızla doğacı olan köklerinden koparılarak sunulmak istenmektedir. Bunun önemli bir kısmını da Alevilik çalıştığını belirtenlerin Aleviliğin doğa tapınımını ve ruh göçü felsefesini es geçen bir yaklaşımla hızla yazılı alana hâkim olmaya başlamasıdır. Pek çoğu, onun doğa ve doğa tapınımına dair kökenlerini, başkalarının/egemenlerin "puta tapıyor" şeklinde kodlamasından kaynaklı ya değiştirerek ya da es geçerek, ama her durumda bilinçli şekilde ihmal ederek hızla hegemonik dinlerin bakış açılarıyla yeniden yorumlamaktadırlar. Bölgede inancın içinden

yetişen herkes, buradaki inancın son yıllarda yazılı müdahalelerle başka bir biçimde yansıtılmasının oradaki inançla çok ayrı olduğunun farkındadır. Ocak sistemi, bölgenin bir zamanlar otonomisini yöneten ve bu nedenle merkezi otoritenin hedefinde iken, bugün bir şekilde inanca yönelik baskılama ve asimilasyon süreçlerine payanda olmaktadır. Aleviliğin yatay ilişkilenme süreçleri hızla dikey kariyer süreçlerine dönüşmektedir. Kariyer basamaklarından en önemlisi pirlik ve taliplik arasında hiyerarşiler sabitlenerek ve derinleştirilerek, inancın yapısı ciddi bir baskıya uğratılmaktadır.

Dersim'deki tüm bu metinler bunlara yönelik bir itirazı içermekteyken, artık bu kutsal metinlerin yerine nereden devşirildiği belli olmayan kaynaklardan hızla Arap öyküleri boca edilmektedir. Boca edilen bu öyküler, bölgenin kutsal metinlerine yönelik birer müdahaledir. Hikayelere müdahale norm, felsefe ve hukuki altyapıya müdahaledir ve el altından bölgeye sokulmaktadır. Zira Dersim'deki mitik öyküler çok çeşitli açılardan doğa ve insan ilişkisini, insanın insan ile ilişkisini ele alan ve inancın çerçevesi ile bir hukuka ulaştıran metinlerdir. Ortaya sürülen yeni hikayelerin genellikle Ali, Hasan, Hüseyin çerçevesinde peygamberin soyuna, İslam'a ulaştıran metinler olarak yoğunluk kazanması, en dikkat çekici özellik olarak belirmektedir. Bu da inanca yönelik ciddi bir dış müdahalenin uygulamaya konduğunun önemli bir göstergesidir. Yukarıdaki metinde de görüldüğü gibi hegemonik, dikey hiyerarşiler reddedilmektedir. Doğanın gizil kudretinin, kralın ailesinin suç işlemesine, kendi kudretini ispat için doğaya, canlılara, yaşama saldırmasına karşı çıktığı ve aileyi şiddetli bir şekilde cezalandırdığı başka bir söylem vardır. Oysa son dönemlerde Dersim'e sokulan Arap hikayeleri hızla Ali'yi "Hz. Ali Efendimiz", "Hz. Hasan Efendimiz" ve "Hz. Hüseyin Efendimiz", "Peygamber Efendimiz" gibi katı bir *kul-efendi* ilişkisine dönüştüren bir söylem yerleştirmektedir. Bütün bu kul-efendi söylemleri hegemonik dinlerin söylemleridir ve Dersim'deki *Rêya Heqi* gibi sevgi dinleri ile aralarında ciddi doku uyuşmazlığı bulunmaktadır. Sevgi dinlerinde inandıkları kudret, onların yanıbaşındadır. Ondan korkmak yerine ona sevgi ile bağlanmaktadırlar. Oysa "yeni Alevilik" kapsamında hızla bunlardan uzaklaşılmaktadır.

Dersim ve Kürt Aleviliğinin temel metinleri ve binlerce yıllık aktarım aracı olan mitik öyküler Dersim'in ve oradaki *Rêya Heqi* inancının

da temel metinleridir. Bu metinler bağımsız görünmekle birlikte, buradaki toplumsal ve doğal yasaların toplamını oluşturmaktadırlar. Bu nedenle de Dersim'deki inanç ve mitik öyküler arasında çok sistemli bir korelasyon bulunmaktadır. Dersim tam bir aşiretler, inançlar ve ilişkiler federasyonudur. Bu anlamıyla bütün bu ilişkilerin metinleri -mitler/kutsal öyküler- de toplumun içinde aktif olarak yerlerini korumaktadırlar. Bu anlamıyla bütün mitler bağımsız görünseler de, her biri birbiri ile ilişkilenmekte, birbirine destek olarak güçlü bir ilişki kurdukları bir bütünde birleşmektedir. Bir tür modüler sistem olarak yerleştirilmiş parçalardır. Hem bağımsız birimler olarak hem de tüm sistemin oturduğu bütünün parçaları olarak işlemektedirler. Bu anlamda Dersim'deki bu metinlerin yerine başka yerden boca edilen metinlerle bu dokuya saldırılmakta ve bu ağ tahrip edilmektedir. Bunun en önemli sonucu ocaklar arasındaki ilişki, el ele el hakka arasındaki ilişki ve bütün bunlar üzerinden toplumda belli bir sistemle örülen taliplik ve pirlik ilişkisinin dağılacağıdır. Bütün bunlar muhtemelen planlanmıştır.

Bu dokunun parçalanması ile doğa/mekân ve inanç arasında kutsiyet üzerinden işletilen ağ da tahrip olmaktadır. Dolayısıyla kutsal coğrafya hızla mekânsallıktan çıkarılıp enerji-maden havzaları olarak metalaştırılacak, mekânsallıktan çıkarılıp araziye ve yere dönüşecektir. Böylece sağlanan dönüşümle buna direnen o doku/inanç ortadan kalktığı için, direnç de ortadan kalkacaktır. Böylece tahrip edilen doku, günümüzün tek tanrılı, insanı merkeze koyup bütün doğayı ve içindekilerini insan için birer malzemeye dönüştüren yaklaşımla değiştirilerek başka bir şeye dönüştürülecektir. Bu durumda inancın direnci tüm gücünü yitirmiş olacaktır. Sanırım başta Dersim olmak üzere tüm Alevi coğrafyası ve Alevilik bu anlamıyla ciddi bir tehdit altındadır. Cemevleri büyük bir silah olarak Aleviliğin bu doğacı felsefesine yönelik saldırının örgütlendiği alanlara dönüşme potansiyeli taşımaktadırlar. Bu nedenle cemevi inşasından öte, bu kutsal coğrafyanın tamamının bir cemevi olarak hatırlanmasında fayda vardır. Geleceğin inancı olacak, çevre dostu ve yaşam dostu olan bu inancın korunması için önemli bir çabaya ihtiyacımız var.

Kaynakça

Antranik, Y. (2012). Dersim Seyahatname (P. Tomasyan, Çev.). İstanbul, Aras.

Ayata, E. (2011). Zerdüşt Avesta Bölümler (E. Ayata, Çev.). İstanbul, Kora.

Aygün, H. (2010). Dersim 1938 Resmiyet ve Hakikat. Ankara, Dipnot.

Bulut, F. (2007). Dersim Raporları. (4. Baskı). İstanbul: Evrensel.

Çalışlar, İ. (2010). Dersim Raporu. İstanbul, İletişim.

Deniz, D. (2012). Yol/Rê: Dersim İnanç Sembolizmi-Antropolojik Bir Yaklaşım. İstanbul, İletişim.

Deniz, D. (2016). Dersim'de Su Kutsiyeti, Mızur/Munzur Nehri İlişkisi, Anlamı ve Kapsamı ile Baraj/HES Projeleri. C. Aksu, S. Erensü ve E. Evren(Ed.), Sudan Sebepler, Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikları ve Direnişler. 177-197. İstanbul, İletişim.

Dersimi, N. (1992). Kürdistan Tarihinde Dersim. Diyarbakır, Dilan Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1952)

Global Oneness Project. (Yönetmen). (2009). The Land Owns Us [Film]. Hazırlayan BobRandall.

Golovnev, I. (Yönetmen). (2005). Land has breath -Rediscovering Altai'shuman-naturerelationships
[Film]. Haz. S. Cheltuev.

Malinowski, B. (1922) The Argonauts of Western Pacific. Londra, Routledge.

Önal, S. (2005). Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları, Harbiye'den Dersim'e (1890-1914). (7. Baskı). İstanbul, Remzi.

Şener, C. (2003). Osmanlı Belgeleri'nde Dersim Tarihi: Osmanlıca-Türkçe 50 Adet Orjinal Belge (A. Hezarfen, Çev.). İstanbul, Etik.

Topraksızlar Hareketi ve Kürt Özgürlük Mücadelesinde Alternatif Yaşam ve Ekoloji: Tartışmalar/Karşılaştırmalar*

Özlem Yeniay[1]

Kapitalizm, üretici olmayanların, emekçiler tarafından üretilen artı değere el koydukları toplumsal ilişkiler sistemi olarak ifade edilebilir. İlk olarak mekânı "çitleyerek" başlattıkları "el koyarak birikim" süreci, giderek doğal kaynakların sömürüsü, türler arası hiyerarşi ve tahakküm ile tüm ekosistemin sömürüsüne dönüşmüştür. Kapitalizmin ilksel birikim sürecindeki ana kaldıraç ve temel ekonomik güç ise şiddettir (Federici, 2014, 96). Şiddet, beraberinde zor yoluyla el koyma, mülkiyet, ilişkili güç gruplarını ve bu ilişkiler etrafında kümelenmiş sınıfları getirmiştir. Toplumsal gruplar sınıf olarak tanımlanırken genelde üç ortak özellik ve deneyimden bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi iktidardır; yani yöneten sınıflarla yönetilen sınıfları birbirinden ayıran emek süreci üzerindeki kontrol ve/veya farklı toplumsal alanlardaki hakimiyettir. Sınıflar ayrıca mülkiyet yapısına göre ayrılırlar ve üretim araçlarının mülkiyeti üzerinden "'artı emeği üreten' ile 'buna el koyan' kimdir?" sorusu yardımıyla tanımlanırlar (Graham-Gibson, 2007, 115).

Artı emeği üreten ile bu emeğe el koyan sınıfların hakimiyeti bağlamında ulus devletler, kapitalizmin temel paradigmalarından birini oluşturmaktadır. Ulus devlet, farklılığın dikkate alınmayıp aynılaştırmanın esas olduğu, dolayısıyla teklik üzerinden inşa edilen ve ulus adı verilen hâkim grupların denetimine bırakılan yönetim ve

* Bu yazı yazarın Brezilya'da Topraksızlarla bir yıl kalarak aldığı politik eğitim ve 2013-2016 yılları arasında Kürt Özgürlük Hareketi içinde ekonomi ve ekoloji alanında yaptığı çalışmalara ve deneyimlerine dayanmaktadır.

1 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi doktora öğrencisi

iktidar ilişkileri bütünüdür. Bu süreç ilk olarak savaş ve katliamlarla aynılaştırma ve tekliğe karşı direnenleri yok etme, daha sonra ise uzlaşan ya da uzlaşmak durumunda bırakılan gruplar üzerinde sömürü ve talan düzeni kurma olarak özetlenebilir.

Ulus devletlerin yaratılmasında savaşlar kadar endüstriyelleşme de büyük rol oynamıştır. Latin Amerika'da 16. yüzyılda başlayan kolonizasyon tarihi, gücün, büyük toprakların ve iş gücünün konsantre edilerek tek elde toplanması, küçük üreticilerin topraklarına ve iş gücü olarak da kendilerine el konulmasının tarihidir. Endüstriyelleşmenin Ortadoğu coğrafyasına göre çok daha erken başladığı bu topraklarda, endüstriyel tarıma açılan alanlarda yaşayanlar yerlerinden, kültürlerinden ve tarihlerinden edilirken, Kürdistanlılar gibi Ortadoğu'daki savaşlarla topraklarından olanlar da ayrı bir coğrafyada olmalarına rağmen yine aynı sistemin yarattığı yıkımla kendi topraklarını terk etmeye zorlanmış ve yeni yerleşim alanlarına, yani kentlere doğru sürüklenmişlerdir.

Bugün her zamankinden daha iyi anladığımız gerçek şu ki, kırsal yaşam alanlarımızdan sürülüp sömürülmeden önceki ile kente göçle başlayan hikayelerimiz, yeryüzünün herhangi bir köşesindekiyle benzerdir. Farklı coğrafyalarda dillendirilse de anlatılan bizim hikâyemizdir. Üretim araçlarından mahrum olanlar, göç ve kentleşmeyle birlikte hem yaşama hem de vazgeçilmez olan sağlıklı gıda hakkından mahrum bırakılmışlardır. Gıda artık emeğimiz karşılığında satın alamayacağımız kadar değerliyken, kendi işgücümüz ise yerlerinden edilen, sürülen, sömürülen milyonlardan dolayı "değersizdir". Zorunlu göçler ile birlikte mülksüzleştirilen ve kendi ihtiyaç ekonomilerinin dışına atılan yığınlar, kentlerde kapitalist ekonominin dişlileri arasında sıkışıp kalmaktadır.

Kapitalist modernitenin kentleşme ve endüstriyelleşme ile dayattığı tekçi, merkeziyetçi yapılar ve bu hiyerarşi içinde yaşayan bağımlı öznelerin özgürleşmesi için sorunun bir bütün olarak ortaya konması; bütünsel bir yaklaşımla ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda toplumsal dönüşümü öngören alternatifler üzerine yoğunlaşılması gerekmektedir. Bu noktada, bir döngü olarak ekoloji -Murray Bookchin'in deyimiyle "birinci doğa"- ve bütünsel bir ekoloji hareketi bize bu toplumsal dönüşümü sağlayacak, iyi bir yaşamı yeniden inşa etmemize imkân tanıyacak kararlar ve sisteme dair bir izlek sunabilir.

> Her ekolojik mesele aynı zamanda toplumsal bir meseledir. Aslında, göreceğiniz gibi, günümüzdeki ekolojik altüst oluşların hemen hepsinin temel kaynağı toplumsal altüst oluşlardır. Dolayısıyla bugün, ciddi bir çevre hareketinin kavrayışlı, entelektüel açıdan tutarlı ve çevreyle yakından ilişkili olması isteniyorsa, onun toplumsal ekolojiye dayandırılması gerekmektedir (Bookchin, 2013, 34).

İnsan ve diğer canlı türlerinin birlikte varoluş biçimlerinin, çeşitlilik ve farklılıkları içinde ekosistemin diğer parçalarının birbirleriyle bir bütün olarak üretme ve yaşama olanaklarını yeniden mümkün hale getirecek pratiklerini ortaya koymak, iyi bir yaşamın idamesi için vazgeçilmezdir.

Bu yazıda, yüzyıllardır sömürü ve yıkım politikalarının en ağır biçimlerine maruz kalmış iki coğrafya olan Latin Amerika ve Kürdistan ile bu coğrafyalarda ağır yıkımlara karşı ortaya çıkmış iki örgütlü mücadele olan Topraksızlar Hareketi ile Kürt Özgürlük Hareketi'nin (KÖH) ortak noktaları ve kapsayıcı birer ideolojik model olarak ekoloji perspektifleri, teorik ve pratik inşa süreçleri devam eden alternatif kurumlar ekseninde tartışılacaktır. Topraksızlar Hareketi ile KÖH'ün ekoloji perspektifini mücadelelerinin merkezine yerleştirirken hangi kurumsal araç ve yapıları kullandıklarına ve somut olarak yaşama geçirilmiş pratiklerine bakılacaktır.[2]

Her iki hareket de ekolojiyi, doğala ve yerele dönüşü, kapitalizme alternatif ekonomik ve toplumsal modelleri ve bu modellerin örgütlenmesini mücadelelerinin merkezine almaktadır. Topraksızlar Hareketi,1980'li yıllardan beri küçük çiftçiliğe dayalı tarımsal ekonomi modeli ve tarım reformu talebi ile mücadele yürütmektedir; KÖH içerisindeki ekoloji tartışmaları ise on beş yıl önce, hareketin ulus devletten vazgeçerek demokratik konfederalizm fikrini benimsemesi ile yerinden yönetim ve yerelin güçlendirilmesi ihtiyacı çerçevesinde ortaya çıkmıştır.

2 Topraksızlar Hareketi ile KÖH arasındaki ortaklıklara bakılırken iki hareketin içinde doğdukları ve geliştikleri sosyopolitik bağlamların önemli bazı farklılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Topraksızlar Hareketi son 12 yılda Brezilya'da sol hükümet ve devlet tarafından desteklenirken, Türk Devleti Kürdistan ve KÖH üzerinde soykırıma varan yıkıcı politikalar geliştirmektedir. Bu farklılık, gerek hareketlerin gelişim seyri ve mücadele biçimleri gerekse de bunların dayandığı sosyopolitik ve sosyoekonomik bağlamların da temel belirleyicilerindendir. Dolayısıyla bu makale hem daha geniş ve detaylı hem de farklı birçok çalışmanın konusu olabilecek bir meseleye giriş niteliğinde okunmalıdır. Nitekim makalenin konusu aynı zamanda yazarın doktora çalışması olacaktır.

Topraksızlar: Agro-ekoloji ve Gıda Bağımsızlığı Ekseninde Mücadele

Marx'ın Fransız Devrimi'nden öğrendiği şey, yoksulluğun, birinci dereceden siyasi bir güç olabileceğiydi.
(Arendt, 2012)

1984 yılında ilk ulusal kongrelerini yaparak ortaya çıkan Topraksız Kır İşçileri Hareketi, 1970'lerin sonlarında topraklarına el konulan ve yaşam alanlarından sürülen topraksız ailelerin mücadelesi ile başlar. Brezilya'da topraklar, 17. ve 18. yüzyıllar boyunca büyük toprak sahipleri arasında bölüştürülürken, bu alanlarda yaşayan yerli *(indigenous)* toplulukların büyük çoğunluğu Avrupalı sömürgeciler tarafından katledilmiş ve yerlerine Afrika'dan getirilen milyonlarca köle yerleştirilmiştir. Büyük toprak sahipleri tarafından şiddet ve zor yoluyla el konularak alınan topraklar ise ancak 1950'li yıllarda endüstriyel tarıma açılarak buralarda uluslararası pazar için tarımsal üretim yapılmaya başlanmıştır. Zamanla mono kültür (tek ürün) üretim modeline geçilmiş ve bu model, ucuz emekle birlikte toprak ve doğal kaynakların ağır düzeyde sömürüsünü de beraberinde getirmiştir. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi doğa, birbirine bağımlı, çeşitli ve çoklu yapıların döngüsel varlığı halinde zuhur etmektedir. Hız ve kâr amacıyla türler arası uyum ve harmoniye dışarıdan yapılan müdahalelere son verildiğinde -ki topraksızların durumu buna örnektir- aslında insanın bir parçası olduğu yaşam zincirinin kendisinin sekteye uğratılması, hatta yıkımı söz konusu olmaktadır.

Bookchin, ekolojik bir toplumun inşası için "kavrayışlı ve tutarlı bir teori ve hiyerarşik oligarşiler karşısında kurumsal koruma sağlayan hedefleri açıkça belirlenmiş bir örgütlenmenin" (2014, 19) olmazsa olmaz olduğundan bahseder. Nitekim endüstriyel tarımın yaygınlaşması ile birlikte bu sömürü düzeninin "mağduru" haline gelen topraksız köylüler, otuz iki yıl önce Brezilya'nın güneyinde başlattıkları mücadelelerini, bugün isyan ve örgütlenme hattını genişleterek tüm Latin Amerika ve hatta çiftçi örgütleri üzerinden Avrupa ve Ortadoğu'ya kadar ulaştırdılar. Topraksızlar, kurdukları kamp ve yerleşim bölgelerinde inşa ettikleri kolektif üretim alanları, alternatif üretim anlayışı, kooperatifler, kendi eğitim birimleri ve

organizasyonlarıyla, toprak işgali ile başladıkları mücadelelerini sistematik ve kurumsallaşmış bir yapıya dönüştürdüler.

Topraksızlar ismi, toprak işgali ile yerleştikleri milyonlarca dönüm arazi üzerinde tarım toplulukları halinde yaşayan, kolektif yaşam üretim ilkelerini benimsemiş iki milyon insanı tanımlamaktadır. Çoğu devlete ait araziler olduğundan mülkiyet hakkı bulunmayan köylüler, ancak işgallerle birlikte toprağın kullanım haklarını elde edebilmişlerdir. Söz konusu araziler üzerindeki yerleşimlerin hepsi henüz kolektif üretim ve yaşam modelini benimsemiş köylülerden oluşmamakla birlikte, nihai hedef bunun sağlanması ve tüm politik çalışmaların bu yönde yapılmasıdır. Topraksız köylülerin, biri işgalden önce yerleştikleri kamplar, diğeri ise işgalden sonra yaşamaya başladıkları araziler olmak üzere iki alanda yaşamlarını inşa ettikleri söylenebilir. Bu alanlar, son on iki yılda verdikleri politik mücadele ve tüm kıtada sağladıkları sol ittifak sonucunda 2003 yılında iktidara gelen İşçi Partisi *(Partido dos Trabalhadores)* döneminde oldukça genişlemiştir. İşçi Partisi iktidarı süresince üniversitelerle ortak eğitim programları, devlete bağlı farklı kurumlarla ortak projeler ve ürün alım programları geliştirilmekte, böylece pazar içinde alternatifler yaratılmaktadır.

Toprak işgali ile başlayan alanlarda örgütlenmenin iki ana prensibi, tarımsal üretimin örgütlenmesi ve kendi kendine yeterli toplulukların oluşturulmasıdır. Topraksızlar, önce kamplardaki çekirdek aileleri organize ederek işe başlamaktadır. Bu çekirdek grupların sayıları arttığında birlikler kurulmakta, birliklerin bağlı olduğu bölgeler eyaletlerin parçası olmaktadır. Yönetim mekanizması, işgali yapan ve işgal edilen topraklara yerleşenlerin kendi kendilerine yetmeleri, ihtiyaç ekonomilerini kurmaları ve bu ekonomik birim etrafında yan yana gelmeleri ilkesine dayanmaktadır. Henüz hepsinde gerçekleşmemiş olsa da en eski ve büyük yerleşimlerde üretim kooperatifleri kurulmuştur ve bu kooperatiflerde tamamen agro-ekolojik üretim yapılmaktadır. 1998 yılından beri agro-ekolojik prensiplerle tarım yapan ailelerin sayısı bugün 100.000'e ulaşmış durumdadır. Topraksızlar, 2010 yılında yapılan kongrede pedagojik model olarak doğal tarım yöntemleriyle üretim yapan küçük çiftçi ailesinin geçimlik ekonomi modeli olarak tanımlanan agro-ekolojik modeli ulusal mücadele planı olarak belirlemiştir. Bu minvalde,

topraksızlara katılmanın öncelikli koşulu işgale katılım, yani mülksüzlerin kendi ihtiyaçları için üretim yapabileceği topraklara sahip olmasıdır. Bu topraklar üzerinde bankalardan ve sermayeden bağımsız üretim yapılabilmesi için yerel bilgiye erişim ve bununla bağlantılı olarak köylü bilge çiftçilerin yeniden yetiştirilmesi, en güçlü örgütlenme aracı olarak kabul edilmektedir. Örgütlenme çalışmalarının temelinde ise bu amaçla geliştirilmiş bir eğitim modeli olan *"Educaçao Campo"* yer almaktadır. Bu eğitim modeli, kırsal alanın kendi ihtiyaç ve gerçekliklerine göre geliştirilmiş bir pedagojik formasyona işaret eder. *Educaçao Campo* ile egemen sistemin ekonomik, kültürel ve sosyal çelişkilerinin ortaya çıkarılması ve kırsal-sınıfsal bilgi ve pratiklerle karşı-örgütlenme formlarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Paul Freire'nin "Ezilenlerin Pedagojisi" (2016) çalışması ise formasyonun çatısını oluşturmaktadır.

Agro-ekolojik Formasyon

Agro-ekoloji, akademik bir terim olarak ilk defa Rus agronomist Basil Bensin tarafından 1930'lu yıllarda, ticari kültür bitkilerinin yetiştirilmesinde ekolojik metotların uygulanması bağlamında kullanılmıştır. Ekolojik prensiplerin tarım alanında kullanımı anlamına gelen agro-ekoloji, 1960'lara gelindiğinde Almanya ve Fransa'da bilim dalı olarak kabul edilmiştir. 1980'lere kadar bir hareket olarak tanımlanmazken, bu yıllara gelindiğinde bir bilim dalı olarak kabul edilmenin yanı sıra, özellikle Latin Amerika ve Amerika Birleşik Devletleri'nde toplumsal ilişkiler ve tarımsal üretim etrafında şekillenen alternatif toplumsal modeller bağlamında da tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle Brezilya için agro-ekolojinin temelleri bilimsel çalışmalardan değil, çeşitli mücadele grupları ve hareketler etrafında geliştirilen geleneksel tarım pratiklerinden doğmuştur. 1970'li yıllarda ortaya çıkan bu hareketler, tarımda gerçekleşen hızlı modernleşme ve endüstriyel tarım pratiklerine karşı geleneksel aile tarımının yanı sıra, otonomi ve gıda güvenliğini de destekleyen alternatif tarım hareketleri olarak ortaya çıkmışlardır.[3]

Topraksızların örgütlenme modellerinin merkezinde pedagojik formasyon yer alırken, bu pedagojinin temelinde ise yerelliğin öğrenilmesi bulunmaktadır. Bir politik ekonomi eğitimi olarak yerel/bölgesel bilginin toplanması ve aktarılması, toprakla ilişkilenme ve üretim süreçlerine katılımın sağlanması ile bireysel ve toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Topraksızlar için yerelin ve kendi sınıfının bilgisine hâkim olmak, Gramsci'nin deyimiyle "organik entelektüellerin" yetiştirilmesi, iktidarın ve egemenlerin elindeki pozisyonların tersine çevrilmesi anlamına gelmektedir (Meek, 2015).

Topraksızların Brezilya genelinde üç büyük enstitüsü, 2.000 kadar ilk/ortaokulu ve agro-ekoloji eğitimi veren çok sayıda okulları bulunmaktadır. Topraksızlar Hareketi'nde politik eğitimin amacı, direnişi ve organizasyonu sürdürülebilir kılacak kadroların yetiştirilmesidir. Bu eğitim programı ise politik ekonomi (agro-ekoloji), tarih felsefesi ve Marksist materyalizmden oluşmaktadır

3 http://www.agronomy-journal.org/articles/agro/abs/2009/04/a8122/a8122.html

(Yeniay, 2015). Eğitimin temelinde yer alan agro-ekoloji, ekolojik prensipler ve pratiklerle doğal tarım yöntemleri kullanılarak geçimlik tarıma dayalı alternatif bir yaşamın örgütlenmesidir.

Agro-ekoloji, tarımsal üretime dayalı topluluk ekonomileri ve gıda bağımsızlığı üzerine odaklanmış, toplumsal dönüşüm için gerekli bütünsel yönetim ve kullanım anlayışına vurgu yapan bir üretim modelidir. Sürdürülebilirlik, yerel bilgi ve üretim, yerel çevrenin dengelenmesi ve çeşitliliğinin korunması, yenilenebilir kaynakların kullanımının arttırılması, küçük çiftçiliğin desteklenmesi ve doğal tarım teknikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Agro-ekolojinin önemli hedeflerinden biri ekolojik ilişkilerin kendi içindeki tamamlayıcı özelliğinden faydalanarak, dışarıdan müdahalelerin minimize edilmesini sağlamaktır. Bu noktada pestisitlerin, toksik madde ve tarım kimyasallarının kullanımına son verilerek bir yandan banka ve kredilere bağlı üretim modelinden uzaklaşılırken, aynı zamanda herkes için sağlıklı gıdaya erişimin mümkün hale getirilmesi hedeflenmektedir. Bu üretim modeli, bir yandan yerel bilgi ve değerler ile yerel üretim ve gıdanın tüketilmesi prensipleri üzerinden inşa edilirken, diğer yandan yerli halkın kendi karar alma ve uygulama mekanizmalarını harekete geçirmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, halkın yeniden yetkilendirilmesi otonomi ilkesini de beraberinde getirmektedir.

Teknik bilgi ya da uygulamaya dayalı diğer tarım modellerinden/çalışmalarından farkı, kapitalizm ve neoliberalizmin yapısal ekonomik modellerine karşı antikapitalizmi savunan, insanın ve doğanın sermayeden bağımsızlaşmasını, küçük aile çiftçiliğini ve kadın katılımını esas alan bütüncül bir model önermesidir. Aile ölçeğinde üretim, toprak ve üretimle kurulan ilişkinin boyutları dolayısıyla biyo-çeşitliliğin ve toprağın korunması, kendisi için üretim yapan aile fertlerinin sağlıklı beslenmesi ve yerel ekonomilerin canlanması anlamına gelir. Aile ölçeğinde üretim bu bağlamda "çevreyi koruma" ya da "doğal/organik tarım" ile ifade edildiği gibi kısmi, sınıfsal ve teknik iyileşme ya da iyileştirme perspektiflerinin çok ötesine geçmektedir. Bu aynı zamanda sosyal adalet, yerel kültürlere saygı, ekonomik bağımsızlık ve toplumun/toplulukların kendi üretim biçimleri ve yaşamları üzerindeki otonomilerini de kapsamaktadır.

Agro-ekolojik üretim modelinde üretim bir döngü olarak kabul edilir. Ürünler ve üretim araçları da dahil olmak üzere sistem içindeki tüm

üyeler birbirini tüketen değil besleyenler zinciri olarak düşünülür. Buna göre, hayvanlardan sebzelere, ağaçlardan rüzgâra kadar tüm doğal elementler dışarıdan müdahalelere gerek duymadan birbirini besleyen, uyumlu türlerin yan yana getirilmesi bilgisi temelinde üretim pratiğine dönüştürülür.

Bugün Latin Amerika ve Avrupa'daki agro-ekoloji uygulamaları, milyonlarca insanı besleyecek düzeyde ürünü ve hatta sürdürülebilir üretim koşullarını sağlamaktadır. Son yıllarda kongrelerinde alınan kararlarla yalnızca Topraksızlar değil, *La Via Campesina* gibi büyük tarım örgütleri, sendikalar ve alternatif yaşam inşa eden hareketler, ideolojik ve politik hat olarak ortaya çıkmaya ve bir mücadele cephesi olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Böylece, bu hareketlerle kapitalist iktisadi anlayış ve pratiklerden uzaklaşılırken, ekolojik olarak sürdürülebilir yeni bir "sistem inşası" gerçekleştirilmektedir.

Topraksızlar örneğinde görüldüğü gibi, önce üretim için somut koşulları hazırlayan ve bunun için kredi ya da uzman desteği gibi hiçbir kapitalist müdahaleye ihtiyaç duymayan küçük ölçekli çiftçi toplulukları ya da aileler bir araya getirilirken, zaman içinde bu gruplar üretim güçleri ve araçlarını birleştirerek kooperatifleşmeye teşvik edilmektedir. Toprağa dönüşle üretim ve üretim süreçleriyle yeniden başlayan ilişkilenme; toprak üzerinden diğer canlı türleri, yaşamsal kaynaklar ve ürünün kendisiyle kurulan ilişki de kooperatifler aracılığıyla yeni toplumsallaşma formlarını beraberinde getirir. Sosyal ağların yeni bir ekonomik model ile yeniden inşası, Marx'ın kapitalist üretim süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya koyduğu "yabancılaşma" sorununa da bir çözüm üretmektedir. Bu bağlamda, agro-ekoloji alternatif bir ekonomi önerirken aynı zamanda toplumsal anlamda bir "tedavi" ve "iyileşme" sürecini de ifade etmektedir.

Her alanda kolektivite ve politik teknik formasyon omuz omuza ilerlemek zorundadır. Zira var olan sisteme karşı sistematik ve organize bir mücadele yürütülmeden kaybedilenlerin geri alınması ve sistemin değiştirilmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, kaybettiklerinin müsebbibi sınıf, yenilmesi gereken birincil düşman olarak mücadele içinde net biçimde ortaya konmaktadır. Sınıf mücadelesi perspektifi, üretim ilişkileri bağlamı ve anti-kapitalist mücadele olmaksızın

ekoloji etrafında yürütülen tartışmaların yetersiz kalacağı açıktır. Bu nedenle agro-ekoloji; yerele dönüş, toplumsalın yeniden inşası, kolektivite ve politik formasyon perspektifi, biyo-çeşitlilik, kültürel çeşitlilik gibi toplumsalın çokluğunu ve yerelliğini koruma ve hatta var olanı tersine döndürme politikasıyla organik tarım ya da permakültür gibi tarım yöntemlerinden de ayrılmaktadır.

Üretim koşulları, araçları ve süreçlerindeki değişim, aynı zamanda pazar konusunda alternatif yaratma ve mücadeleyi ulusal ve enternasyonal düzeye yükseltme gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda *La Via Campesina*, Latin Amerika'dan Hindistan'a, Avrupa'dan Ortadoğu'ya kadar agro-ekolojik tarım yapan küçük çiftçiler ile onların bağlı oldukları yerel ve ulusal düzeydeki örgüt ve sendikalar arasındaki ağları enternasyonal boyuta taşımak amacıyla örgütlenmektedir.

Brezilya'da pedagojik formasyon ve enternasyonal mücadelenin yükseltilmesinin yanısıra, mücadelede dikkate değer diğer başka bir nokta ise solun iktidarda olduğu on iki yıl 2003-2016 yılları süresince geliştirilen program ve projelerdir. Topraksız çiftçilerle yaptığım görüşmelerde, çiftçilerin çoğu bu devlet programlarının ve devlet alım garantisinin üretime devam etmeleri konusunda en önemli faktör olduğunu belirttiler. Özellikle Güney Brezilya'daki kooperatifler, bu programlar sayesinde son on yılda üretim ve dağıtım kapasitelerini genişletmiştir.

İşçi Partisi (PT) ile Ortak Geliştirilen Devlet Destek Programları

Brezilya'da aile tarımının desteklenmesine ilişkin programlar 2000'li yıllarla birlikte başlamıştır. Esas talep tarım reformunun gerçekleştirilmesi iken, devletle ortaklaşa geliştirilen bu programlarla agro-ekolojik üretim yapan küçük çiftçilerin desteklenmesi ve sayılarının arttırılması hedeflenmiştir. PPA (Gıda Alım Programı), PNAE (Milli Okullar Gıda Programı), PRONAF (Aile Tarımını Güçlendirme Milli Programı), Gıda Güvenlik Ekipleri ve Ekipmanları, Aş Evleri, Topluluk Mutfakları, Gıda Bankası bu programların en önemlilerindendir.

PNAE (Programe Nacional de Alimentaçao Escolar - Milli Okullar Gıda Programı) / 2009[4]

Federal yasa ile okulların yaptıkları alımların %30'unun küçük aile tarımı yapanlardan alınması şartı getirilmiştir. İlk olarak 1955'te başlatılmakla birlikte, 2009'da kapsamı genişletilerek bütün devlet okulları ve oradaki yetişkinleri de kapsayan bir programa dönüştürülmüştür.

PAA (Programa de Aquisiçao de Alimentos - Devlet Gıda Alım Programı) / 2003[5]

Program aile çiftçiliği ya da küçük ve agro-ekolojik üretim yapan çiftçilerin ürünlerinden direkt kazanç elde ederek sabit ve garanti gelir sağlanması, sosyal organizasyonların (dernek ve kooperatifler) desteklenmesi, kentlerde ve kırsalda sağlıklı beslenme ve gıda güvenliğinin, kaliteli ürünlerin ve gıda çeşitliliğinin desteklenmesi, biyo-çeşitliliğin korunması ve kurtarılması ve agro-ekolojik üretim sisteminin cesaretlendirilmesi amaçlarını taşımaktadır. Buna görestoklar, yemek sepeti, bağışlar ve satışlar olarak kendi içinde bölünmektedir. En çok alımı yapılan ürünler bahçe bitkileri, meyveler, tahıl ve yağ bazlı tohumlardır. Ancak bal, süt, balık, et, tohum gibi ürünlerin alımı da yapılmaktadır.

Program bakanlıklar ve belediyeler gibi tüm devlet kurumlarını kapsamaktadır. Bakanlıklara bağlı üniversiteler, hastaneler ve okullar gibi kamu kurumlarının minimum %30'u olmak üzere gıda alımlarını küçük üreticiden yapmaktadır. Özellikle PT'nin yani iktidar partisinin yönetimindeki alanlarda bu alımların %100'ü küçük üreticiden yapılmaktadır.

PRONAF (Programa de Fortalecimento da Agricultura Familiar - Aile Tarımını Güçlendirme Programı) / 2006

Bu programın üç temel hedefi şu şekildedir:

4 Pronaf, http://www.fnde.gov.br/programas/alimentacao-escolar/alimentacao-escolar-apresentacao, Erişim Tarihi: 12 Ekim 2016.

5 Segurança Alimenter e Nutricional – SESAN Institucional, http://mds.gov.br/acesso-a-informacao/perguntas-frequentes/seguranca-alimentar-e-nutricional/aquisicao-de-alimentos-da-agricultura-familiar, Erişim Tarihi: 12 Ekim 2016.

- Biyo-çeşitliliğin korunması

- Kırsal topluluklar, aile çiftçiliği ve geleneksel gruplar için ek gelir kaynaklarının yaratılması

- Ekolojik olarak sürdürülebilir ormancılık faaliyetlerinin yürütülmesi

PRONAF; üretim, işleme, pazarlama ve tüketim alanlarını kapsamaktadır. Bu program ile geri dönüşümsüz kredilerin sağlanması, teknik destek, PRONAF'a bağlı çiftçilerin kırsal alanda sayılarının arttırılması ve minimum fiyat ve alım garantisinin sağlanması amaçlanmaktadır. Üye çiftçilerin gözetmeleri gereken temel prensip ise toprağın sürdürülebilir kullanımı ve ekosistemin yerel bitki örtüsünün korunmasıdır. PRONAF kapsamında üretim yapan çiftçilere kırsal krediler de dağıtılmaktadır. Örneğin, en son 2008 yılında altyapı ve makinelerin uyumlu hale getirilmesi için bu krediler verilmiştir.

Tarım Alanlarının Düzenlenmesine İlişkin Devlet Programları

APP (Area de Preservaçao Permanente - Kalıcı Koruma Alanları)

Kalıcı Koruma Alanları; tarım alanı ya da yerel bitki türlerinden ziyade su kaynakları, peyzaj, coğrafi denge, biyo-çeşitlilik, fauna flora, toprak ve insan sağlığının korunması amacıyla ayrılmış alanlar olarak geçmektedir. Bu alanların toplam arazi yüzölçümünün %40'ını kapsaması gerekmektedir.

SAF (Agrofloresta - Tarımsal Ormancılık)

Agro-forest olarak ayrılan bu alanlar, tarıma ayrılan da dahil, tüm tür ve alanların doğal olarak yeniden yapılanması, yüksek yoğunluğun korunması ve biyo-çeşitliliğin arttırılması amacıyla orman kalması gereken alanlar olarak belirlenmiştir. Yetiştirilen ağaç ve meyveler, yerel ekosistemi koruyucu ve destekleyici işlev görmektedir. Program, her tarımsal arazi üzerinde tarımsal faaliyeti destekleyici ormanlık alanların yaratılması ve korunmasını zorunlu kılmaktadır.

Kürt Özgürlük Hareketi'nde Yerele Dönüş: Ekoloji ve Ekonomik Öz Yönetim

1980'li yıllarla birlikte, Türkiye'de baskıcı ulus devlet politikalarına karşı başlatılan Kürt Özgürlük Mücadelesi kendisini Marksist Leninist bir örgüt olarak tanımlamış ve bağımsız bir ulus devlet (bağımsız, birleşik, sosyalist Kürdistan) idealini benimsemiştir. 1990'lı yıllara kadar ulus devlet ideali etrafında bir mücadele perspektifi ve örgütlenme modeli geliştiren hareket, 90'ların ortalarında temelleri atılan, ancak 2000'lerden sonra yönetim sisteminden ekonomiye kadar bütünsel bir dönüşüm öngören farklı bir mücadele perspektifi benimsemeye başlamıştır.

Ortadoğu dahil farklı coğrafyalarda kapitalizmin ana kaldıracı, merkezi ve baskıcı yönetimlerin temel aracı olan ulus devlet ideolojisinden vazgeçilmesi ile birlikte, son on beş yıldır KÖH tarafından tartışılmaya devam edilen "Demokratik Konfederalizm" modeli geliştirilmeye başlanmıştır. Bir merkezi iktidar ve yönetim modeli olarak ulus devlet ve onun kurumlarının kapitalizm ile ilişkisinin eleştirilmesi hem bu yönetim modelinin terk edilmesi hem de yeni ekonomik ve toplumsal yapılanmalar ile farklı bir modelin inşasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Öcalan, üzerinde tartışılıp geliştirilmesi için, sadece Kürdistan değil tüm Ortadoğu ve dünya için önerdiği demokratik konfederalizmin taslak ilkelerini şöyle sıralar:

> 1. Zagros ekosisteminde tarım devrimi oldu. Bu tarım devrimi temelinde 19. yüzyıl başlarına kadar gelindi. 19. yüzyıl başlarında sanayi devrimi oldu. Sanayi devrimi ikinci devrimdir. Bu ikinci devrim ulus devletin oluşmasında rol oynadı. Ulus devlet 20. yüzyıl sonlarına doğru toplumsal gelişmenin, demokrasi ve özgürlüğün önünde en ciddi engel durumuna geldi.
>
> 2. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı devlet kurma hakkı olarak anlaşıldı. BM modeli yürümüyor, ulus devletler ciddi bir engeldir. Körfez savaşı ve Irak'taki durum bunun kanıtıdır.
>
> 3. Bundan çıkışın temel yolu geniş kapsamlı tanımını yapacağımız Demokratik Konfederatif sistemdir. Ulus devlete göre gelişen küresellik değil. Zaten ulus devlet aşılıyor; küreselleşme ulus devleti de aşıyor. Emperyalizm yeni model koyamıyor, sistem krizi derinleşiyor.

4. Tek alternatif demokratik konfederalizmdir. Piramit tarzı bir örgütlenme modelidir; söz, tartışma ve karar topluluklarındır. Tabandan gelen delegeler, en üste kadar, tepede bir koordinasyonu oluşturur. Delegeler bir yıllık halkın memurları gibi olur.

5. Ortadoğu'nun çözümü için de demokratik konfederalizm geçerlidir. Kapitalist sistem, emperyal güçlerin dayatmaları demokrasiyi geliştiremez, ancak demokrasiyi istismar edebilir. Tabandan gelişen demokratik seçeneği egemen kılmak esastır. Toplumsal temelde etnik, dini, sınıfsal farklılıkları gözeten bir sistemdir.

6. Kürdistan içinse kendi kaderini tayin etme hakkı milliyetçi temelde devlet kurmak değil, siyasi sınırları sorun yapmadan, sınırları esas almadan, kendi demokrasilerini kurma hareketidir. İran'da, Türkiye'de, Suriye'de, hatta Irak'ta oluşacak bir Kürt yapılanmasındaki tüm Kürtler bir araya gelerek federasyonları, birleşerek üst konfederalizmi oluşturur.

7. Asıl karar yetkisi köy, mahalle, şehir meclis ve delegelerinindir, dolayısıyla halkın ve tabanındır (Öcalan, 2005, 28).

Tartışmaya açılan ilkelerden de anlaşılacağı üzere devletin yıkılıp yerine yeni bir merkezi sistemin kurulması yerine reform ve devrimin birleştirildiği, reformdan başlayıp devrime doğru yol alan bir çizgi benimsenmiştir. Bu çizgi bizi aynı zamanda yeni bir topluma götürecektir. Nitekim "yeni toplum"un yaratılmasında lokomotif işlevi görecek önemli adımlardan biri olan demokratik konfederal sistemin özellikleri, yine Öcalan tarafından kaleme alınan taslak metninde kısaca şöyle belirlenir: Farklı ve çok katmanlı siyasi oluşumlara açıktır. Ahlaki ve politik topluma, demokratik siyasete ve öz savunmaya dayanır. Genelde hegemonyacılığa, özelde ideolojik hegemonyacılığa yer yoktur. Süper hegemonik güç denetimindeki ulus-devletlerin BM'li (Birleşmiş Milletler) birlik anlayışına karşılık, ulusal toplumların Dünya Demokratik Konfederal Birliği'nden yanadır (2005, 29).

Abdullah Öcalan'ın, fikirleriyle tanıştıktan sonra "Demokratik Konfederalizm" ve yerinden yönetim ideolojisini geliştirdiği Bookchin, bu sistemi Lenin ve daha birçok düşünürün başvurduğu "ikili iktidar" terimiyle açıklarken, devleti ortadan kaldırmak yerine

işlevsiz kılmak gerektiğini söyler. Buradan hareketle Öcalan, "Üniter devletlerin bizim demokratik konfederal hukukumuzu tanımaları halinde, biz de onların hukukunu tanırız. Şu şartla: İran, Irak, Türkiye, Suriye bizim konfederal hukukumuzu tanıdıkça, biz de onlarınkini tanır, uzlaşıya gideriz" (2005, 28) demekte ve bu yaklaşımı KÖH'ün taktiksel değil, stratejik dönüşümünün merkezine yerleştirmektedir. Nitekim Akkaya ve Jongerden, Demokratik Konfederalizm ve Demokratik Özerklik kavramlarının organizasyonel bir perspektif olmanın ötesinde Kürtlerin mücadelelerine politik oryantasyon sağladığını belirtmektedirler (2013, 190).

2005 yılında, daha önce Öcalan'ın çağrısı üzerine PKK'yi yeniden kurmak amacıyla oluşturulan Yeniden İnşa Komitesi, yayınladığı taslak metinde PKK'nin reel sosyalizm ile ulusal kurtuluşçu anlayış yerine, Öcalan'ın formüle ettiği "Demokratik, Ekolojik ve Cinsiyet Özgürlükçü Toplum Paradigması" çerçevesinde mücadele edeceğini belirtir. Komite, PKK'nin "devlet odaklı, iktidar amaçlı, milliyetçi ve savaşa endeksli bir parti" olmayacağını "tüm parçalarda Kürt sorununun çözümünü, demokratik esaslara dayalı olarak, tüm ulusu konfederatif temelde ve komşu halklarla dayanışma ve özgür birlik dahilinde" örgütlemeyi amaçladığını duyurur.[6] Bu bildirgeye göre, Ortadoğu için tek çıkış ulus devlet ve küreselleşme yolundan hızla çıkılarak, yerine gücünü yerel/yerinden yönetim modelinden alan ve halkların katılımcı olduğu, karar alma mekanizmalarının güçlendirildiği modellerin geliştirilmesidir.

KÖH içerisindeki "Demokratik Konfederalizm" çağrısının ardından modelin inşasına yönelik teorik ve pratik çalışmalar hız kazanmıştır. Atılan ilk adımlardan biri, 4-21 Mayıs 2005 tarihleri arasında toplanan Kongra-Gel Genel Kurulu'nun, Öcalan'ın önerdiği demokratik konfederalizm ilkelerini benimsediğini açıklaması ve bu bağlamda yeni bir örgütsel model olarak Kürt hareketinin tüm fragmanlarının yürütücüsü işlevi kazanacak *Koma Civakên Kurdistan'ın* (KCK – Kürdistan Topluluklar Birliği) kuruluşunu duyurmasıdır.

2007'de ilk toplantısı gerçekleştirilen Demokratik Toplum Kongresi (DTK), Demokratik Konfederalizm'in inşası için gerekli örgütlenme

6 Toplum ve Kuram Dergisi, Kürt Hareketi'nin Kronolojisi (1999-2010), Sayı 5, s. 36-37.

modeli ve kurumlar üzerine çalışmaya başlamıştır. Bu minvalde geliştirilen "Demokratik Özerklik Projesi" kapsamında sekiz boyut ortaya konulmuş ve çalışmalar bu alanlarda yoğunlaşmaya başlamıştır. Siyasal, hukuksal, öz savunma, kültürel, sosyal, ekonomik, diplomasi ve ekoloji olarak belirlenen bu boyutlarda Kürdistan toplumunun hangi prensipler etrafında örgütleneceği ortaya konulmaktadır. Demokratik Özerklik Projesine göre ülke bütünlüğü içinde kalınarak, bölge halklarının maksimum düzeyde söz ve yetki sahibi olması amacı ile kendi kurumlarını oluşturmaları ve tüm farklılıkları ile beraber kendilerini özgürce ifade edebilmeleri sağlanacaktır.

Bu yeni sistemde Demokratik Konfederalizm ve Demokratik Özerklik bir yönetim modeli olarak ortaya çıkarken, bununla beraber yeni ekonomi modeli de yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. Ekonomik Öz Yönetim olarak adlandırılan bu modele göre diğer alanlarda olduğu gibi halkın üretim alanında da merkezden bağımsızlaşması hedeflenmektedir. Kürdistan'ın farklı yerlerinde, görece küçük boyutlu girişimlerle teorik ve pratik altyapısı oluşturulmaya çalışılan bu modelin daha somut ve kapsayıcı bir şekil alması için, 8-9 Kasım 2014'te, Van'da, yaklaşık iki yılda hazırlanılan Demokratik Ekonomi Konferansı gerçekleştirilmiştir. Öncesinde Kürdistan'ın farklı yerlerinde gerçekleştirilen ve bir yıla yayılan sekiz çalıştayın sonuçlarının ele alındığı konferansta, ekolojik yaklaşımın genel bir çerçeve olarak kabul edildiği söylenebilir. Ekonominin toplumsallaşmasından enerjiye ulaşımın toplumsal adalet çerçevesinde düzenlenmesine, ekolojik-ekonomik tarım modelinden sağlık ve ulaşıma kadar birçok noktanın ele alındığı konferans sonuç bildirgesi örgütlenme ile bitirilmiştir. "Konferans bileşenleri tüm bu ilke ve yaklaşımlar çerçevesinde; demokratik, kadın özgürlükçü, ekolojik komünal bir ekonominin inşa süreci için komünler, meclisler, akademi ve kongreler tarzında örgütlenmeyi benimsedi."[7]

Konferans bildirgesinde de görüleceği üzere yeni örgütlenme ve mücadele perspektifinin ekonomik modeli temel kuramsal çerçevesini "demokratik, ekolojik ve kadın özgürlükçü komünal

7 'Demokratik Ekonomi Konferansı' sonuç bildirgesi açıklandı, http://imc-tv.net/demokratik-ekonomi-konferansi-sonuc-bildirgesi-aciklandi/, Erişim Tarihi: 12 Ekim 2016.

ekonomi" değerleriyle ifade etmektedir. Bu bağlamda ekonomi, ekolojik değerler etrafında, yerinden yönetim mekanizmalarının inşası ile yeniden şekillendirilmelidir. Bu model içinde endüstriyalizm reddedilirken endüstri ve teknolojik gelişmelerin gerekli biçimde kullanılması önerilmektedir. Sakınılması gereken ise sınıfsal karakteri olan, tekelci endüstriyalizmdir. Burada endüstriyalizmin ideolojik, militarist ve sınıfsal yönüne vurgu yapılmaktadır. Endüstriyalizm, kâr ve sanayi ilişkilerinin hegemonyası altındaki emtia konusuna dönüşmüş toplumsal alanların yeniden dönüştürülmesi için *komünal ekonomi* önerilmektedir. Buna göre eko-ekonomi ve eko-endüstri, tüm toplumsal faaliyetlerde göz önünde bulundurulmalı, tarım ve köy toplumu yeniden canlandırılmalıdır. Tarım ve köy topluluklarının yeniden canlandırılması, kentlerde de eko-toplulukların oluşturulması, kentlerin kendi yerel özelliklerinin göz önünde bulundurulması ve kâr amacının kontrol altında tutulması; kentteki işsizlik sorununu merkezine alan faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla teorik-etik ve pratik-ahlak ile özünde sosyalist bir toplumun inşası hedeflenmektedir (Öcalan, 2009). Bu bağlamda halk meclisleri, komün ve kooperatiflerin inşası son birkaç yılda hız kazanırken üretimin toplumsallaştırılması ekonomik öz yönetimin gerçekleştirilmesinin yolu olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kent konseyleri ile birlikte, DTK öncülüğündeki yerel yönetimler ekoloji komisyonlarının, Mezopotamya Ekoloji Hareketi'nin (MEH), özellikle Van, Diyarbakır ve Mersin'de aktif çalışan kadın kooperatiflerinin (Eko-Jin) ve Diyarbakır tarım komününün kurulması Bakur'da ekonomik öz yönetim inşası amacıyla yürütülen önemli çalışmalar olarak sayılabilir. Ayrıca komün ve kooperatif çalışmalarının hızlanmasını sağlayacak bir araştırma kooperatifi olan KED (Kadın Emek Doğa) Araştırma Kooperatifi de 2016'da kurulmuştur.

İlk kongresini Nisan 2016'da Van'da gerçekleştiren MEH, Kürdistan'da ekoloji alanında çalışan ve bir ağ üzerinden hareket eden grupların 2015'te sosyal bir harekete evrilmesiyle kurulmuştur. Ekolojik yıkıma ve özellikle bölgede gerçekleştirilmeye çalışılan yatırım projelerine, neoliberal politikalara, kalkınma anlayışına, enerji ve maden politikalarına, suların ticarileşmesine karşı mücadele ederken

ekolojik, anti-kapitalist ve alternatif bir toplumun inşası için çalışmalar yapılmaktadır. Hareket kentlerdeki ekoloji komisyonları ve belediyelerle ortak çalışmalar yürütmektedir. Ancak ilk kongrelerinde özellikle Van gibi büyük kentlerdeki ekoloji komisyonları üyeleri çok ciddi ekolojik problemlerin önünü alamadıklarını, komisyon ve hareketin çalışmalarının zaman zaman yetersiz kaldığını vurgulamışlardır. MEH'in ilk kongresinde alınan kararlar ise kısaca şöyle özetlenebilir:

-Ulusal ve uluslararası ekoloji hareketleri ile düşünsel, örgütsel ve eylemsel bir bütünleşme sağlanması, tahribatlara karşı ortak ağlar geliştirerek ortak eylemlerin geliştirilmesi;

-Yaşam için vazgeçilmez olan enerji, su, orman, toprak, kentleşme, tarım-tohum, teknolojide yaşanan zihinsel, fiziksel ve ideolojik tahribatlara karşı, konferansta kabul edilen Mezopotamya ekoloji hareketi politikaları çerçevesinde mücadele ve yeni yaşamı inşa etme kapsamında mücadelenin yükseltmesi;

-Kürdistan'da kent yerleşimlerini yıkan, ormanları yakan sisteme karşı mücadele, buralarda yaşanılan ekolojik tahribatları teşhir etme, tahribat haritasını çıkarma ve raporlama;

-Kürdistan'da yıkılan, yakılan kentlere yönelik diğer ekoloji hareketlerine de çağrı yapılarak eylem ve çalışmaların planlanması, bu kentlerde oluşturulmuş dayanışma platformlarına aktif katılımın sağlanması;

-Kürdistan'da enerji ve güvenlik politikaları sonucunda yok olmak tehlikesiyle karşı karşıya kalan kültürel ve doğal alanlar olan Hasankeyf, Diyarbakır Sur, Munzur vadisi, "Geliyê Godernê" vb. değerlerin korunması ve yıkım karşıtı mücadelelerin sürdürülmesi;

-Kürdistani bir ekolojik modelin inşa edilmesi;

-Ekoloji kapsamında basın yayın organlarında düzenli programların yapılması, süreli yayınların çıkarılması ve ekoloji akademilerinin kurulması;

-Tüm Kürdistan'da ve Ortadoğu'da örgütlenme ağını yaygınlaştırma ve

-Hukuksal mücadelelerin yürütülmesi. [8]

MEH'in ilk kongresinde kurulması kararlaştırılan Ekoloji Akademilerinin ilkiyle ilgili çalışmalar yine 2016 yılı içinde Van Belediyesi'nin alan tesis etmesiyle bir pratiğe dönüşmeye başlamıştır. Bu bağlamda, genelde "yeni toplumun", özelde ise demokratik, ekolojik, cinsiyet özgürlükçü paradigmanın pratik inşasına dair metodolojiyi üretecek olan akademilerin kurulması hedeflenmektedir. Hayata geçirilmeye çalışılan bu pratikler toplumsal inşanın ekoloji boyutu için son derece büyük önem teşkil etmektedir. Bunun nedeni bu akademilerin yerelin bilgisinin üretilmesi, yerel ekonomilerin geliştirilmesi, müşterek ekonomik ve sosyal alanların yeniden inşasına dair "alternatif bilginin üretim mekanları" olarak tasarlanmalarıdır.[9] Yerel yönetimlerle koordinasyon halinde yürütülen bu çalışmalar belediyelere kayyum atanmasıyla yapılan müdahale ile aksaklığa uğrasa da ilkinin bir yıl içinde tamamlanması planlanmaktadır. Düzenli toplantılarını sürdüren Ekoloji Akademileri Komisyonu, ilk aşamada hem yerel yönetim kadrolarının hem de doğrudan ya da dolaylı olarak ekolojiyle ilgili alanlarda çalışanların "eğitim" almasını ve kurulacak akademilerin teorik ve pratik çalışmaların merkezi haline gelmesini hedeflemektedir.

Katılımcı radikal demokrasi, komünal toplum ve ekonomi kavramları Rojava deneyimi bağlamında çok önemli politik araçlar ve güçlü birer ideolojik yönelime işaret etse de Kürdistan için henüz ekolojinin ekonomi ve üretimle ilişkisi pratikte net olarak ortaya çıkmış değildir. Mücadele yöntem ve pratikleri içinde bu yönlü sistematik ve organize bir yapı ile karşılaşılmamaktadır. Teorik olarak sorunlar ve nedenleri net olarak ortaya konulmakla birlikte, pratikte kentleşme, sanayileşme, endüstriyelleşme eğilimi gibi çok ciddi problemler göze çarpmaktadır.

Kürdistan'da devam eden savaş koşulları çalışmaların ilerleyişini güçleştirirken sınıfsal bir yarılmanın ortaya çıkmaya başladığı da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Kürdistan kentlerinde yaşayan esnaf ve iş adamları, her ne kadar

8 Yazarın MEH'in Mart 2016'da yapılan ilk kongresine katılımı ve sonrasında birlikte yürütülen çalışmalarından sağlanan verilerdir.

9 Yazarın, Ekoloji Akademileri Komisyonu'nun Ekim 2016'da başlayan çalışmaları sırasında edindiği gözlemlere dayanmaktadır.

ideolojik olarak hareketin ve mücadelenin destekçisi konumunda olsalar da ekonomik ayrıcalıklarını koruma ve iyileştirme istemeleri sistem içinde demokratikleşmenin sağlanmasından yana olmalarını kaçınılmaz kılmaktadır.

Sonuç yerine

Hem Topraksızlar Hareketi hem de KÖH için ortak hedef, ekolojinin "süreklilik ve bir döngü içinde birbirini var eden oluşlar" prensibini inşa sürecindeki alternatif toplumsal sistem içine taşıyabilmektir. Kapitalizmin artı değer ve kâr uğruna arkasında bıraktığı pek çok anlamda geri dönüşü(mü) olmayan meta üretimi; ihtiyaç karşılığı olmayan ya da ekosistem içinde yarar gözetmeyen üretim biçiminin değiştirilmesi hedeflenmektedir. Devrim, yani *"re-volution"* kelimesinin kendisi dönüş, devran, dairesel dönüş anlamına gelmektedir (Koselleck, 2004). Bu bağlamda devrim doğal döngüyü sürdürülebilir kılmak anlamına gelmektedir.

Topraksızlar, tarım reformu talebi ve agro-ekolojik üretim modeli ile büyük toprak sahiplerinin sömürüsü altındaki toprak ve kaynakların, toprak üzerinde yaşayan ve üretim yapan çiftçilerle el değiştirmesi ve küçük ölçekli tarımsal üretim yapan toplulukların esas alınması temelinde mücadelelerini yükseltmektedir. Topraksızlar, ekonomik modelin değiştirilmesi ile toplumsal yaşamın bunun üzerinden örgütlenmesi yoluna giderken, KÖH yönetim modelinin değişmesine öncelik vererek mücadele hattını yerelin yetkilendirilmesi, özgürlükçü belediyecilik anlayışı ve komünal ekonominin inşası üzerinden çizmektedir. Çeşitlilik ekonomisine geçiş ve sistem içinde komün kooperatiflerin inşası ile dönüşümün gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Her iki hareket de feminist ekoloji perspektifini benimserken, Topraksızlar ihtiyaçlar etrafında şekillenen geçimlik ekonomi modelini esas almaktadır.

Geçimlik ekonomilerin temel özelliği emeğin yaşama yabancılaşmadığı bir süreç olmasıdır. Çingeneler, göçebeler ve küçük üreticilerde görülebilecek geçimlik ekonomiler, kapitalizm için bir değer üretme amacı taşımayan ama üretken olan emek biçimleriyle var olurlar.

Mies'in Marx'tan aktardığı üzere bu üretim biçimine "üretken emek" adını vermektedir. Üretken emekte, doğal maddenin değişikliğiyle insanın yararı, yani insan ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli maddenin üretilmesi söz konusudur. Doğal maddeler ihtiyaçların karşılanması için insan eliyle dönüştürülür ve mübadele edilir. Bu üretim biçimi, yani "geçimlik üretim" kapitalist artı-değer üretim süreci için yeterli değildir. Çünkü kapitalizmde sermayenin gerçekleşmesi için artı-değer üreterek çalışan emekçi üretken olarak kabul edilecektir (Mies, 2001).

Kimi Marksistlerin Bookchin ve liberter belediyecilik anlayışına getirdikleri eleştirilere benzer şekilde Kürt hareketinin reformizme kaymakla suçlanması ve devletin yıkılması yerine işlevsiz hale getirilmesi stratejisinin devrim mücadelesinden "sapma" olarak kabul edilmesi[10], Topraksızların da karşı karşıya kaldığı ithamlardır.

İkili iktidar bu noktada oldukça önem kazanmaktadır; şöyle ki, Topraksızlar on iki yıl boyunca solun Brezilya'da iktidarda olduğu dönemde ikili iktidar benzeri bir pratiği gerçekleştirmiş ve sol iktidar partisinin desteğiyle tabandan örgütlenme faaliyetlerine hız vermiştir. Ancak bugün gelinen noktada, solun sivil bir darbe ile iktidardan düşürülmesi Topraksızları ve diğer muhalif grupları daha radikal bir siyasete zorlamakta ve öz savunma tartışmalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır.[11] Öz savunma Kürt Özgülük Hareketi için de önemli bir yere sahiptir. Öcalan'a göre "temel toplumsal mesele, endüstriyalizm çağının savaş biçimi olarak ulus-devlet faşizmine karşı, ezilen sınıf-halk-ulusun öz savunma cephesinin geliştirilmesidir" (Aslan, 2016). Önümüzdeki günler mücadele ve insanın gidişatı açısından her iki hareket için de oldukça zor bir süreç olacak gibi görünse de çıkış için tek alternatif, kapitalizmin yıkımı için mücadelenin yanısıra, yeni bir yaşamın inşası için süreklilik taşıyan bir mücadelenin yöntem ve araçlarının benimsenmesi ve yükseltilmesidir.

10 http://devrimciproletarya.net/ocalanin-demokratik-konfederalizm-ve-komunalizmi-uzerine/

11 http://isyandan.org/makaleler/brezilya-halk-cephesi/

Kaynakça

Akkaya, A.H. ve Jongerden, J. (2013). Confederalism and Autonomy in Turkey: the Kurdistan Workers Party and the Reinvention of Democracy. Zeydanlıoğlu ve Güneş (Ed.) The Kurdish Question in Turkey: New Perspectives on Violence, Representation and Reconciliation: Londra, Routledge, 186-204.

Arendth, H. (2012). Devrim Üzerine. İstanbul, İletişim.

Aslan, A. (2016). Demokratik Özerklikte Ekonomik Özyönetim: Bakûr Örneği. Birikim Dergisi, Sayı 325.

Bookchin, M. (2013). Özgürlüğün Ekolojisi (M.K. Coşkun, Çev.) İstanbul, Sümer.

Bookchin, M. (2014). Ekolojik Bir Topluma Doğru (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul, Sümer.

Federici, S. (2012). Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim. İstanbul, Otonom.

Freire, P. (2016). Ezilenlerin Pedagojisi. İstanbul, Ayrıntı.

Gibson-Graham, J.K. (2007). (Bildiğimiz) Kapitalizmin Sonu: Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi (Z. Gambetti, Çev.) İstanbul, Metis.

Koselleck, R. (2004). Futures Past on the Semantics of Historical Time. New York, Columbia University Press.

Kürt Hareketinin Kronolojisi (1999-2011). (2011). Toplum ve Kuram Dergisi: Lêkolîn û Xebatên Kurdî, Sayı 5.

Meek, D. (2015). Learning as territoriality: The political ecology of education in the Brazilian landless workers' movement. The Journal of Peasant Studies, 42:6.

Mies, M. (2001). Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim (Y. Temurtürkan, Çev.) Ankara, Dipnot.

Öcalan, A. (2005). Demokratik Konfederalizm. Azadi Matbaası.

Öcalan, A. (2009). Demokratik Uygarlık Manifestosu II.: Kapitalist Uygarlık. Diyarbakır, Aram.

Yeniay, Ö. (2015). Florestan Fernandes Halk Okulu (ENFF). Mesele Dergisi, Sayı 106.

(Yeniden) İnşa Sürecinde: Devlet, Kimlik Üretimi ve Türkiye-Kürdistan Bölgesi Kırsalı[1]

Joost Jongerden*

Çev. Erdal Balsak

Savaştan etkilenen toplumlarda yeniden inşa meselesi genellikle "savaş sonrası yeniden inşa" bağlamında giderek artan bir ilgiyle karşılanıp ele alınıyor olsa da (Mac Ginty, 2003, 601), çok az sayıda çalışma yeniden inşa ile inşa edenin jeopolitik amaçları arasındaki yakın ilişki üzerinde durmaktadır (Jacoby, 2007, 521). Bu tuhaf bir durumdur, çünkü Jacoby ve James'in de (2010, 534) vurguladığı gibi, tahribat ve yeniden inşa "kapsamlı stratejiler" ile ilişkilendirilebilir. Bu makale, savaştan etkilenmiş bir bölgedeki yeniden inşayı, devlet kontrolünün teritoryal tesisi ve bölge halkının asimilasyonunu merkez alarak söz konusu kapsamlı strateji perspektifinden analiz eder.

Bu yazıda ele alınan Türkiye'deki Kürdistan bölgesinin durumudur. Bu bölge, isyan hareketi PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ile paramiliter ve yeraltı güçlerle bağlantıları olan devlet ordusu TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) arasında yaşanan silahlı çatışmadan ağır bir şekilde etkilenmiştir.[2] Türkiye'deki Kürdistan bölgesinin kırsalı, devletin 1990'lı yılların ortasında başlattığı isyan karşıtı savaşın bir parçası olarak uygulanan köy boşaltmalar ve tahribat politikalarından özellikle etkilenmiştir. Bu yazı köylerin tahribine ilişkin kısa bir veri

* Wageningen Üniversitesi

1 Bu makale, 2015 yılında University of Pennsylvania Press tarafından basılan, editörlüğünü Bill Kissane'in yaptığı "After-Civil War: Division, Reconstruction, and Reconciliation in Contemporary Europe" adlı kitabın 150-182 sayfaları arasında yer almaktadır. Makale, yazarın izni ile Türkçeye çevrilmiştir.

2 Paramiliter yerel halk grupları (köy korucuları) devlet tarafından kurulup finanse edilmiştir ve 1995 yılında sayıları altmış yedi bindir. Yeraltı özel birlikleri (JİTEM) Jandarma içerisinde örgütlenmiş, PKK üyeleri ve sempatizanlarına karşı "kirli savaş" yürütmüştür.

sunmakta (bkz. Jongerden, 2010) ve 2001 yılında hazırlanan master plana vurgu yaparak yeniden inşa planlarına odaklanmaktadır.

Master planda, yeni bir yerleşim türü ve yapısının yeniden inşası yoluyla kırsal alanın yeniden organize edilmesi girişimini görebiliriz. Kırsal alanın yeniden düzenlenmesi amacıyla hazırlanan bu planın üç ana özelliği bulunmaktaydı. İlk olarak, bu yeniden inşa planları savaşa dayalıydılar ve yalnızca "savaş sonrası yeniden inşa" olarak tahayyül edilmeleri zordu. Bu planlar, Türk ordusunun stratejisiyle uyumlu, en azından onunla çelişmeyen bir yapıya sahip olacak şekilde tasarlanmıştı (bu durum Türkiye'ye özgü değildir, zira Özgür İrlanda Devleti ve İspanya ile ilgili bölümlerde savaşa dayalı yeniden inşa süreçlerinden bahsedilmektedir). Başka bir deyişle, yeniden inşa savaş sonrası bir durum olarak ele alınmamakta; fakat savaş ve yeniden inşa aynı anda devlet inşası ve ulus inşasını kolaylaştıracak makul bir kırsal alan üretimini hedefleyen kapsamlı stratejinin parçaları olarak görülmekteydi.

Türk planlarının ikinci ana özelliği ise bu planların, devlet ve ulus inşası ile ilgili tarihsel düşüncelere dayanmalarıydı; bu düşüncelerden bazıları, devletle ilişkili güçlerle PKK arasındaki savaştan onlarca yıl önce ortaya konmuştu. Bir başka deyişle, savaşa dayalı yeniden inşa planları savaş öncesinde de ulus-devlet gelişimi için savunulan fikirlerden yararlanmıştır. Üçüncü olarak, kırsal alandaki yeniden inşa öncelikle devlet otoritesini tesis etmek amacını güdüyor ve bunun da ötesinde Kürtleri Türk kimliği içinde asimile etmeyi hedefliyordu.

Yazının ilk bölümü çatışmanın kısa bir arka planını sunmakta, aynı zamanda yeniden inşa planları ve bu planların sunulduğu tarihsel dönemi birlikte ele almaktadır. Burada milliyetçi politika bağlamında mekân ile kimlik arasında yakın bağ kurma problemine özel bir önem verilmiştir. Devamında, planların kronolojisi ve tarihsel bir perspektif ışığında, bu planlarda merkezi rol oynayan kırsal alanın yeniden düzenlenmesi üzerine bir tartışma yürütülmektedir. Yazı, daha geniş bir perspektife oturtulan planların gelecek öngörüleri hakkında gözlemlerle noktalanmaktadır.

Arka plan

Kürt Sorunu'nun ortaya çıkışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile yakından ilintilidir. Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-

Macaristan ve Rus İmparatorlukları ile birlikte çözüldüğünde, milliyetçi düşünce temelinde yeni siyasi yapılar ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre bir devletin gücü, tebaasının, ulusu karakterize ettiği düşünülen belirli bir kültürel kimliğin ülkülerine icabet etme derecesine bağlıdır (Koehl, 1953; Gellner, 1983). Ulusun doğal bir durum olduğuna olan inanç ve ulus ile devletin sınırlarının kesişmesi gerektiği yönündeki anlayış, harita üzerinde "akıl ikamesi" pratiklerinin uygulanmasını hızlandırmıştır. Ulus-devletlerin bu şekildeki inşası şiddetli süreçler olagelmiştir – Türkiye de istisnai bir durum teşkil etmemektedir. Asimilasyon, sürgün ve kıyım (etnik temizlik veya soykırım) ulus manzarasının şekillenmesinde, Anadolu'nun Türkler ve Türk kimliğinin vatanı olarak inşasında kullanılan eylem repertuarında yer almaktadır.

1920'li ve 1930'lu yıllarda, yeni kurulan devlet Kürdistan'ın kuzey parçasında fiili olarak bir sömürge siyasası uyguladı. Orada yaşayan insanlara otoritesini dayatıp bölgeyi kendi kontrolünde tutmak amacını güdüyordu. Türkiye'nin güneydoğusu, 1927 yılından itibaren sıkı yönetim ve olağanüstü hâl düzenlemeleriyle yönetilmişti; nitekim burası çok daha öncesinden beri vatandaşlık bağlarının zayıf olduğu bir bölgeydi. 1952 yılına kadar, bölgenin büyük bir kısmı (Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Urfa ve Van), 1927 yılında "nizam ve disiplin" sağlamak amacıyla kurulmuş olan Umumi Müfettişlik eliyle yönetildi. 1935 yılında, biri Dersim/Tunceli'yi kapsayan "Murat ve Munzur" bölgesi, diğeri de kuzeydoğuda bulunan Ağrı, Çoruh, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Kars ve Trabzon illerindeki Kürt nüfusunu yönetmek üzere iki Umumi Müfettiş daha görevlendirildi. Bölge, 1980 ile 2002 yılları arasında, sıkıyönetim ve olağanüstü hâl yasasıyla yönetilmeye devam etti (Jongerden, 2007).

Bugün Türkiye'de Kürt sorunu olarak adlandırılan mesele, zincirlerinden kopmuş milliyetçi politikaların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kemalist söylem, Kürt meselesini bir geri kalmışlık sorunu olarak sunmaktaydı (Yeğen, 2012, 79). Baskı ve reformlar aracılığıyla Kürt kurumlarını zayıflatarak bölgeyi ve insanları asimilasyona karşı kırılgan hale getirip yaygın Türk (ve dolayısıyla modern) kimliğine asimile etmek asıl amaçtı (72-73). Kürtlerin 1920'li ve 1930'lu yıllarda yerinden edilmesi ve yeniden iskânı, isyanı cezalandırma ve gelecekteki direnişi kırıp aynı zamanda Kürt kimliğinin beşiği olarak

görülen aşiret yapısını zayıflatma amacıyla bir enstrüman olarak kullanılarak bu baskının bir parçası haline gelmişti. Aynı zamanda, toprak reformu da Kürt toprak ağalarını ve onların himayesindeki köylüleri hedef alan bir enstrümandı. Daha da önemlisi, Türk devleti Kürtlerin isteklerini yerine getirmeyi veya bunu siyasi tartışma konusu etmeyi reddediyordu. Kemalist söylemde "yurttaşlık", "Türklük" ile eşit tutulmuştu ve pratikte Kürtlerin kendilerini kültürel Türkler olarak nitelendirmeleri gerekmekteydi (Barkey ve Fuller, 1998, 10).

Devlet bölge üzerindeki kontrolünü, güçlü merkezi otoriteyi destekleyen yerel Kürt aşiret liderleri aracılığıyla kısmen artırmayı başarmıştır; ancak milliyetçi Türk politikası aynı zamanda bir dizi direniş ve isyanla da karşı karşıya gelmiştir. En kapsamlı ayaklanmalar Diyarbakır'daki Şeyh Said ayaklanması, 1927-30 yılları arasında Ağrı isyanı ve 1937 Dersim isyanı olmuştur. Genel olarak, mekânsal açıdan sınırlı olan bu ayaklanmalar görece kısa sürede bastırılmıştır. PKK öncülüğündeki direniş ise yaklaşık 30 yıldan fazla süredir devam etmektedir ve Suriye, Irak ve İran gibi üç farklı devletin topraklarına yayılmıştır.[3] 1990'lı yıllarda, PKK öncülüğündeki özgürlük mücadelesi, insan hayatı konusunda ağır bedelleri (bugüne kadar 40.000'e yakın yaşam kaybından söz edilmektedir) ve maddi kayıpları (özellikle yerelde) olan tam bir asimetrik savaş biçimini almıştır; bu duruma Türk silahlı Kuvvetleri ve özel birimleri marifetiyle kırsal yerleşimlerin boşaltılması dâhildir. Yetkililer, 1990'lı yıllardan başlayarak ve 2000'den sonra daha ciddi bir biçimde savaştan etkilenen kırsal alanların yeniden inşası için planlar hazırladılar.

Yeniden İnşa Planları

1990'lı yıllarda PKK'ye karşı savaşı devam eden Türk Silahlı Kuvvetleri ve paramiliter "köy korucuları", 1991'den itibaren kabul edilen savaş stratejisinin bir parçası olarak kırsal yerleşimleri sistematik bir biçimde boşaltıp tahrip ettiler. PKK'nin Maoist tarzdaki başarılı ilerleyişi karşısında kırsal bölgelerde kontrolünü hızla kaybettiğini fark eden Türk ordusu, stratejisini değiştirip "alan hâkimiyeti" stratejisine geçmiş ve bu durum kırsal alanın daraltılması ve küçültülmesini beraberinde getirmiştir.

3 PKK, göçler, yerinden edilen ve kaçan nüfus aracılığıyla bulunduğu alanın dışına da yayılmıştır. Batı Avrupa'da, Lübnan'da ve Türkiye'deki diğer bölgelerde etkinliği yüksek düzeydedir.

Bu daralma -uzaklığın, erişilemezlik ve mesafenin ilgası- jeopolitik ve *dromopolitika* kombinasyonu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.[4] İkincisi askerihareketlilikve hızlı karşılık şeklinde tezahür etse de, birincisi "temiz" alan yaratmak amacıyla kırsal yerleşimlerin boşaltılması ve tahrip edilmesiyle gerçekleşmiştir.[5]

Türk Silahlı Kuvvetleri, isyan karşıtı operasyonların bir parçası olarak, özellikle 1991-1994 yılları arasında, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda[6] (Harita 1) yaklaşık üç bin kırsal yerleşimi boşaltmıştır. Bu süreçte çoğunlukla evleri tahrip etmiş, hayvanlara ve tarımsal ürünlere (bakliyat, meyve bahçeleri vb.) zarar vermiştir (İHD, 2001; KHRP, 2003; Oyan ve diğerleri, 2001).[7] En fazla

Harita 1. Türkiye'de yerinden edilme

4 "Dromopolitika" kavramı Virilio'dan (2006) alınmıştır. Bu kavram, modern teknoloji ve ivmenin önemi üzerine geliştirilmiştir; Virilio'ya göre dromopolitika, dromolojiye dayanan ve modern toplumun temelinde yatan hız bilimidir. Silahlı çatışma içerisinde, yeni silah sistemleri ve askeri stratejiler konumsal savaşı hareket savaşlarına dönüştürmüş ve bu yüzden tahkimat ihtiyacı (kale, hendek vb.), hareketlilik ihtiyacı tarafından aşılmıştır (Armitage, 2000; Kellner, 1999). Türkiye'de General Pamukoğlu (1990'lı yılların başında Hakkâri dağlarındaki komando birliklerine öncülük etmiştir) benzer düşünceleri savunmuştur: "Garnizonlar koruma sağlamaz… aksine sabit konumlarından dolayı düşmanların hedefi olurlar" (Pamukoğlu, 2003, 137). PKK'nin stratejisi ve TSK'nın karşı müdahalesi için (bkz. Jongerden, 2007, 43-91).

5 Köylüler genellikle PKK'ye karşı sıcakkanlı veya korumasızdı; küçük kırsal yerleşimleri gerilla için erzak ve barınma kaynağı işlevi görüyordu. Pamukoğlu bunu "PKK'nin kendini beslediği örümcek ağı" olarak betimlemiştir (2003, 59).

6 Ağır olarak etkilenen yerler Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van'dır. Adıyaman ve Ağrı daha az düzeyde; Elâzığ, Erzurum, Kars ve Malatya ise en az düzeyde etkilenmiştir.

7 Ayrıca, Tunceli'deki orman tahribatları hakkında bilgi için (bkz. Etten ve diğerleri, 2008).

etkilenen on dört ildeki toplam kırsal yerleşim (köy ve mezralar) sayısı12.737'dir (Doğanay, 1993, 6-7). Diğer bir deyişle, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yer alan kırsal yerleşimlerin yaklaşık dörtte biri boşaltılmıştır. Boşaltılan yerleşim yerlerinin sayısı konusunda ciddi bir ihtilaf olmamasına rağmen, bundan etkilenen insan sayısı konusunda da ihtilaf bulunmaktadır. Hükümet kaynakları 1990'lı yıllarda 384,793 insanın yerlerinden edildiğini belirtmektedirler; ancak insan hakları örgütleri hükümetin bilinçli olarak zorla yerinden etme sürecini kamufle etmek amacıyla bu sayıyı düşük verdiğini iddia etmekte (HRW, 2002, 25) ve yerinden edilen insan sayısının üç ila dört milyon arasında, yani hükümetin belirttiği sayının yaklaşık on katı olduğunu tahmin etmektedirler (KHRP, 2003). Bu sayının yaklaşık olarak 1,5 milyon olduğunu belirtenler (Aker ve diğerleri, 2005, 8) ve bu sayıyı 950.000 ila 1,2 milyon arasında tutanlar da vardır (Tezcan ve Koç, 2006). Güvenilir istatistiki veriler bulunmadığından, yerinden edilmiş insan sayısı kaba tahminlerin ötesine geçmemektedir.

Kırsal nüfusun kentsel yerleşimi için birkaç plan yapılmıştır. Bu planların bazıları köy boşaltmaların en yoğun olduğu, yaklaşık 1500 kırsal yerleşimin boşaltıldığı ve tahrip edildiği yıl olan 1994 yılına tekabül etmektedir. Bu planlar toplu kondu ve toplu çiftlik planlarını da içermekteydi. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından geliştirilen toplu kondu projesi, gecekondu ve toplu konut projelerinin karma bir bileşimi şeklinde tasarlandı. Toplu kondu bloklarında, hükümet, 200 ila 400 m^2 alana sahip arsalarda 50 m^2 büyüklüğünde tek katlı basit konutlar yapacaktı. Toplu kondu sakinlerinin kendi ihtiyaçları ve olanakları çerçevesinde ek kat ve ek odalar yapacağı varsayılmıştı. Toplam sekiz bin toplu kondu bloğu, özellikle ekonomik olarak güçlü ve genişleyen Adana, Urfa, Diyarbakır ve Gaziantep yakınlarında olacak şekilde tasarlanmıştı ve bu bloklardan iki bini bu kentlerin ilçelerinde yer alacaktı (Meclis Araştırma Komisyonu, 1994, 44). Benzer bir fikir olarak ortaya atılan toplu çiftlikler, daha doğrusu toplu çiftlik modeli projesi ise o dönem başbakan ve Doğru Yol Partisi lideri olan Tansu Çiller tarafından önerildi ve yaklaşık bin kişinin yaşayabileceği büyük yerleşimler şeklinde tasavvur edilmekteydi. İsmine rağmen, toplu çiftlik projesiyle insanların kentsel yerleşimlerin çevresine yeniden iskânı beklenmekteydi.

Toplu kondu ve toplu çiftlik projeleri uygulanmadı; ancak bu fikirler doğrultusunda, kent merkezlerine yakın, kent dışı yerleşimler olacak şekilde birkaç proje hayata geçirildi.[8] Toplu kondu ve toplu çiftlik projelerinin büyük ölçeklerde hayata geçirilememesinin sebeplerinden biri, ihtiyaç duyulan fonun Türkiye tarafından karşılanamamasıdır. O dönemde toplu kondu projesi için Dünya Bankası'ndan 50 milyon dolar, toplu çiftlik projesi için ise Avrupa Topluluğu'ndan 278 milyon dolar borç istenmiş fakat bu talepler kabul edilmemiştir. İlkinin reddedilme sebepleri bilinmemekle birlikte, ikincisinde köy boşaltmaların ekonomik bedelini Avrupa'ya yıkma gibi bir anlayış sezildiği için reddedildiği söylenebilir (Jongerden, 2007).[9]

Ancak ertesi yıl, 1995'te, köye geri dönüş programı, DYP-CHP koalisyonunun Güneydoğu Onarım Projesi (GOP) kapsamında siyasal ajandada yerini aldı. Bu program hakkında yeterince bilgi bulunmamakla beraber, güvenliğin tesis edilebildiği boşaltılmış köylere kademeli bir geri dönüş taslağı teşkil ettiği söylenebilir. Köyü boşaltılan insanların dönmeye uygun olabileceklerinin kabul edilmesi siyasal olarak anlamlıydı. Ordu ve bölgedeki valiler, boşaltılmış köylerin rehabilitasyonunun güvenlik riski taşıyabileceği gerekçesiyle bu fikre karşı çıkmıştır. Açıkçası bu noktada bir geri dönüş (savaşın kazanılmamış olduğu da hesaba katılarak) köylerin boşaltılma gerekçesini baltalayabilirdi. Yine de 1997 yılında, dönemin başbakanı ve Anavatan Partisi başkanı Mesut Yılmaz bu yaklaşımı sürdürmeye devam ederek hükümetinin yerinden edilmiş insanların köylerine geri dönüşünü destekleyeceğini ifade etti. Geri dönüş meselesi ordunun güvenlik tesis etmesi şartına bağlanmış olsa dahi, kesin, temel ve mantıklı olan, kırsal bölgenin boşaltılmasının bir anomali olduğu ve geri dönüşün kaçınılmaz olduğudur.

8 Örnek olarak, Diyarbakır yakınındaki Beşyüzevler, Hakkâri merkezi yakınındaki Doğankent, Tunceli'nin Ovacık ilçesindeki Kandolar Mahallesi ve Afet Evleri – burası ayrıca, 80 Evler olarak da bilinmektedir- Hakkâri yakınlarında cumhuriyetin yetmiş beşinci yılına ithafen adı 75. Yıl Toplum Merkezi konulan, boşaltılmış köylerden gelenlerin yerleştiği bir toplama merkezi ve son olarak Van'da Yalımerez Mahallesi kurulmuştur.

9 Avrupa Komisyonu bu masrafı karşılama konusunda isteksizdi çünkü bu durumda Türk devletinin savaş stratejisine destek verileceği düşünülüyordu. Bu dönemde Avrupa PKK'nin silah kullanmasından çok, yaşanan hak ihlallerine odaklanıyordu (bu, 11 Eylül saldırılarından ve PKK'nin uluslararası terör örgütü listesine alınmasından önceydi). Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği'nin bu konudaki tutumu için (bkz. Casier, 2011).

2001 yılında, geri dönüş için Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi Alt Bölge Gelişim Planı[10] adlı bir master plan hazırlandı. Bu plan bundan sonra Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon Planı olarak adlandırılacaktır. Master planda köylerin boşaltılmasının ve insanların yerinden edilmesinin büyük acılara sebebiyet verdiği kabul edilmiş, ancak bunun da yeni bir şeyler yaratmak için bir fırsat olması gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak, bölgenin yeniden yapılanması sadece "geri dönüş" olarak ele alınmadan, "zorla göç ettirilenlerin" hem kendileri hem de "ülkeleri" için daha üretken olabileceği koşulların oluşturulacağını ileri süren bir plan düşünülmüştür. Kırsal yerleşim konusunda geleneksel analiz metotları kullanıldığında -uzun vadedeTürkiye'nin ulus inşacıları olabileceği söylenebilecek birçok küçük ve dağınık yerleşimler söz konusu- boşaltmalar daha "mantıklı" ve "hayati" olabilecek yeni bir yapının geliştirilmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Toplumsal ve ekonomik problemlerin dışında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki köy boşaltmalar, dağınık ve uygunsuz yerleşim birimlerindense uygun ve sürdürülebilir büyüklük ve potansiyele sahip yerleşimlere geçiş amacını güderek, yeni bir kırsal düzen yaratacak yeni standartların oluşumu için yeni fırsatlar ve dinamikler yaratmıştır (Oyan ve diğerleri, 2001, 1). Plan, biri alt-bölge ve diğeri de merkez köy olmak üzere iki çalışma anlayışı sunmuştur. Alt-bölge, birbirlerinden ekonomik, kültürel, idari ve/veya sosyal özellikleri bakımından farklılık arz eden yerleşim kümeleri şeklinde tanımlanmıştır. İnsanların ve köylerin varsayılan benzerlik ve yakınlıkları alt-bölgenin "sınırlarını" belirleyen özelliklerdir. Merkez köy alt bölge içerisinde yer alan, büyüklük, konum ve alt yapısal

10 On iki ciltten oluşan Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon master planı hiçbir zaman basılmamıştır. Her cilt savaştan etkilenen farklı bir ili (Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van) kapsar. Adıyaman, Ağrı, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Kars ve Malatya illerine yer verilmemiştir. Her bir cilt, 100-120 sayfalık dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Alt-Bölge Planının Tanımı ve Kapsamı adını taşır ve kavramsal çerçeveyi belirler. İkinci bölüm, Planlama Çalışmasının Yöntemi ve Odak Grup Çalışmaları başlığıyla odak grup görüşmelerinin sonuçlarını sunar; göç öncesi ve sonrası niteliksel bilgiler ve geri dönüş süreci ile ilgili niceliksel verilerle birlikte, otoritelerden beklenen destekler, gelecek hakkında düşünceler ve geri dönüş sonrası gerçeklikler aktarılır. Üçüncü bölüm olan Alt Bölge Gelişme Planı Yöntemi ve Raporu en kapsamlı (neredeyse her raporun yarısını kapsar) bölümdür ve yerel sosyoekonomik, tarımsal, jeolojik ve iklimsel veriler hakkında fizibilite çalışmasını içerir. Dördüncü ve son bölüm ise yatırım eylem planıdır. On iki adet il bazlı cilde paralel olarak, her il için pilot proje olarak ele alınabilecek Yönetici Özeti hazırlanmıştır (Oyan ve diğerleri). Bu pilot projeler, kalkınma potansiyelleri, eylem planı ve bütçeden (bunlar yol yapımı, su ve elektrik temini, hem çocuklar için hem de Türkçenin inşası amacıyla okulların yapılması ve Kürt kadınlar için el sanatları eğitim merkezi fikirlerini içermektedir) oluşur.

olarak diğer yerleşimler için bir kesişim noktası ya da merkez oluşturabilecek, idari olarak da ilçe ile köy ve mezralar arasında aracılık yapabilecek yerleşim yeri olarak düşünülmüştür (Harita 2).[11] Merkez köyler nüfusun yoğunlaştığı alanlar olarak değil, başkent ve kırsalı bağlayan zincirin kayıp halkasını oluşturan bir merkez şeklindedir. Buna ilaveten, bu bağlantının kurulmasının kırsal kesimlerin (sosyokültürel) modernizasyonunu kolaylaştıracağı düşünülmüştür.

Harita 2. Kırsal alan hiyerarşisi: Merkez köy projesi

11 Merkez köy modeli, hiyerarşik olarak düzenlenmiş, birbiriyle ilişkili yerleşimler bütününü temsil eden modern bir alandır. Bunlar, idari denetimle bağımlılık ilişkilerinin katlanarak artması ile tanımlanan bir mekânsal bütünleşme süreci sonucu ortaya çıkan yerleşimlerdir.

2005 yılında Bakanlar Kurulu geri dönüş için ilkeler ve amaçları belirlemiştir (bkz. Kutu 1).

Kutu 1:

17 Ağustos 2005 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından benimsenen Yerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesine Yönelik Tedbirlere ilişkin 'Bütünleşik Strateji Belgesi'nin Hedefleri ve Uygulama İlkeleri

Amaçlar:

1. Eski yerleşim birimlerine gönüllü olarak geri dönmek isteyenlerin güvenlik içerisinde, herhangi bir olumsuzluğa maruz kalmaksızın dönüşlerinin sağlanması;

2. Geri dönüşler bağlamında gerekli sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim altyapısının tesisi, bu çerçevede yürütülecek kalkınma projelerine katkıda bulunacak ve bunları koordine edecek politikaların belirlenmesi;

3. Aradan geçen süre içerisinde kesintiye uğramış olan kırsal yaşamın yeniden kurulması ve canlı tutulması da dahil olmak üzere, geri dönüş yapılan yerlerde sürdürülebilir yaşam koşullarının sağlanması;

4. Kırsal alanda gerek kamu güvenliğinin muhafazası, gerekse hizmetlerin etkin bir biçimde sunumu gibi gereksinimler göz önüne alınarak daha dengeli bir yerleşim süreci oluşturulması;

5. Merkezi nitelikteki köylerin gelişmesine destek olunması;

6. Geri dönmeyi arzulamayan vatandaşların yeni yaşam koşullarının kolaylaştırılmasına ve yeni yerleşim yerlerine entegrasyonlarına yönelik katkı ve yardımda bulunulması için gerekli imkânların araştırılması;

7. 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'un etkin şekilde uygulanmasının sağlanması ve

8. Geri dönüşler ve entegrasyona yönelik olarak uygulanan mevzuatın gözden geçirilerek gerekli düzenlemelerin yapılması.

Uygulama İlkeleri:

1. Geri dönüşlerde isteğe bağlılık ve gönüllülük esas alınacak ve geri dönüşler herhangi bir izne tabi tutulmayacaktır.

2. Geri dönmek isteyenler, dönmek istedikleri yerin en büyük mülki idare amirine bilgi vererek, ayrılmak zorunda kaldıkları yerlere dönebileceklerdir. Bu bağlamda dönülebilecek yerlerin güvenliğine ilişkin konular, valilikler tarafından ilgili birimlerle koordine edilecektir.

3. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında yardım yapılması, yerleşime açılacak yerlerin nüfusunun 150 kişiden veya 30 haneden fazla olması koşuluna bağlı olacaktır.

4. Geri dönüşler çerçevesinde sağlanacak kamusal destekler kapsamında, hizmetlerin toplulaştırılması amacıyla "merkez köy" ve "cazibe merkezleri" gibi uygulamalar da yer alabilecektir.

5. Geri dönüşler kapsamında geçici köy korucularıyla ilgili şikâyetler öncelikle ele alınacaktır.

6. Terör örgütleri tarafından döşenmiş mayınların geri dönüş çerçevesinde oluşturduğu sorunlar ele alınacaktır.

7. Geri dönüşü arzu etmeyenlerin, entegrasyon ve yeni yaşam koşullarının kolaylaştırılmasını hedefleyen planlama ve uygulama süreçleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

8. Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları yatırım programlarını hazırlarken ilgili valiliklerin görüş ve önerilerini öncelikli olarak değerlendireceklerdir.

9. Bu konulara ilişkin temel politikaların, uygulama, izleme ve değerlendirme çalışmaları ile gerekli istişare ve eşgüdümün sağlanması İçişleri Bakanlığı'nca yürütülecektir.

10. Sivil toplum örgütleriyle yeterli istişare ve işbirliği geliştirilecek, güven artırıcı ve kamuoyunu aydınlatıcı tedbirler artırılacaktır. Bu çerçevede, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerine sivil toplum

örgütlerinin destek ve katılımları özendirilerek görüş alışverişinde bulunulacak, eğitim, sağlık, tarım ve istihdam konularına yönelik sivil toplum örgütlerinin projeleri, yetkili makamların da uygun görmeleri halinde desteklenebilecektir.

11. İdari, hukuki ve ekonomik çerçeve ve uygulamayı kapsayan süreç saydam bir anlayışla açıklanacak, çözüme yönelik kullanılacak araç ve mekanizmalar, ayrıntılarıyla ve ekonomik, sosyal, kültürel, hukuki yönleriyle kamuoyuna açıkça duyurulacaktır.

12. Proje çalışmaları da dahil olmak üzere, potansiyel ulusal ve uluslararası harcama kaynakları tespit edilerek, kullanılma alanları, sınırlama gibi hususlarda mali disiplini ve şeffaflığı sağlamayı öngören gerçekçi bir düzenlemenin esasları oluşturulacaktır.

13. Uygulamada, kurumlara ve makamlara verilecek takdir yetkisinin ilkeleri, kapsamı ve sınırları ile sorumluluk atfedilebilmeye yönelik hukuki çerçeve tespit edilerek yeknesaklık sağlanacaktır.

Bakanlar Kurulu tarafından kabuledilen bu ilkeler, geri dönüş hakkını kabul ederken, aynı zamanda bu hakkı ciddi bir şekilde kısıtlamaktadır. Bu açıdan, savaştan etkilenen kırsal bölgelerde daha dengeli bir yerleşim yapısının geliştirilmesi ve merkez köylerin gelişiminin desteklenmesini içeren 4 ve 5 numaralı amaçlar ilgi çekmektedir. Bunlar, 3 ve 4 numaralı uygulama ilkeleri ışığında ele alındığında, "geri dönüşler çerçevesinde sağlanacak kamusal destekler" ve "hizmetlerin toplulaştırılması amacıyla" "'merkez köy' ve 'cazibe merkezleri' gibi uygulamalar" içerebilir (ilke 4); ve bu destekler, "yerleşime açılacak yerlerin nüfusunun 150 kişiden veya 30 haneden fazla olması koşuluna bağlı olacaktır" (ilke 3).

Bakanlar Kurulu kararından iki önemli sonuç çıkmaktadır, birincisi, 3. ilkede de açıkça belirtildiği şekliyle mezralara yapılacak hükümet destekli geri dönüş saf dışı bırakılırken, köylere geri dönüş de sınırlandırılmaktadır. En az 150 kişi koşulu (ve otuz aile) afaki seçilmiş sayılar değildir. Köy Kanunu, mezrayı, nüfusu 150'den az olan yerleşim yeri olarak tanımlamaktadır; dolayısıyla 150 kişi sınırı, mezralara geri dönmek isteyenlerin kamu desteğinin dışında kalacaklarını ima etmektedir. Resmi rakamlara bakılırsa, boşaltılan

yerleşimlerin üçte ikisine tekabül eden, yani toplam göç ettirilen nüfusun üçte biri, kamu desteğinden mahrum bırakılacaktır. Resmi rakamlara göre, boşaltılan toplam 2967 yerleşim yerinin 2021'i mezraydı ve buralardan zorla göç ettirilen 385.355 kişiden 112.730'u bu mezralarda yaşamaktaydı.[12] Bu koşul ayrıca, köy boşaltılmadan önceki (veya boşaltma esnasındaki) nüfusu temel almak yerine, köye geri dönebilmesi uygun olan nüfusu dikkate aldığından dolayı bir çok yere, özellikle de küçük köylere dönüşü içine almamaktadır. İkincisi, merkez köy kavramı, Bakanlar Kurulu belgesinde belirtildiği üzere, artık kırsalı idari, sosyal ve ekonomik yaşam konularında entegre edecek birer bağlantı noktası olarak değil, ancak belli bir bölgedeki nüfusun toplanacağı köyler olarak ele almaktadır. Gerçekte, Bakanlar Kurulunun bu kararı, 2001 yılındaki master planın uygulamaya geçirilmesi yönünde bir adım olmanın aksine öldürücü bir darbedir. Aslında, sonraki yıllarda görülebileceği gibi, köye geri dönüş, devlet açısından ciddi bir mesele olarak görülmemiştir. Devlet dağınık yerleşim yapısı ve merkezi kontrol eksikliğinden kaygılandığı ve kentleşmeyi tercih ettiğinden, ya insanları kentte tutmuş ya da kırsal bölgelerde kentsel mantıkla inşa edilen yerleşimlerin içindeki ve çevresindeki nüfusun gelişimini teşvik etmiştir.[13]

Kırsalı Kentselleştirmek: Ulusu İşlemek, Devleti İnşa Etmek

Kırsal uzamın yeniden örgütlenmesi ve yeni yerleşim tipi ve yapısının geliştirilmesinin iki amaca katkı sunacağı düşünülmüştür: 1) Kimlik inşası aracılığıyla ulusun işlenmesi ve 2) idarenin tesisi aracılığıyla devlet inşası. Kent karakterli kırsal düzenlemeleri içeren yeni yerleşim biçimleri, modernleşme ve geleneksel (yani Kürt) olanın modern (yani Türk) bir kimliğe kavuşması ile eş tutulmuştur. Kırsal yeniden yapılanma planlarının tarihi aracılığıyla -veya bilhassa, master planda kullanılmış olan ve Bakanlar Kurulu kararında geçen merkez köy projelerinin iki çeşidi sayesinde- bu söylemi açabiliriz. Devletin parçası olma halinde gidilen ölçek küçültme (yerleşimlerin dikey

12 İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Dairesi tarafından, 23 Şubat 2006 tarihindeki *Internally Displaced Persons* (IDP) konferansında sunulan sayılardır. Konferans, Türk İçişleri Bakanlığı ve BM Kalkınma Programı tarafından düzenlenmiştir (UNDP, 2006).

13 Bunun arkasındaki temel fikir şudur: Kentleşme sadece köyden kente göç şeklinde anlaşılmamalı, aynı zamanda kent modülleri aracılığıyla kenti kırsala taşıma süreci olarak düşünülmelidir (Friedmann, 1973, 24-54).

olarak bütünleşmesi, birleşik bir yerleşim yapısının inşası) ve ulus olma halinin işlenmesi ("modern" yaşam tarzının ortaya çıkmasına yol açacak yerleşimlerin geliştirilmesi) bu planların kendilerine temel aldıkları söylemsel eksenlerdir.

Savaş öncesi söylemlerin ve boşaltma sonrası yeniden inşa planlarının altında yatan planların analizi, cumhuriyetin kuruluşuyla başlamıştır. Kendi ulusal projesinin mühendisliği ile alakalı olarak Ankara rejimi, 1920'lerden itibaren Anadolu kırsalındaki başlıca eksikliğin, dağınık bir yapıya ve sayısız kırsal yerleşime sahip olması olduğunu düşünmüştür. Yeni doğmuş bir devletin kısıtlı imkânlarına göre ulaşımı zor ve kırsal yerleşimlerin değişime karşı olan doğal direncine sahip bu köy ve mezralar, ulusal projeye tezat teşkil ediyorlardı. Siyasetçiler ve siyasi düşünürler, daha büyük ve idari merkezlerle entegre, yeni ve "uyumlu" bir kırsal yerleşim yapısının, devlet otoritesinin kırsaldaki tesisi ve ulusal bir nüfusun oluşması açısından gerekli olduğuna kanaat getirmişlerdi. Birçok yerleşimin dağınık yapısı özellikle sorun teşkil ediyor ve bu yerleşimler müstakil, idari kontrolden uzak, Türk ulus idealine (ülküsüne) karşı direniş kaleleri olarak algılanıyordu.

1920'li yıllarda, Abdullah Ziya ve Kazım Dirik gibi mimarlar yeni bir kırsal yerleşim tipi geliştirerek ulusal inşa projesine katkıda bulunabileceklerini düşündüler (Jongerden, 2007). Ziya (1933), geliştirdiği yeni köylerin, köylüleri, varoluşsal benlikleri olduğu ileri sürülen Türk kimliğine döndüreceğine ikna olmuştu. Kırsal Türkiye'yi "ulusallaştırma" çabaları, "iç sömürgeleştirme" olarak değerlendirilmiştir (Barkan, 1948-49). Anadolu'nun kırsal nüfusunun "dönüştürülmesi" veya "medenileştirilmesi" tasavvuru ortaya atılarak, (kültürel) misyonerlik kavramlarına başvurulmuştur (Köymen, 1939). Ziya ve çağdaşları yeni inşa ettikleri çevrelerin köylüleri Türkleştireceğine gerçekten inanıyorlardı. Benzer şekilde, 1930'lu yıllarda, sosyolog Nusret Kemal Köymen'in temel ilgi alanı kırsal kesimin örgütlenmesi ve ulusun canlandırılmasıydı. Bu kişilerin odak noktası, devlet kontrolüne sıkı şekilde bağlı bir ulus inşasıydı. Tasarladıkları köylerin planlarına bakıldığında, sembollerin ve devlet kurumlarının merkeziliği çarpıcıdır.[14]

14 Bu yeni köylerde ana cadde, bir meydana çıkıyordu (Cumhuriyet Meydanı) ve bu meydanın ortasında Atatürk heykeli, ucunda ise bir halkevi yer almalıydı. Halkevi, Kemalist devrimin fikirlerinin öğretilmesi, partinin siyasi gücünün kullanılması ve yerelin idaresi işlevlerini görüyordu.

İmparatorluk bakiyesinden doğan modern bir ulus-devletin biçimlendirilmesi, 1920'li ve 1930'lu yıllardaki Türk ulusal politikasının temelini oluşturmuş olsa da, yerleşim meselesinin siyasetçiler tarafından sistematik bir şekilde ele alınması 1960'lı yılları bulacaktır. 1962 yılında, CHP'nin önde gelen isimlerinden biri olan Mustafa Ok,[15] küçük yerleşimlerin azaltılması üzerine ödüllü bir makale yazmıştır. Ok, bütün mezraların ve küçük köylerin lağvedilmesini önermiş, bu sayede idare ve kültürün ölçekçe küçültülmesini öngörmüştür. 1963, 1983 ve 1987 yıllarında devlet, köy ve mezraların lağvedilmesi ve nüfusun yeni köylere yerleştirilmesinin maliyetlerini hesaplamış, ancak bu kadar kapsamlı bir operasyon için gerekecek fahiş fonlar devleti korkutmuştur (bkz. Jongerden 2007).

Küçük kırsal yerleşimlerin lağvedilmesi çok masraflı olduğundan, hâli hazırdaki kırsal yerleşimlerle ilgili sorunlara daha farklı çözümler getirmeyi amaçlayan planlar yapılmıştır. Türkiye'deki yerleşimlerin kademelendirilmesi ve gruplandırılması adına, hükümet tarafından DPT'ye 1982 yılında hazırlatılan çalışmaya bu perspektiften bakılabilir. İlgili plan, yerleşimleri işlevlerine göre sınıflandırmış (idari, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi) ve mekânsal olarak kademelendirmiştir (yerel, alt-bölgesel, bölgesel, ulusal, uluslararası). Bu çalışma, yerleşimlerin köy gruplarından başlayarak kırsal alan merkezlerinden bölgelere ve ulusal merkezlere, oradan da Türkiye'yi uluslararası şebekeye bağlayacak şekilde düzenlenen bir kalkınma politikasına katkı sunması amacıyla hazırlanmıştı. Yerleşimleri kategorilere ayırma ve kademelendirme fikri Türkiye'de yeni değildi, ancak ilk defa bu kadar kapsamlı bir şekilde uygulanacaktı.

Ulusal düzeyde yapılan bir çalışma, Türkiye'nin bir uluslararası merkezi (İstanbul); dört ulusal merkezi (Adana, Ankara, Gaziantep ve İzmir); on bir bölgesel merkezi (Bursa, Diyarbakır, Elâzığ, Erzurum, Eskişehir, Kayseri, Konya, Malatya, Samsun, Sivas ve Trabzon) olduğunu gösterdi. Geri kalan merkezler alt-bölge, küçük kasaba ve köy grubu merkezi şeklinde sınıflandırıldı (Tablo 1).

15 Mustafa Ok, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Manisa ilini CHP'den temsil etmiş, Bülent Ecevit'in Ocak-Kasım 1974 tarihleri arasındaki birinci koalisyon hükümetinde "Köy işleri ve Kooperatifler Bakanlığı" yapmıştır.

	Kademe	Sayı	Etkilenen alan büyüklüğü (km^2)	Etkilenen alan çapı (km)	Etkilenen yerleşim sayısı	İstatistiksel Ortalama[16]
Uluslararası Merkez	7	1	780.576	500	4	4
Ulusal Merkez	6	4	156.115	223	2,20	2,75
Bölgesel Merkez	5	11	15.530	125	3,62	5,27
Alt-bölgesel Merkez	4	58	10.548	58	6,82	8,71
Küçük Kasaba Merkezi	3	505	1.348	21	2,20	2,65
Grup Köy Merkezi	2	1.337	407	11	18,33	26,28
Köy	1	35.132	21	2	-	

Tablo 1.Türkiye'de yerleşimlerin kademelendirilmesi (Kaynak: DPT, 1982)

Yapılan bu sınıflandırma temelinde, Devlet Planlama Teşkilatı devletin mekânsal varlığının zayıflığına odaklanmaya başladı. Çalışmaya göre, köylerin büyük bir çoğunluğu yerleşim ağı sisteminden kopuktu. Grup köy merkezlerinin sayısı ile bunlardan etkilenen köylerin sayısının çarpımı (1.337x18,33=24.507) ve toplam köy sayısının (35.132) karşılaştırılmasıyla bu sonuca varılmıştır. On binden fazla köyün idari sistemden kopuk olduğu varsayılmıştı. Hatta bu sayı, çalışmada yer verilmeyen mezraları kapsamamaktaydı.

Sistemde mezraların bariz bir şekilde yok sayılması çarpıcıdır. Ülke genelindeki on binlerce mezra, sanki bir kategori teşkil etmiyormuşçasına sayılmamış ve tanınmamıştı. Bu durum Abdullah Ziya'nın 1930'lu yıllarda, "değeri olmayan" ve "tanımlanmaya değmeyen" yerleşimleri adlandırmak için kullandığı "menfi veya negatif köyler" fikrini akla getirmektedir.[17] Bu sınıflandırmada, bahsi

16 İstatistiksel Ortalama: Yüksek kademe ve alt kademe yerleşim yerlerin ortalaması (örneğin; sistemin mükemmel bir şekilde entegre edilmesi durumunda etkilenecek alt kademe yerleşim yerlerinin sayısı).

17 "Negatif köylerin şekli ve bedii bir kıymeti olmadığından fazla bahse lüzum görmüyorum." (Ziya, 1933, 374)

geçen isimlendirilmemiş ve sayılmamış yerleşimlerin varlığı resmi söylemde inkâr edildi. Esasen mezra modern toplumlar için uygun görülen bir yerleşim olarak görülmüyor, daha çok geleneksel (modası geçmiş) bir geçmişin kalıntısı olarak ele alınıyordu. Türkiye'nin modern yerleşim sistemine geçmesi gerektiği görüşüyle, çalışma küçük kırsal yerleşimler hakkında üstü kapalı bir biçimde hükmünü vermiştir ve bu yerler hiçbir değer taşımamaktadır. 2005 yılındaki Amaçlar ve Uygulama İlkelerinde de mezralara karşı benzeri bir tavır (köy ve mezralara geri dönüş için gereken minimum kişi sayısının belirlenmesi) söz konusudur.

Buradaki önemli nokta, devletin kendi kırsalını entegre etme konusundaki yetersizliğini kabul etmesidir. Kırsal bölge idari ve ekonomik olarak ülkenin geri kalanından kopuktur. Küçük kasabalardan etkilenmiş köylerin sayısı, teorik olarak "mükemmel" bir sistemin istatistiksel oranı ile kıyaslandığında oldukça yüksek (yaklaşık üçte bir kadar) bir fark göstermiştir. Devletin kendi çalışma şekli veya zaafları ile ilgili bu algısı, siyasi olarak derin anlamlar içermektedir ve tüm sistemin bütünleşmesi, kırsal hattın devlet sistemi içine çekilmesi ve bu sayede cumhuriyetle başlayan ulusalcı projeye devam edilmesi için büyük bir reform yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aslında, siyasi ajanda da savaştan etkilenen (boşaltılan vs.) alanların yeniden inşası sürecinde kilit bir kavram haline gelen merkez köy fikrinin arkasında yatan algı da budur.

Merkez köy inşa etme politikası, siyasi alanda ilk defa 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. 1990'larda yeniden canlanmasından önce merkez köy kavramı -ve kasaba ve tarım kasabası gibi çeşitlemeleri[18] -kalkınma stratejisinin ana dayanak noktasıydı. İlk olarak 1973-77 yılları için hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, ülke çapında izlenecek bir politika olarak önerilen bu fikir gündeme gelmeye devam etti. DPT'nin araştırmasında grup köy merkezi olarak adlandırdığı şey tam da bu grup köy merkezi kavramıdır. Temelde merkez köy kavramı, kendi civarındaki kırsal yerleşimlerin ihtiyaçlarının karşılanabileceği birer merkez olarak düşünülmüştür. Merkez köyün azami nüfusu -merkezi yerleşim ve çevre bağımlı yerleşimleri dâhil-on bin olarak belirlenmiştir (Korkut, 1987;

18 Bu makalede, genellikle merkez köy modeline atıfta bulunulmuştur. Biri merkez sol (CHP) ve diğeri de aşırı sağ (MHP) tarafından geliştirilen iki ayrı model daha bulunmaktadır (Jongerden, 2007). Bunlar sırasıyla köy-kent ve tarım-kenttir.

Doğanay, 1993). Merkez köy bir nüfus yoğunlaşmasını öngörmemiş, ancak hizmetlerin yoğunlaşmasını zorunlu kılmıştır. Bu planda her yerleşimde ayrı ayrı hizmet vermenin ağırlığı karşısında devletin rahatlatılması amaçlanmış ve Mustafa Ok'un da belirttiği üzere, yeniden iskân için yapılacak karmaşık ve masraflı operasyonlardan kaçınılmıştır (Günaydın, 2001; Güven, 1974; Güven, 1977; Tütengil, 1975). Öngörülen en önemli hizmetler, idari (hükümet ile ilgili) ve kültürel (ulusal eğitim) hizmetlerdir. Merkez köylerin zamanla göç yoluyla büyüyeceği ve gelişip ilçelere dönüşerek otorite kırsal alanı kontrol edip denetleyebileceği varsayılmıştır. Kırsal yerleşimlerin ulusal şebeke ile bütünleşmesi, (ortak dil ve ortak kültürel değerleri içeren) ortak bir sosyokültürel çerçeve oluşumu şeklinde tasavvur edilmiş, bu sürecin "alt kültürlerin" "ulusal kültüre" asimilasyonu ile destekleneceği düşünülmüştür (Tütengil, 1975, Korkut 1987; Doğanay 1993). Sonuç olarak merkez köyler, yönetişim ve kimlik politikalarının uygulanması için kullanılan mekânsal araçlardır.

Tartışma

Güneydoğu için hazırlanan yeniden inşa planlarında üç husus ortaya çıkmaktadır. Birincisi, birçok planın devam eden çatışma sürecinde geliştirilmiş olmasıdır. Bunu savaş sonrası yeniden inşa yerine, savaşa dayalı yeniden inşa olarak ele alabiliriz. İkincisi, bu planların kilit fikirlerinin, PKK ile devlet arasındaki savaştan ve kırsal kesimin yıkımından çok öncesinde geliştirilmiş olan planlara dayanmasıdır. Üçüncüsü, bu fikirlerin tarihine bakıldığında devlet inşası ve ulus inşasının bu planların temelini oluşturduğu görülecektir.

Boşaltma Sonrası Savaşa Dayalı Yeniden İnşa Planlaması

Bu yeniden inşa faaliyetleri, savaştan barışa geçiş sürecinin bir parçası değildir. Bu öncelikle, müzakere edilmiş veya fiili bir barış sürecinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Geri dönüşleri çin ilk planların yapıldığı 1995 yılında, köy boşaltmalar hâlâ yoğun bir şekilde devam etmekteydi. 2001 yılında Köye Geriş Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi hazırlandığında, daha düşük yoğunluklu olsa da köy boşaltmalar hala sürüyordu.[19] Asıl çatışma bu dönemde sınırlıydı, ancak savaşa

19 İHD verilerine göre, 2001 yılında üç yerleşim yeri boşaltılmıştır (İHD, 2002).

sebep olan sorunlarla ilgilenilmemişti ve bu yüzden şiddet devam ediyordu. Son yıllarda bir yandan devlet Irak'taki PKK kamplarına saldırılar düzenlemekte, yargı ve polis aracılığıyla yasaları kullanıp legal kurumları yasaklayarak, siyasetçileri ve aktivistleri tutuklayarak Kürt hareketini kısıtlamak istemekte, öte yandan PKK ise geçici süreli şiddet eylemlerine başvurmaktaydı (hem tek taraflı ateşkeslere uyup hem de ateşkesi ihlal ederek).

Düşük yoğunluklu, kısıtlı ama sürekli şiddet karşısında farklı aktörler, çatışma sonrasında kendi realitelerini geçerli kılmak için girişimlerde bulunmaktadır; bunlar, Kemalistlerin restorasyon girişimleri, AKP'nin devlet reformu yapmak istemesi ve Kürt haklarının en azından bazılarını karşılama çabaları ile PKK'nin Kürdistan bölgesinde aşağıdan-yukarıya toplumun inşası ve radikal demokrasinin kendi politik projesi olarak yeniden icat etme uğraşı şeklinde sıralanabilir (Akkaya ve Jongerden, 2012, 2013; Jongerden ve Akkaya, 2013). AKP ve PKK'nin siyasi projeleri konusunda ortak bir zeminde buluşabilmelerine rağmen hala somut bir sonuç alınmamıştır ve şiddetli çatışmalar devam etmektedir. Yeniden inşa planları ve nadiren uygulanmış olan projeler, devam eden savaş ve çözülmemiş siyasi çatışma ortamında yapılmıştır.

Savaş Öncesi Planlar ve Savaş Sonrası Yeniden İnşa için Savaş Öncesi Planlama

Irak'taki yeniden inşa planlarının analizini yapan Mac Ginty (2003), dikkatleri savaş öncesi planlamaya çekmiştir. Irak operasyonunun en çok eleştiri alan tarafı savaş sonrası idari yapılanması olmasına rağmen, ABD detaylı yeniden inşa planlarını Eylül 2002'de, yani işgalden yedi ay önce hazırlamıştır.[20] Nitekim Mac Ginty'ye göre, savaş sadece yıkıma yapılan yatırım olarak görülmemiş ve savaşan gücün politik projeleri doğrultusunda ülkenin yeniden inşa edilmesi için bir fırsata dönüşmüştür. Türkiye'de savaş öncesi planlar (merkez köy projeleri), boşaltma sonrası gelişim için tekrar gündeme gelmiştir. Bu durumdan, geleneksel yeniden inşa planlarının üstünden tekrar geçilerek, devlet inşası amacıyla sömürgeci ve asimilasyoncu fikirlerin devlet tarafından bu planlar sayesinde yeniden canlandırıldığı sonucuna varılabilir.

20 Bu planın hazırlanmasında Ulusal Güvenlik Konseyi, Savunma Bakanlığı ve USAID kurumlarının personellerinden oluşan bir grup çalışmıştır.

Buna ek olarak, yeniden inşa, devletin savaştaki amaçlarını destekleyecek şekilde tasarlandığından, devletin genel stratejisi dışında, savaşın kendi planlamasının ayrılmaz parçaları olarak analiz edilebilir. Savaş uzun vadede devlet, ulus ve toplumsal yapı ile ilgili amaçlar doğrultusunda, devlet kurumları (özellikle de ordu) tarafından planlanmıştır. Savaşın kısa vadeli hedefleri ise köy boşaltmalar ve kırsal yaşam alanlarının tahribini gerektiriyordu. Sonrasında da bu boşaltma ve yıkım sürecini takiben, uzun vadeli amaçlara hizmet edecek bir yeniden inşa süreci gelecekti; ancak bu süreç yerinden edilen nüfusun geri dönüşünü ve bu kişilerin yerleşimlerinin yeniden inşasını ayrıca öngörmemişti. Kalkınma, genellikle savaş planlamasının bir parçası olarak "militaristleşme" ve "güvenlikçilik" süreçleriyle şekillenmiştir (Duffield, 2001, 37). Ancak, savaşın sonuçlarını kalkınma ile yumuşatma çabaları -veya kalkınmayı savaş amaçları için kullanma durumu- dünya üzerindeki başka vakalarda da görüldüğü üzere, genellikle meyve vermeyen girişimler olarak kalmaktadır. Örneğin, 1950'lerde Cezayir'deki Fransız sömürge otoritesi, en az iki milyon insanı "toplama merkezleri" (*centres de regroupement*) denilen 2.300 yerleşim yerine toplamışlardır (Sutton,1981). Bu merkezlerin kurulması birçok tartışmayı beraberinde getirmiş, askeri ve sivil otoritelerde fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Ordu etraftaki bölgeyi temizlemek amacıyla geçici toplama merkezleri kurmuş, ancak merkezlerin gelecekteki büyümesi için gerçek bir çaba sarf etmemişti. Bu esnada sivil otoriteler, askeri operasyonların sonuçlarını, gecikmiş bir kırsal alan kalkınmasına dönüştürme çabası içine girdiler; böylece sürdürülebilir tarımsal topluluklara dönüşecek kalıcı yerleşimler yaratmayı umuyorlardı (Sutton ve Lawless, 1978, 333). Yine de 1961 yılına gelindiğinde, hala "sivil" yerleşimlerden çok, "askeri" yerleşimler vardı.

Vietnam'da güneydeki hükümet, Amerikan güçleri ile birlikte, hükümetin kontrolündeki sıkı bir şebekeye bağlı olacak stratejik mezralar veya "tarım köyleri" geliştirmek istediler. Yeni çekirdek mezraların, dağınık ve küçük yerleşimlerde yaşayan nüfusu yol kenarlarına ve ana iletişim hatlarına çekeceği ve bu sayede askeri güçlerin nüfusun hareketleri üzerindeki denetim ve kontrolü konusunda kolaylık sağlanacağı düşünülmüştür. Türkiye'deki merkez köy modeline benzer bir şekilde, bu tarım köyleri tekil yerleşimler değil, bir merkez ve ona bağlı bir veya daha çok yerleşimden oluşan kompakt gruplardı. Ne Fransızların Cezayir'deki toplama merkezleri

ne de ABD-Vietnam ikilisinin stratejik mezraları toplumsal olarak başarılı oldu; ancak savaş tiyatrosunda askeriyeye nüfus gözetiminde yeterince kolaylık sağladıkları söylenebilir (Zasloff, 1962-62; Sutton ve Lawless, 1978; Sutton, 1981).

Devlet-İnşası ve Ulus-İnşası

Master plan, temel olarak kırsal alanın merkez tarafından kontrolünü kolaylaştıracak şekilde yeniden inşa edilmesiyle ilgilenmiş ve söylemsel olarak üstü kapalı bir şekilde ulusun inşasına katkı olarak görülmüştür. "Rehabilitasyon" kavramı kullanıldığında, mevzu yerinden edilmiş insanların (geçimlerini iyileştirme anlamında) rehabilitasyonu değil, merkezi kontrolün etkin olmasını engelleyen bölgesel yerleşim yapısındaki yapısal eksikliklerin iyileştirilmesi, yani küçük kırsal yerleşimler, dağınık yerleşim ve yerel düzeyde yerleşimler arasındaki eklemlenme konusundaki zayıflığının giderilmesidir. Bu bağlamda, küçük kırsal yerleşimlerin boşaltılması "gelişmiş" (örneğin birleşik, daha verimli) yerleşim yapısının tasarımı için bir fırsat olarak ele alınmıştır. Bu itibarla da planın devlet inşasına katkı sunacağı farz edilmiştir.

Sadece devlet inşası değil, aynı zamanda ulus inşası da söz konusuydu. Türk devletinin kırsal alanla meşgul olması, kendi nüfusunun kimliğiyle ilgili tarihsel kaygısını ve kontrol tesisi derdini açığa vurmaktadır. Yerel köylünün ulusal özneye dönüşümü, cumhuriyetin kuruluşundan beri kırsal alanın yeniden örgütlendirilmesine bağlı olarak ele alınmıştır. Köylülerin mekân vesilesiyle, yani köy halkının Türk gibi konuşup davranacağı yerleşimlerin inşasıyla Türklere dönüştürülmesi fikirleri üzerinde durulmuştu. Bu durum, yeniden inşa planındaki basit kavramların arkeolojisi aracılığıyla da açıklanabilir; ancak Kürdistan bölgesindeki kentsel ve kırsal alanların kimlik inşasıyla doğrudan ilişkilendirilmesine bakılarak bu fikir bir adım öteye götürülebilir.

Yeni cumhuriyetin öncü düşünürleri arasında bulunan Durkheimcı ve milliyetçi sosyolog Ziya Gökalp, iki medeniyet tasviri yapmıştır: şehir medeniyeti ve köy medeniyeti (Gökalp 1923/1992, 136-139). Gökalp'a göre, "doğuda" (bugünkü Türkiye'nin doğu ve güneydoğusu ile Irak'ın kuzeyi) Türkler asıl olarak şehirlere, yani Türk kültürünün merkezlerine, Kürtler de köylere, yani Kürt kültürünün merkezlerine yerleşmiş vaziyetteydi. Köylerde yaşayan

Türkler Kürtleşmiş, şehirlerde yaşayan Kürtler Türkleşmişti. Kırsal ve tarımsal toplulukların kentsel endüstriyel topluma dönüşmelerini çağımızın en önemli süreci olarak ele almış olan Emile Durkheim ve Ferdinand Tönnies'in izinden giden Gökalp, modern toplumun şehirli toplum olduğunu belirtmiş ve bundan yola çıkarak Kürtlerin Türkleşme eğilimi olduğunu öngörmüştür. Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon Planı, merkez köylerin etrafında inşa edilecek bir kırsal alan aracılıyla ulus inşasını kolaylaştıracak bir kentleşme süreci öngörmesi nedeniyle bu yaklaşımın devamı olarak ele alınabilir. Başka bir deyişle merkez köyler, kent özelliklerine sahip mikro alanlar olarak hayal edilmiştir.

Merkez köy yaklaşımının arkasındaki düşüncelerden biri şudur: Kentleşme sadece köy/mezradan kasaba/kente doğru (köyün kalkınması veya köyden göçü içeren) bir hareket olarak anlaşılmamalıdır. Kentleşme ve hatta endüstrileşme, geri dönülemez bir şekilde büyük ölçekli çarpık kentleşmeye bağlı değildir. Kentleşme ve endüstrileşme, bileşenler ve modüller şeklinde de ele alınabilir ve yeni yerleşim birimlerinin kent ve endüstriyel modüllerin kırsala yerleştirilmesi ile de yaratılabileceği (ve hatta yaratılması gerektiği) öne sürülebilir (Friedmann, 1973, 24, 25). Türkiye'de yaptığı araştırmaya dayanarak, Friedmann toplumsal dönüşümün mekânsal bütünleşme ile birlikteliğini dört sürece ayırır: 1) Karmaşık mekânsal iş bölümlerine yol açabilecek mekânsal bölümler arasında gitgide artan etkileşim düzeyi, 2)devlet kontrolünün artışı, 3) toplumsal hayatın ve paylaşılan kültürün ortak bir temelde gelişmesi ve 4) kırsal alanlardan çeşitli bölgelere göç artışı (24, 68, 70). Türkiye'nin, Kürt bölgesi için oluşturduğu master planda bu dört öğe de görülebilmektedir. Geleneksel olan, kendine yeten (Kürt olan) alanların kademeli olarak çözüleceği ve modern bütünsel (Türk olan) alana dönüşeceği varsayılmış ve savaş sürecin bir parçası olarak burada rol oynamıştır. Bu perspektif açısından, yeniden inşa fikirleri sadece tarihi ileri itmiştir.

Evler yerine Barajlar

Köye Geri Dönüş İmar Planı daha uygulanmamış olsa da[21] iki büyük baraj projesi başlatıldı. Dersim/Tunceli ve Hakkâri gibi

21 Askeriye başta olmak üzere, bölgedeki yöneticiler, bir küme sistemi söz konusu olsa bile geri dönüşe karşı çıkmışlardır

çatışmanın yoğun yaşandığı -PKK gerillalarının şu anda bile barınabildiği, hareket edebildiği, geçici yol kapatmalar yapabildiği- yoğun dağlık iki bölgede, (GAP projesi dahilinde) iki sıra barajın yapımı için hazırlıklar yapılmaktadır. Tunceli için sekiz, Hakkâri için on bir baraj planlanmıştır ve bu durum kırsal bölgeler içerisinde devasa alanları kapsayan yapay göletlerin oluşmasını getirecektir. Dersim/Tunceli'deki barajlar söylemde kalkınmaya katkı sağlamaya yöneliktir; ancak yerel halk bu barajların kendilerini zorla yerlerinden etmek için yapıldığına ikna olmuş durumdadır (Ronayne 2004: 47). Hakkâri'de planlanan barajlar, zaten 1990'larda çoğunluğu boşaltılmış alanlardadır ve bu barajların inşası su basmış yerlere geri dönüşün engellenmesi amacını taşımaktadır. Devlet otoritelerine göre mağaralarla dolu dağlık bölge, sınırı aşmak için birçok yol içermektedir. Bu barajlar duvar gibi, şerit şeklinde uzanan bir yapıya sahip olacak, bu sayede PKK gerillalarının Türkiye sınırlarına sızmasına engel olacaklardır. Devam eden yapım çalışmaları ile birlikte bu proje, daha önce ortaya atılmış sınır boyunca beş metre yüksekliğinde betonarme bir duvar örme fikrinin yerine geçecektir. Yeniden inşa ile kalkınma arasındaki sınırı bulanıklaştıran bu barajlar, Türkiye'nin güneydoğusunda kırsal alanın dönüşüm sürecinin çarpıcı göstergeleridir.

Türkiye'de baraj yapımının kontrgerilla harekât yöntemi olarak kullanılması düşüncesi, barajın PKK ile uğraşmak için bir araç olarak önerildiği 1990'lı yılların başına kadar gitmektedir. 1993 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından, başbakan Süleyman Demirel'e yazılan çok gizli ibareli, o dönemin karşı isyan (kontrgerilla) stratejisinin başlıca karakterlerini ortaya koyan bir mektup zorla boşaltılan köyler için baraj yapımını önermiştir.[22] Özal bu mektupta PKK tehdidinin çok ciddi olduğunu belirtmiş ve şöyle yazmıştır: "Güneydoğu'da... belki de cumhuriyet tarihinin en büyük sorunu ile karşı karşıyayız." (Bkz. Ekler)

22 Turgut Özal, 1983-89 yılları arasında Türkiye başbakanlığını yapmıştır ve PKK de tam bu dönemde Türkiye'de önemli bir aktör haline gelmiştir. 1989 yılında Özal cumhurbaşkanlığına yükseldiği sırada, PKK de kendi gücünü büyütmüş, büyük bir alanı kontrol etmeye başlamıştır. Özal durumun ne kadar ciddi hale geldiğinin farkındadır. 17 Nisan 1993 tarihindeki ani ölümünden hemen önce, başbakan Süleyman Demirel'e bu mektubu yazmış ve PKK'nin ayaklanmasına karşı bir çözüm önermiştir.

Özal sadece ihtiyaçları ortaya koymakla kalmamış, yeni savaş stratejisinin ana hatlarını da çizmiştir. Köy boşaltmaları bu stratejinin bir parçası olsa da, ikinci aşama bu köyler boşaltılıp tahrip edildikten sonra ne yapılacağı ile ilgilidir: "En sorunlu bölgeden başlayarak, dağlık alandaki köyler ve mezralar kademeli olarak boşaltılmalıdır... Dağlardaki yerleşim yerlerinin boşaltılması ile terörist örgüt (PKK) izole edilmiş olacaktır. Güvenlik güçleri bu bölgelere derhal girmeli ve tam bir kontrol sağlamalıdır. Uygun yerlere çok sayıda barajın yapılması, yöre insanlarının bölgelerine dönmelerinin önüne geçilmesi için bir alternatif olabilir" (KHRP, 2003, 119).

Bugün, baraj yapımları sınır boyunca PKK'ye karşı bir savunma duvarı olarak yine gündemde olmakla beraber, diğer alanlardaki (örneğin sıcak savaş alanı olan Tunceli/Dersim) boşaltılmış kırsalın büyük kısmı barajlarla sular altında bırakılmaktadır (Jongerden, 2010).

Gelecek Öngörüleri

Bu makalede, Türkiye'deki Kürdistan bölgesinde savaştan etkilenen kırsal kesimlerin yeniden inşasıyla, devletin kapsamlı stratejisi olarak etkin kontrol kurma ve bir Türk ulusu inşa etme amaçları arasında bir bağ kurulmuştur. Bu planlar kötü bir biçimde uygulamaya konulmuş, revize edilmiş ve hükümetlerin değişimi ile ilga edilmiştir; ancak yeniden inşanın siyasal amaçlarla olan ilişkisi hakkında net kanıtlar sunmuşlardır. Altı çizilmesi gereken bir başka nokta, yeniden inşanın sadece resmî kurumların etkinliklerine ve pratiklerine bağlı olmamasıdır. Resmi ve hükümet destekli geri dönüşler gerçekleşmemiş ve çok az yeniden inşa projesi hayata geçirilmiş olsa da, bu durum geri dönüşlerin hiç olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine köylüler önemli bir oranda geri dönmüşlerdir. Belirli bir plan ve devlet tarafından şeffaf ve destekleyici politikaların yokluğunda, çeşitli engeller, zorluklar, tehlikelerle karşılaşmışlar; ilçe ve şehir otoriteleri izin vermemesine rağmen, ordu engellemelerine, korucuların saldırılarına ve mayınların varlığına rağmen geri dönüşler yapılmaktadır. Yine de köylüler, bireyler, aileler, gruplar ve cemaatler şeklinde geri dönmek için inisiyatif almaktadır. Net sayılar bilinmemekle birlikte, 21. yüzyılın başlarında bölgede gezen herhangi biri köye geri dönüş faaliyetlerini kolaylıkla izleyebilir:

Önce köylerinin kalıntılarının üstüne geçici çadırlar kurulur, ilk konut yapıldıktan sonra diğer konutlar da ardı ardına gelmeye başlar.

Yerel aktörler (Hilhorst, 2007) ve sivil örgütlenmelerin normal şartlarda yeniden inşa sürecine ciddi bir şekilde dâhil edilmeleri gerekmektedir; özellikle kendi inisiyatifleri ile dönen, kendi kendine örgütlenen kişilerin olması durumlarında böyle olması gerekir. Ancak Türkiye'de durum bundan uzaktır. Yerel aktörler genelde göz ardı edilmiş, geri dönüş, yönlendirme ve örgütlenme gibi konularda eksikliklerle kendiliğinden gelişmiştir. Köylülerin kendi imkânları ile geri dönüş süreci, sistematik şekilde araştırılmamış ve yerinden edilenlerin faaliyetleri çok ilgi çekmemiştir. Ancak, yerinden edilenlerin kendi çabalarıyla yeniden inşa sürecini yürüttüklerine dair bulgular (Jongerden, 2007), bu insanların ve toplulukların, kendi evlerini inşa etmekte, kırsal hayatı şekillendirmekte ve bölgedeki yerleşim biçimlerine özgün anlamlar vermekte olduğuna işaret etmektedir. Bu yapılanlar hükümetin planlarına ters yönde gelişmekte ve geri dönüş süreci "ters güzergâh" (*countertrack*) biçimini almaktadır.

Güzergâh (*track*) kavramı genel örgütlenme ve koordinasyon eksikliği içerisinde köylerin boşaltılması ve kırsal nüfusun kentsel ortamlarda iskânı sürecini tarif etmektedir. Türkiye'nin güneydoğusunda kırsal nüfusun iskânı belirli bir düzene uygun olarak yürümemiş, sistematik ve detaylı bir barınma, destek, yaşam alanı inşası, belirli personel ve kaynağın tesisi gerçekleşmemiştir. Aksine, köylerin boşaltılması, benim "kırdan kente iskân güzergâhları" olarak adlandırdığım, insanların kırdan kent birimlerine hükümet desteği ve yönlendirmesi olmadan hareket ederken kullandığı birçok yolu takip etmesiyle gerçekleşmiştir. Bir şemanın aksine izlenen yerleşim güzergâhları, köyden veya mezradan kente doğru giden enformel ve plansız güzergâhlardır.

Tanık olduğumuz geri dönüş sürecindeki güzergâhlar, yerinden edilmiş insanların benzer plansız hareketlerini içerdiği kadarıyla birçok farklı rota izlenerek gerçekleşmektedir. İnsanların kentlerden bir önce ikamet ettiği yerleşimlere dönüş hareketleri bir süreç şeklini almakta, bu güzergâhın takibi "karşı" olarak adlandırılabilmektedir; bunun sebebi, sadece şimdiki kentten-kıra güzergâhların daha önce

yaşanan kırdan-kente güzergâhın tersi olması değil, aynı zamanda; 1) eski yerleşim yapısının yeniden onarımı sonucunu çıkarmaması ve 2) devletin yapmak istediği sıkışık ve yoğun yerleşim planlarını altüst ediyor olmasıdır. Güncel durumda, en azından, karşı güzergâhın takibi, yeni bir şeyler de yaratma suretiyle devletin tasarımlarına ters yönde çalışmaktadır. Şimdiki yeniden inşa, derin bir şekilde kendiliğinden oluşan, geri dönenlerin deneyimleriyle ilintili, aşağıdan yukarıya doğru gelişmiş, insan temelli bir iskân sürecidir.

Ekler

Turgut Özal tarafından 17 Nisan 1993 tarihinde ani ölümünden kısa zaman önce başbakan Süleyman Demirel'e yazılan çok gizli ibareli mektubun bazı bölümleri, 2002'de Kürt İnsan Hakları Projesi (KHRP) tarafından çevrilip yayımlanmıştır (KHRP, 2002, 118-22):

> Güneydoğu'da belki de cumhuriyet tarihinin en önemli sorunuyla karşı karşıyayız. Türkiye'nin güneydoğusundaki 'Kürt Sorunu', politik, toplumsal ve ekonomik yanlarıyla birlikte kanlı terör eylemleriyle giderek büyüyen bir tehlike oluşturuyor. Sorunun başlangıç tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına kadar gidiyor. Cumhuriyet'in ilanının ardından 15 yıl geçtikten sonra devlet, (ayrılıkçı Kürtler tarafından yürütülen) bir dizi isyanı bastırdı. Gerektiğinde kan döküldü ve yerel nüfusun bazı bölümleri ülkenin batısına zorla göç ettirildi.
>
> 1950'de demokrasiye geçişin ardından zorla göç politikası yürürlükten kaldırıldı. Zorla göç ettirilenlerin bir kısmı eski yerlerine geri döndüler. Bununla birlikte 1960'lardan sonra bölgedeki yerel nüfus, batıya akmaya başladı. Kesin resmi rakamlar olmamakla birlikte Kürt denilen insanların yaklaşık %60'ı Ankara'nın batısında yaşıyor. Göçlerin planlı olmaması nedeniyle Adana, Mersin, İzmir, Antalya ve hatta İstanbul gibi bazı Batı illerinde Kürt vatandaşlarımız belli bölgelerde birbirlerine yakın olarak yaşıyorlar.
>
> Karşı karşıya olduğumuz sorun, terörizmin basit boyutlarının ötesindedir. Bu nedenle acil olarak kısa, orta ve uzun erimli çözümler bulmak ve bölgedeki yerel nüfus ile teröristleri birbirinden ayıracak bir yaklaşım benimsenmelidir.
>
> Sorunun nedenleriyle ilgili bilgilere ulaşılmasına karşın hiçbir derinlikli çözümleme henüz yapılmamıştır. İzlenecek politikaların

etkinliğinin artırılması için, terörizme karşı mücadelemiz, yabancı ve Türk bilim insanlarının kapsamlı çözümlemeleriyle desteklenmelidir. Hemen araştırma grupları oluşturularak konunun sosyoekonomik ve psikolojik yönleriyle ilgili incelemelerin yapılması için bir bakış açısı sağlanmalıdır. Kamuoyu yoklamaları, sorunun daha iyi kavranmasına yol açacaktır. Araştırma grupları, bilim insanları, devlet görevlileri, istatistikçiler, askerler ve diğer ilgili uzmanlardan oluşmalıdır.

Askeri tedbirlerle terörist etkinliklerin yok edilme çabasının Güneydoğu'da yaşayan insanları sert muamelelerle karşı karşıya bırakacağı, bunun sonucu olarak da onların yabancılaşacakları unutulmamalıdır. Terörizmle mücadelede hatalar yapılırsa, bunlar samimi biçimde tartışılmalı ve gerçekçi çözümleri aranmalıdır.

Güvenlik güçlerinin yetiştirilme sisteminin tümüyle gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra donanımlarının ve terörizme karşı mücadelede kullandıkları yöntemlerin modernleştirilmesi de gerekmektedir. 'Halkla ilişki' konusunda yeniden eğitimden geçirilmelerine de ihtiyaç var.

Bölgedeki dağlarda, en zorlu bölgelerde bulunan köyler ve mezralar yavaş yavaş boşaltılmalıdır. Sayıları 150-200 binden fazla olmayan, PKK'nin destekçisi olan bu grup, dikkatli bir planlamayla ülkenin batı bölgelerine yerleştirilmelidir. Böylece PKK'nin lojistik desteği kesilecek ve bu insanların yaşam standartları geliştirilmiş olacaktır. Bu gruptan insanlara işe girmede öncelik tanınmalıdır.

Dağlık yerleşim birimlerinin boşaltılmasıyla birlikte terörist örgüt (PKK), yalıtılmış olacaktır. Güvenlik güçleri, hızlı hareket edebilecek ve bu tür bölgelerde tam kontrolü sağlayacaklardır. Bölge insanlarının bölgeye geri dönmemeleri için alternatif olarak uygun yerlerde birçok evden oluşan binalar inşa edilmelidir.

Bölgedeki ana yollar üzerinde özel ekiplerin görev yaptığı 24 saat işbaşında olan karakollar oluşturulmalıdır. Gündüzleri helikopterler, geceleri ise gece görüş yeteneğindeki zırhlı araç taşıyıcıları devriye görevi yapmalıdır. Bölgedeki güvenlik ağının tepeden tırnağa gözden geçirilmesi acil bir görevdir. Güvenlik personeli, savunmacı bir güçten saldıran bir güce dönüştürülmelidir.

Güvenlik güçlerini bölgede bir yerden bir yere taşımak için 20 Kobra ve 20 ile 30 arasında Sikorsky helikopter satın alınmalıdır.

Bu, gelişecek olaylara karşı anında müdahale edebilecek hareketli bir gücün oluşturulmasına yardımcı olacaktır. PKK konusunda hazırlanacak planlar için bilgi eksikliği duyulduğundan Güneydoğu'da faaliyet yürüten devletin istihbarat örgütlenmelerinin yeniden yapılandırılması acil bir görevdir. Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT), jandarma istihbarat örgütü, ordu ve polis arasındaki koordinasyon hemen sağlanmalıdır.

PKK ile mücadele için en az bir yıllık eğitimden geçirilmiş, 40.000-50.000 kişiden oluşan, tamamıyla profesyonel birliklerden oluşan özel bir kuvvet oluşturulmalı. Elemanlarına tatmin edici bir ücret verilmeli. Birlik komutanlarına, koşullar gerektiğinde inisiyatif alabilmeleri için yetki verilmelidir. Bu özel güç, bir savunma gücü olmamalı. Teröristleri takip eden ve onlara saldıran bir güç olmalı. Doğallıkla bunlar, bölgedeki diğer birliklerle iş birliği içinde olmalılar. Ordudaki sıradan birlikler, yalnızca güvenlik ve kontrol noktaları oluşturmak türünden rutin görevlerini sürdürmelidir.

Bölge insanının en önemli gelir kaynaklarından birisi olan sınır ticareti, serbest bırakılmalıdır. Gerektiğinde Suriye sınırında yeni sınır kapıları açılmalı, kapatılmış olanlar yeniden açılmalıdır. Sınır ticaretinin geliştirilmesi bölgedeki halk açısından yeni fırsatlar anlamına gelecek ve yaşamlarını bir ölçüde rahatlatacaktır.

PKK'nin lojistik desteğini kesmek için yerel halk, devletin saflarına kazanılmalıdır. Uzak bölgelerdeki dağlara yerleşmiş köyler ve mezralarda yaşayan halk, büyük yerleşim birimlerine taşınması için teşvik edilmelidir.

Ülkenin batı kesimlerine taşınma yönündeki mevcut eğilim sürerse, gelecekte bölgede yalnızca 2-3 milyon insan yaşıyor olacak. Eğer bu göç düzenlenmezse, yalnızca durumu iyi olanlar bölgeden göç edecek ve yoksullar geride kalacaktır. Böylece bölge daha fazla ölçüde anarşiyi besleyen bir duruma gelecektir. Bunu önlemek için göçler, devlet tarafından düzenlenmelidir. Planlanmış, nüfusun bütün kesimlerinden oluşan, Batı'da önceden belirlenen bölgelere doğru gerçekleşen, dengeli bir göç gerekiyor.

Sürdüğü terörist eylemlerin yanı sıra PKK bölgedeki halkı kendi yanına kazanmak için onların beyinlerini yıkama ve korkutma

amaçlı etkili propaganda yaparak etki alanını genişletiyor. Devletin desteklenmesini sağlama bakımından karşı propagandanın güçlendirilmesi, morallerin yükseltilmesi ve dezenformasyonun düzeltilmesi büyük önem taşıyor.

Dolayısıyla gelişmelerin gerçek doğasıyla ilgili olarak hem kamuoyunun hem de uluslararası toplumun bilgilendirilmesi için özel çabalar harcanması gerekiyor. Bunu yapmak için kamuoyunda uygun iklimin yaratılması amacıyla uzmanlardan oluşan özel bir ekip oluşturmak gerekiyor. Böylece basının bilgilendirilmesi faaliyetleri çerçevesinde haber sızdırma ve eğer gerekirse 'dezenformasyon' yayma türünden çabalar artırılmalıdır.

Güvenlik güçlerinin teröristlere karşı yürüttükleri mücadeleyle ilgili olarak basının bilgilendirilmesine çok büyük önem verilmesi gerekiyor. Hem yazılı hem de görsel basında PKK'yi 'kahraman' ya da 'masum' bir örgüt gibi gösterecek haberlerin çıkması engellenmelidir.

Kaynakça

Aker, T., Çelik, B., Kurban, D., Ünalan, T. ve Yükseker, D. (2005). Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri. İstanbul, TESEV.

Akkaya, A.H. ve Jongerden, J. (2012). Reassembling the Political: The PKK and the Project of Radical Democracy. *European Journal of Turkish Studies*,12. http://ejts.revues.org/index4615.html.

Akkaya, A.H. ve Jongerden, J. (2013). Confederalism and Autonomy in Kurdistan, the Kurdistan Workers Party and the Reinvention of Democracy. Zeydanlıoğlu ve Güneş (Ed.) The Kurdish Question in Turkey: New Perspectives on Violence, Representation and Reconciliation: Londra, Routledge, 186-204.

Armitage, J. (2000). Beyond Postmodernism: Paul Virilio's Hypermodern Cultural Theory. CTheory, http://www.ctheory.net/articles.aspx?id =133.

Barkan, Ö.L. (1948-49). Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 10, 204- 23.

Barkey, H. ve Graham, E.F. (1998). Turkey's Kurdish Question. Boston, Rowman and Littlefield.

Casier, M. (2011). The Politics of Solidarity: The Kurdish Question in European Parliament. M. Casierve J. Jongerden (Ed.), Nationalisms and Polities in Turkey PoliticalIslam: Kemalism and the Kurdish Issue: Abingdon, Oxford, Routledge, 197-217.

Doğanay, F. (1993). Merkez Köyler. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara.

DPT. (1982). Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi: Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi (Cilt 1-2). Ankara, DPT Yayını.

Duffield, M. (2001). Global Governance and the New Wars: The Merger of Development and Security. Londra, Zed Books.

van Etten, J., Jongerden, J., de Vos, H.J., Klaasse, A. ve van Hoeve E.C.E. (2008). Environmental Destruction as a Counterinsurgency Strategy in the Kurdistan Region of Turkey. *Geoforum*,39, 1786-97.

Friedmann, J. (1973). Urbanization, Planning, and National Development. Beverly Hills,Sage.

Gellner, E. (1983). Nations and Nationalism. Oxford, Basil Blackwell.

Gökalp, Z. (1992). Şehir Medeniyeti, Köy Medeniyeti. Z. Gökalp (Ed.), Kürt Aşiretler Hakkında Sosyolojik Tetkikler. İstanbul, Sosyal Yayınları, 136-39. (Orijinal çalışma basım tarihi 1923)

Günaydın, G. (2001). Köy-Kentler: Başbakanın 30 Yıllık Rüyası. *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*,Sayı2.

Güven, S. (1974). Köykent Sorunu. *Amme İdaresi Dergisi*, 7, No. 1, 15-145. Ankara.

Güven, S. (1977). The 'Village-Town Approach'. T*urkish Public Administration Annual*, 4, 111- 56. Ankara.

Hilhorst, T. (2007). Saving Lives or Saving Societies? Realities of Relief and Reconstruction. Açılış dersi, 26 April 2007. Wageningen,Wageningen University.

HRW. (2002). Displaced and Disregarded: Turkey's Failing Village Return Program. Washington, D.C.: Human Rights Watch. http://hrw.org/reports/2002/turkey/Turkey1002.pdf.

İHD. (2001). Regular Reports: Annual Balance Sheets ofHuman Rights Violations. İnsan Hakları Derneği (Human Rights Association website). www.ihd.org.tr/eindex.html.

İHD. (2002). Regular Reports: Annual Balance Sheets of Human Rights Violations. İnsan Hakları Derneği (Human Rights Association website). www.ihd.org.tr/eindex.html.

Jacoby, T. (2007). Hegemony, Modernization and Post-WarReconstruction. *Global Society*, 21, no. 4 (October 2007), 521-37.

Jacoby, T. ve James, E. (2010). Emerging Patterns in the Reconstruction of Conflict-AffectedCountries.*Disasters*,34, no. 1, 1-14.

Jongerden, J. (2007). The Settlement Issue in Turkey and the Kurds. Leiden, Brill.
Jongerden, J. (2010). Dams and Polities in Turkey: Utilizing Water, Developing Conflict. *Middle East Policy Spring,* 137-43.

Jongerden, J. ve Akkaya, A.H. (2013). Democratic Confederalism as a Kurdish Spring: The PKK and the Questfor Radical Democracy. M.M.A. Ahmet ve M. Gunter (Ed.),The Kurdish Spring, Geopolitica1 Changes and the Kurds: Costa Mesa, Mazda, 163-85.

Kellner, D. (1999). Virilio, War and Technology: Some Critical Reflections. *Theory, Culture and Society*,16, no. 5-7, 1.03-25. Londra, Sage.

KHRP. (2003). Internally Displaced Persons: The Kurds in Turkey. Londra, Kurdish Human Rights Project.

Koçak, C. (2003). Umumi Müfettişlikler (1927-1952). İstanbul, İletişim.

Koehl, R.L. (1953). ThePolitics of Resettlement. *Western Political Quarterly*, Sayı 6, 231-42.

Korkut, S. (1987). Toplulaştırılmış Köy Uygulaması (Dağınık yerleşim birimlerinin toplulaştırılması. Yayımlanmamış not. 15 January 1987. Ankara, DPT.

Köymen, N.K. (1939). Düşünceler. *Ülkü*, Sayı13, Mart, 29.

MacGinty, R. (2003). The Pre-War Reconstruction of Post-WarIraq. *Third World Quarterly*, Sayı 24, no. 4, 601-17.

Meclis Araştırması Komisyonu. (1997). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu (10/25) Raporu. 1 Aralık, 1997. Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Oyan, O., Ersoy, M., Keskinok, H.Ç., Şengül, H.T., Yalman, G., Sönmez, R. ve Kurttaş, E. (Ed.). (2001). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi Alt Bölge Gelişme Planı.12 cilt. Ankara, GAP Bölge Kalkınma İdaresi (BKİ) ve Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Pamukoğlu, O. (2003). Unutulanlar Dışında Yeni Bir Şey Yok, Hakkâri ve Kuzey Irak Dağlarındaki Askerler. Ankara, Harmony.

Ronayne, M. (2004). The Cultural and Environmental Impact of Large Dams in Southeast Turkey. Galway, National University of Ireland and Kurdish Human Rights Project.

Schennink, B., and van der Haar, G. (2006). Working on Peace Building and Conflict Prevention: Experiences and Dilemmas of Dutch NGOs. Amsterdam, Dutch University Press.

Schennink, B., van der Haar, G., Hilhorst, T. ve van der Borgh, C. (2006). Working on Peace Building and Conflict Prevention: Reflection on the Findings. B. Schennink ve G. van der Haar (Ed.),Working on Peace Building and Conflict Prevention: Experiences and Dilemmas of Dutch NGOs: Amsterdam, Dutch University Press.

Sutton, K. (1981). The Influence of Military Policy on Algerian Rural Development.Geographical Review, Sayı71, 379-94.

Sutton, K. ve Lawless, R. (1978). Population Regrouping in Algeria: Traumatic Change and the Rural Settlement Pattern. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Sayı 3, 331- 350. Malden, Mass., Blackwell (RGS).

Tezcan, S. veKoç, İ. (2006). Turkey Migration and Internally Displaced Population Survey (TMIDPS). Ankara, Hacettepe University Institute of Population Studies.

Tütengil, C.O. (1975). Kırsal Türkiye'nin Yapısı Sorunları. Ankara, Gerçek Yayınevi.

UNDP. (2006). United Nations Development Program Monthly Newsletter, no. 3 (March). New York.

Virilio, P. (2006). Speed and Politics: An Essay on Dromology. New York, Semiotext(e).

Yeğen, Mesut. (2012). The Kurdish Question in Turkey: Denial to Recognition. M. Casier ve J. Jongerden (Ed.), Nationalisms and Polities in Turkey: Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue: Oxford, Routledge, 67-84.

Zasloff, J.J. (1962-63). Rural Resettlement in South Viet Nam: TheAgroville Program. *Pacific Affairs*, Sayı35, 327-40.

Ziya, A. (1933). Köy mimarisi. Ülkü, l (5), Haziran 1933, 9, 370-74. Ankara.

"Toplumun Ekolojik Değerler Üzerinden Yeniden Örgütlenmesi Rojava Devrimi'nin Esas Başarısıdır"

Rojava Kooperatif Komitesi ile Söyleşi

Toplum ve Kuram: ***Rojava'nın toplumsal sözleşmesinde ekolojik toplumun önemi net görülmektedir. Ekolojik toplum paradigması nedir? Neden önemlidir? Ekolojik toplum Rojava Devrimi'nde nasıl bir yere sahiptir?***

Rojava Kooperatif Komitesi: Toplumun ekolojik değerler üzerinden yeniden örgütlenmesi Rojava Devrimi'nin esas başarısıdır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, eğer ekolojik anlayış esas alınmasaydı, bugün Rojava ekonomik olarak diz çökmüştü, devrim ise filizlenmeden yok olmuştu. Çünkü Rojava toplumu, uygulanan ambargo yüzünden savaştan faydalanarak kaçakçılık, rantçılık, rüşvet ve iltimas ile güç sağlamaya çalışanlara muhtaç hale gelirdi. Askeri olarak elde edilen kazanımlar başarılı bir ekonomik anlayışla içeriden desteklenmeseydi, halk eninde sonunda diz çökecekti.

Rojava halkının Önderliğin (Abdullah Öcalan) sunduğu ekolojik toplum perspektifini esas alarak yaşamaya karar vermesi, devrimin de başarılı olmasını sağladı. Bunu pratiğe geçirmesi, öncelikle kendi kaynaklarına, insan gücüne, toprağına, varlığına güvenmesi, inanması ve bunları sevmesiyle mümkün oldu. Halk kendi içerisinde komün ve kooperatif örgütlenmesiyle, öncelikle çıkarcıları, rantçıları, çeteleri, devletleri, politik cambazları devre dışı bıraktı. Toprağına, varlığına, emeğine güvenerek evine, tarlasına, köyüne değer vermeye başladı. Aynı zamanda doğayla da yeniden yüzleşmeye başladı. Kente, moderniteye olan özenti onu doğaya yabancılaştırmıştı. Yeni bir dönüşüm, tabiatla barışma ve tabiata dönüş, kurtuluşun yolunu açtı. Örneğin; sadece devlete, tüccarlara

ve kapitalist üreticilere dayalı ekonomide, halk üretimi bırakmıştı ve tavuğundan sebzesine kadar her şeyi dışarıdan alır hale gelmişti. Hatta insanlar, kaçakçılar eliyle vadesi geçmiş, kokmuş, bozulmuş yiyeceklere rağbet etmekteydi. Çünkü muhtaçtılar. Şimdi ise aileler evlerinin etrafında, tarlalarında, köylerinde, bahçelerinde üretim yapmaya başladı. Hem üretim yapıyor hem para ve meta ilişkilerine girmeden ihtiyaçları olan ürünleri temin ediyorlar. Bireysel çabaların yanı sıra komünlerde yer alarak sağlık, güvenlik, adalet, toplumsal dayanışma gereklerini yerine getirip sorunlarını çözüyor, öncü oluyorlar. Hakeza kooperatifler yoluyla da toplumsal üretim yapıp, bunların getirisiyle öteki ihtiyaçlarını karşılıyorlar. Birey, toplum ve doğanın bütünselliği sağlandığında görüldü ki, insanlık kendini yeniden var etme şansını yakalayabiliyor. Bunda ne meta ne çıkar ne para ne de doğanın ve toplumun tehdidi var. Elbet bu paradigmanın, bu zihniyetin gelişmesi, olgunlaşması gerekir ve bu da zaman alacaktır. Yine toplumda derinliğine yaratılan tahribatların bertaraf edilmesi de epey bir zaman alacaktır. Ancak esas olan düşünsel ve eylemsel olarak sağlam bir tohumun ekilmesidir.

TK: ***Özerkliğin ekolojik toplum ideolojisindeki anlamı nedir? Rojava'nın özerkliği ekoloji ile nasıl bir ilişki içindedir?***

RKK: Ekoloji ve toplum ilişkisinin sağlıklı olabilmesi için özerklik, olmazsa olmazdır. Öncelikle, mekânsal olarak doğa kendi içerisinde adeta özerk alanların bütünlüğünden, bileşkesinden oluşmaktadır. İklim, coğrafi yapı, su kaynakları, bitki ve hayvan türleri her yerde kendine özgü özellikler taşımaktadır. Çeşitliliği, farklılığı ve bütünlüğüyle renklenmekte, bir harmoni oluşturmaktadır. Bunlarla birlikte yaşayan doğal insan toplulukları da coğrafi yaşamın şartlarına göre, beslenmesinden giyimine, hayvanlardan bitki türlerine, araçlarından enerji kaynaklarına kadar doğa ile bir uyum içinde şekillenmiştir. Her bir mekân, bölge, alan kendi içinde özerktir.

Bir bitki, bir hayvan veya bir insanı içerisinde bulunduğu doğal mekânından ayırıp başka bir mekâna götürdüğünüzde hemen uyum sağlayamayabiliyor. Hatta yok olabiliyor ya da bazı dönüşümler geçirerek uyum sağlamak zorunda kalabiliyor. Yani doğanın bütün canlılar için geçerli olan evrensel kuralları olduğu gibi, yerel mekânlara göre de farklı kuralları, özgün özellikleri vardır ve canlı

onun içinde şekillenir. Ancak günümüzde teknoloji yoluyla doğanın özgün ve özerk alanına müdahale edilmiştir. Tropikal iklimde yaşayan bir bitkiyi, soğuk karasal iklimde yetiştirmek artık imkân dahilindedir. Ancak bu bir zorlamadır. Bunun için de hem enerji kaynakları, doğal kaynaklar, araç ve materyaller kullanılmakta hem coğrafi yapıya müdahale edilmekte hem de kaynaklar pervasızca harcanarak varlıklarımız tüketilmektedir. Bugün dünya çevresel, ekolojik bir felaket riski altında olduğu gibi, başta hava, su ve temel besinler olmak üzere hayati önemdeki kaynakların tükenmesiyle de karşı karşıyadır. Aynı şekilde, insanların özerk alanına da müdahale edilmiştir. Yasalar, sistemler ve devlet yoluyla insan yaşamına müdahaleler olmuştur. Savaşlar, zorla göçertmeler, emeğin sömürüsü, fabrikaya, hapishaneye, apartmana, devasa metropollere mahkûmedilen yaşam yüzünden doğa-insan ilişkisi çökmüştür. İnsani nitelikler yok olmuş, birey makinanın, mekânın, işin bir parçasına dönüşmüştür. Bu evrensel bir kanun olarak dayatılmıştır.

Bireyin, toplumun, doğayla uyumlu olması, birlikte yaşaması için özerk alanın mekânsal yapısı önemlidir ve bu da ekolojik, toplumsal ve bireysel özerklik ve özgürlüklere fırsat vermelidir. Özerk alanların varlığı, birbiriyle uyumu ve bütünlüğü için yeniden fırsat oluşturulmalıdır.

Sömürgeci sistemin, ekolojik alanda gerçekleştirdiği büyük yıkımın sonuçları, Rojava Devrimi'nin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri oldu. Toplumun ihtiyaçlarını ve doğal dokuyu hiçe sayan, tamamen devlet merkezci ve ticarete dayalı bir talan anlayışı, sömürgeciliğin temel ekonomi politikası olmuştu. Özellikle 1980'lerle birlikte, yoğun kimyasal, yoğun mekanik ve tek tip ürünü esas alan bir tarım politikası uygulanmıştı. Bir yandan halka sadece buğday, arpa ve pamuk üretimi empoze edilirken, diğer yandan, oluşturulan merkezi ve devasa hayvan çiftlikleri ve tarımsal üretim projeleriyle iktidar çevrelerine büyük rantlar aktarılmaktaydı. Sanayi politikası da tarıma yaklaşımı tamamlamaktaydı. Genel anlamda Rojava'da çok ciddi bir sanayi üretimi gerçekleştirilmedi. Ancak petrol üretimi ve orta ölçekli birkaç üretim tesisi vardı. Petrol doğrudan, Rojava dışına aktarılmaktaydı. Sömürgecilik, tuğla fabrikası, yem, plastik, inşaat malzemeleri, iplik ve otomotiv gibi mecburen kurduğu bazı üretim tesislerini, Rojava'daki yönetim merkezi

olan Hesekê bölgesinde yoğunlaştırmıştı. Anlayış ve uygulamalar bir bütün olarak ele alındığında sömürgecilik, ekonomik talan, ekolojik yıkım ve toplumun köleleştirilmesine dayalı bir sistemi esas alıyordu. Bu gerçeklik karşısında, Rojava Devrimi, elbette ki ekolojik ve ekonomik toplumu yeniden kurma görevinin bilinciyle hareket edecektir. Çok çetin bir savaş ve sıkı bir ambargo karşısında dahi Rojava, kapılarını sonuna kadar sermayeye açma şantajları ve rüşvetlerine boyun eğmedi. Tarımı, ekonomi politikasının temeli olarak benimsedi. Tarımda, devletin hâkim kıldığı anlayışa karşı önemli bir mücadele verildi ve bu devam etmekte. Bu temelde, ürün çeşitliliği, doğal ve yerel tohumlara dönüş, doğal gübre kullanımını teşvik ve bunun temin edilmesi, tarım alanlarının korunması, daha ekonomik ve ekolojik sulama anlayışının yaygınlaştırılması yönünde girişimler vardır.

Bununla birlikte, doğal ve yaygın hayvancılığın canlandırılmasına dönük altyapı oluşturulmaktadır. Sulama alanında da önemli sayılabilecek bir mücadele yürütülmektedir. Derin kuyuların açılması birçok alanda durduruldu. Devletin yarım kalan sulama projelerinden, ekolojik ve toplumsal dokuya zarar verenlerin devam ettirilmesi yönündeki zorlamalar başarılı olmadı. Tarımsal sulama barajlarının yeniden faalleştirilmesi gündeme alındı. Sanayi alanının ve kurulu olan işletmelerin, ekolojik ve toplumsal anlayışla yeniden düzenlenmesi çalışmalarına başlandı. Ancak, toplumun zorunlu ihtiyaçları, teknik imkânların bunları karşılamada çok sınırlı olması ve sıkı ambargonun önemli etkileri olduğu söylenebilir. Petrol ürünlerine olan ihtiyaç çok fazla olmasına rağmen, yol açtığı fuel-oil havuzları ve çevre kirliliği nedeniyle, bu konudaki üretim sınırlı tutulmaktadır. Rojava Devrimi'nin, şimdiden ekolojik anlamda bir örnek oluşturduğunu söylemek doğru olmaz. Devrim koşulları, temel ihtiyaçların temin edilmesine yoğunlaşmayı zorunlu kılmakta, bu da ekolojik anlamda çok köklü ve yaygın bir mücadele yürütülmesini aksatabilmektedir. Ancak, ekolojik çizginin bilerek önemsizleştirilmesi veya ihmal edilmesi söz konusu değildir. Ekonomik faaliyetlerin genelinde ekolojik yaklaşımın oturtulmasına dikkat edilmektedir.

TK: ***Rojava'da devrimin başlangıcından beri savaş devam etmektedir. Bu savaşta halkın paradigmaya, özellikle ekolojiye ilişkin yaklaşımı nasıl olmuştur? Acaba yaşanan değişimler***

pratiğe yansıdı mı ve devrimden sonra da tartışılacak mı? Size göre savaş ve ekoloji arasındaki ilişkinin Rojava Devrimi üzerinde nasıl bir etkisi oldu?

RKK: Öz savunma, bireyin kendini, toplumunu, evini, toprağını ve çevresini savunmasıyla gerçekleşir. Ekolojik paradigma bir bütünselliği ifade eder. Sadece fiziki çevre ve doğa olarak algılanmamalıdır. İnsan unsurunun yaklaşımı ve eğilimleri önemlidir. Çünkü ekolojik yapının en önemli unsuru, etkileyeni, öznesi haline gelmiştir. Haliyle paradigmasını kurarken tutarlı olmalı, bütün ögeleriyle ekoloji-insan ilişkisini iyi belirlemelidir. Bunun içerisinde eksik olan bir parça, öz savunmayı da olumsuz etkiler. Bundan birey, toplum ve doğa olumsuz etkilenir. Dolayısıyla tespitlerin ve analizlerin iyi yapılabilmesi için ciddi bir bilinçlenme ve örgütlenme gereklidir. Bunun gerekleri yerine geldiği oranda canlı, dinamik, güçlü ve gelişime açık bir paradigmadan bahsetmek mümkün. Bu ölçülere göre toplumun yeterli olduğunu söylemek gerçekçi ve tutarlı olmaz. Aksine, egemen rejimin uygulamaları nedeniyle insan doğası dahi tahrip edilmiş, yaşam tarumar edilmiştir. Bireyden topluma kadar hastalıklı bir yapı, zehirlenmiş bir zihni durum, darmadağın edilmiş bir bilinç vardı. Bunun yeniden toparlanması, hem de savaş şartlarında pek de kolay olmasa gerek. Hele hele devleti, bürokratik, teknik, statik ve sadece uzmanların tekeline alınmış bilgi ile algılamak, kabullenmek hâkim bir anlayış iken. Bu çerçeveye göre dondurulmuş bir yaşamın işlevsizliği kaçınılmaz olarak bir enkaz gibi ortada durmaktaydı.Ancak önderliğin zamanında müdahaleleri, özgürlükçü, ekolojik toplum paradigması ile zamanında davranılmış, işgal ve imhaya karşı savunma ile toplumda yaşanan olumsuzluklarla, ekonomik, çevresel yıkımlarla mücadele birlikte, eş zamanlı, aynı konseptin bileşenleri çerçevesinde başladı. Sadeleştirilmiş ama cevheri güçlü modeller çok etkili oldu. Bunlardan bir tanesi de komün örneğidir. Bu mekanizma toplumun içinden, toplum eliyle oluşturuldu. Haliyle yabancı, dışarıdan ithal edilmiş, topluma dayatılmış bir model değildir. Tartışma ve konuşma, toplumumuzun değerlerinin birleşmesiyle yeni şartlarda tekrar oluştu. Bu sayede birey dışa karşı kendi fiziki ve maddi güvenliğini sağlarken, içeride de adalet, sağlık, ekonomi, çevre, kadın, eğitim ve gelişim gibi birçok konuda tedbirini alma, birliğini sağlama ve kendini yenileme konularında adımlar atmıştır.

Bu çalışmalar geliştikçe kuşkusuz toplumsal yetkinlik artacak, doğa ve ekolojiye yaklaşımda da olgun ve ileri aşamalar görülecektir. Bu mekanizmanın en canlı, en etkili tarafı ise dinamik ve tartışmaya açık olmasıdır. Çünkü komünlere katılımda bulunan bütün bireylerin doğrudan temsili, söz söyleme özgürlüğü, göreve talip olma ve oy kullanma ve kararını verme hakkı var. Bu ister istemez hem tartışmayı hem katılımı hem de öncüleşmeyi güçlendiriyor. Toplumsal değişimin öznesi de bu işleyiş oluyor.

TK: ***Yeniden yaratma sürecinde kadının katılımı toplumda nasıl karşılanıyor? Bu durumu ekolojik paradigmaya göre nasıl değerlendiriyorsunuz?***

RKK: Birtakım köklü değişimlerin gerçekleşmesi ancak mekân, zaman, ilişki ve araç değişiklikleri ile mümkündür. Bunlardan en az biri veya birkaçı değişmeden sadece söylem üzerinden geliştirilecek değişimlerin etkili olması, sonuç vermesi pek mümkün değildir. Özgürlük hareketinin öncülük ettiği alanlarda birçok değişken/belirleyen/dinamik olmakla birlikte, belki en önemlisi kadındır.

Sadece Rojava bağlamında ele alındığında, kadının katılımı ciddi bir değişimi, dönüşümü hatta gerçek devrimi yaratmıştır. Kadın adeta öncü konumuna gelmiştir. Komünlerin örgütlenmesi, kurulması, geliştirilmesinde kadının çabaları daha belirleyicidir. Kooperatiflerde kadınların katılımı, toplumda birçok tabuyu da yerle bir etmiştir. Bir birey olarak kadının katılımcılığı, gelişimi, özgüveni geliştikçe, erkeğin de dönüşümü hızlanmıştır. Eskiden ailenin, eşinin, çocuğunun sorumlusu, lideri, egemeni, bekçisi olarak üzerine ağır bir yükümlülük aldığını düşünen erkek, hakimiyetini sürdürmek için de içeride baskıcı, egemen, statükocu bir pozisyon almak zorunda kalıyordu. Adeta devleti, iktidarı kendi şahsında var ediyor, bütün baskı aygıtlarının da taşıyıcısı oluyordu. Ancak kadının gelişimi, katılımı ve mücadelesi erkeğe şunu ispatlamaktadır: Onun iktidarına, korumacılığına, yükümlülüğüne, yüklendiği role ve statüsüne gerek yoktur. Onun da kendi insani toplumsal, bireysel sorunlarıyla, gerçekliğiyle yüzleşmesi gerek. Kadın ve erkeğin güç birliği yapıp toplumunu, doğasını, çevresini koruması ve geliştirmesi mümkün. Bunun farkına varıldıkça kadın ve erkeğin dönüşümü birlikte ve hızlı

oluyor. Ama bunun kuşkusuz öncüsü kadındır ve yarattığı zihinsel ve eylemsel devrimdir.

İçinde yaşadığımız Rojava'da bu değişimin çok güçlü ve etkili olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Ancak henüz yazılara, araştırmalara, devrim öncesi ve sonrası kıyaslamalara konu olmadığı için dışarıda ve içeride değişimin niteliği görünür düzeyde fark edilmiyor. Bu değişim ve dönüşümün yarattığı dinamizmin hem içeride farkındalığı arttırması gerek hem de dış dünya ile paylaşılması ve onlara umut vermesine ihtiyaç var. Bu da ayrıca not edilmesi gereken bir konudur.

TK: ***Rojava'da tarım, su ve toprak politikaları ve yeraltı kaynaklarının kullanımı nasıl gerçekleştiriliyor?***

RKK: Rojava'da rejim Kürt bölgelerini neredeyse tamamen buğday üretimine mecbur etmiş, tahıl ambarı olarak görmüştür. Hakeza pamuk ve zeytin ürünlerini de tek taraflı politikalarla yönlendirmiş ve kendi ihtiyaçları için kullanmıştır. Buna karşılık alternatif tarımsal üretim alanlarının nerdeyse tümü tahrip edilmiş, toplum üretimden soyutlanmış, asalak bir yaşama sürüklenmiştir. Aynı şekilde petrol, gaz gibi zengin yeraltı kaynakları direkt Suriye'nin ekonomi merkezlerine aktarılmıştır.

Devrim süreciyle birlikte Rojava halkı bir yandan enerjiyi kendi bölgesinde, kendi ihtiyaçları için kullanılabilir hale getirme gayreti göstermiştir. Bir yandan da tarımsal üretimde çeşitlilik sağlayan, aynı zamanda katılımcı, emek veren ve üretken bir toplum yaratma çabası göstermiştir. Her iki cephede de ilerleme olduğu kaçınılmaz. Ancak onlarca yıllık tahribatı aşacak, toplumsal yarayı saracak, tüm ihtiyaçları karşılayacak bir zemin henüz yakalanmış değildir. İçerideki toplumsal dönüşümün çok kısa bir zamanda gerçekleşmesi beklenemez. Siyasal, sosyal, ekonomik, düşünsel sistemin oturması, kurumlaşması ve toplumun bu mekanizma içinde yeniden şekillenmesi zaman alacaktır. Bununla birlikte, henüz savaş ve çatışmalar yüzünden mültecilik, göç, yeni alanların özgür topraklara katılması da ek ihtiyaçlar doğurmaktadır.

Enerji alanındaki çalışmalar daha çok teknik iyileşmeyi gerektirmektedir. Ambargo ve kasıtlı engeller nedeniyle acil

ihtiyaçların gerektirdiği araç ve donanımların temini zorlaşmaktadır. Kalifiye işgücünün çalışma şartlarının iyileşmesi, savaş nedeniyle göç edenlerin yerine yenilerinin yerleştirilmesi de zaman almaktadır. Bunun yanı sıra, ekolojik paradigmaya göre enerji kaynaklarının daha duyarlı kullanımı, teknik donanımın buna göre şekillendirilmesi de mali ve teknik açıdan çok kolay değildir. Mevcut çatışmalı durum da şartları güçleştirmektedir. Bütün bunlara karşılık toplum açısından asgari yeterlilikler yerine getirilmiştir. Ayrıca bir sonraki proje, çalışma ve hamle için tecrübe birikimi, zihinsel hazırlık ve dönüşüm çabası için gerekli özgüven, yapılanma ve örgütlenmenin zemini yaratılmıştır. Artık Rojava Devrimi daha iddialı ve ileriye dönük hamlelere hazırlıklıdır.

TK: ***Rojava'da üretim ve tüketim yapısı kapitalist üretim ilişkilerinden hangi yanlarıyla ayrılıyor? Bu konuda kooperatif ve komünler nasıl bir rol üstleniyor?***

RKK: Rojava ekonomisine hâkim olan devletçi kapitalizm, tüccar faaliyetleri idi. Mesela kapitalist anlamda bölgede sanayi ve sanayici bulunmuyor. Üretimden, emekten gelen bir yapı mevcut değil. Sadece küçük ölçekli esnaf, tamirci ve atölye işletmeleri mevcut ki bunlar da ancak geçimlik düzeyde bir faaliyete sahipler. Yani ancak aile geçimini sağlayan bu işletmelerin kapitalist işletme özelliklerine sahip olduğunu söylemek doğru olmaz. Sonuçta toplum devlete ve tüccara mahkûm olmuş durumda.

Bu çarkı ilk defa kıran üçüncü bir yol, komün sistemi ve kooperatif ekonomisidir. Devlet tekelleri ve tüccarlara karşı bireysel gayretlerin hiç mi hiç şansı yoktu. Ancak birlikte örgütlü hareket ederek bir renk, bir ses vermek mümkündü. Komün ve kooperatif örgütlenmesi bunun için bulunmaz bir fırsat oldu. En basitinden, toplum ilk kez kendi yaşam şartlarını belirlemekte, üretim ve tüketim konusunda kendisi karar vermektedir. Bunun etkisi çok kısa bir zamanda hissedildi, görüldü. Örneğin, tarımdan imalata kooperatif faaliyetleri sayesinde spekülasyon, savaş rantçılığı, stokçuluk, fahiş fiyat uygulamaları, tefecilik, zor ve mafya ilişkileri önemli ölçüde etkisiz kılındı. Bunun ötesinde, tarımsal alanda olduğu gibi pazar fiyatlarının düzenlenmesine, dengeye kavuşmasına da etkisi oldu. Kıtlık ve ambargoyu fırsat bilip rüşvet vererek kaçak mal getirenler,

oldukça yüksek fiyatlarla ürünleri halka satanlar piyasaya tamamen hakimken, şimdi giderek azalmaktadırlar. Yani kooperatifler üretim yapmaya başladığından beri bu fırsatçılık, rantçılık azaldı. Sistemin oturmasıyla beraber bu mekanizmaların tamamen yok olacağı bilinmektedir.

Kooperatifler sayesinde bireysel üreticiler, küçük tarla sahipleri, esnaflar da kendi üretimlerine güvenmeye ve kendi örgütlülüklerini gerçekleştirmeye başladılar. İmalatçılardan, esnaflara, ulaşım sektörü çalışanlarından tarım işletmesi olanlara dek birçok kesim odalarını, birliklerini, sendikalarını kurma ve örgütlenme gereği duydu. Çünkü kooperatifler toplum menfaatini esas aldıkları için aşırı fiyat kırma, rekabetle karşıdakini yok etmeyi hedeflemiyor. Haliyle küçük ve orta boy üreticiler de bir istikrara kavuşuyor. Bunu gören ve bundan cesaret alan küçük üreticiler de birbirlerini yemek, yok etmek yerine birlikte örgütlenmeyi ve gelişmeyi daha anlamlı bulmaya başladılar. Böylece kapitalizmin rekabetçi, yıkıcı ve tekelci etkisi kırılmakta, bireyden gruplara, toplumsal birimlere kadar herkes gücü ölçüsünde üretime katılmakta, karşılığında da ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu bir toplumsal denge ve istikrardır. Devrimin en önemli kazançlarından biridir.

Rojava'daki çalışmaları özgün kılan ve insanlık tarihi açısından da anlamlı olan gelişmeler ortaya çıkıyor. Daha önce Sovyetler veya başka ülkelerde kutsanarak uygulanan devletçi sosyalizmde olduğu gibi merkezi bir sistem uygulanmıyor burada. Kişisel faaliyetler ve mülkiyet de reddedilmemektedir. Aksine herkesin özgün, özel ve özerk çalışmalarıyla etkili ve üretken olmasını sağlamayı hedeflemektedir. Öte yandan, devletçi sosyalizm devlet tekelciliğini hâkim kılarken, kapitalizm de şirket tekelciliğini teşvik etmektedir. Ancak Rojava'daki sistem, bu ikisini de aşma konusunda ciddi bir adımdır.

TK: ***Ekolojik paradigmanın ekonomik yaklaşımı hangi biçimiyle şu an yaşadığımız ekonomik krizden ayrılıyor?***

RKK: Kriz üzerine hem sol hem de liberal cephede birçok teori mevcut. Dolayısıyla hangisi esas alınarak bir tartışma yürütülecekse, ona göre tanım ve yaklaşımda bulunulacaksa o bağlamda cevap vermek gerekecek ve bu uzun bir teorik meseledir. Ancak kapitalizmin zaten krizde olduğu ya da krize dayalı büyüme içinde olduğu kabul

edilirse, kapitalist tekelci veya merkezi devlet tekelci uygulamalarının elimine edilmesi oranında kriz devreleri de minimalize edilecektir.

2012'den bu yana Rojava kantonlarında yaşanan gelişmeler gözlemlendiğinde, komün ve kooperatiflere dayalı ekonominin daha çok öncü, dengeleyici bir rol oynadığını görmekteyiz. Örneğin, kâr amaçlı değilde ihtiyaçların maksimum oranda karşılanması esasına dayalı bir üretim anlayışı, üretim alanını tek bir ürüne indirgeyip kazanç elde etmek yerine birçok ürün üretimini teşvik etmiş, bundan dolayı da piyasaya, paraya, tekelleşmeye olan bağımlılığın azaldığı gözlemlenmiştir. Kooperatiflerin bu öncü tarzına halk da zamanla uyum sağlamış, bu tarzı örnek alarak eğilimlerini, önceliklerini değiştirmiştir.

Bazen kâr ve kazanç esasına dayalı üretim yapan kesimlerin yıkıcı etkilerini sınırlamak için aynı alanda ürün ekilmekte ve aşırı fiyatların dengelenmesi sağlanmaktadır. Ya da kimsenin ilgi göstermediği, etkisi olacağına inanmadıkları ürünlerin ekimi yapılarak örnek teşkil edilmektedir. Böylelikle hem dengeleyici hem de öncü bir rol, bir misyon ortaya çıkıyor. Ancak bütün bunlar merkezi uygulama ve kararların ürünü değildir. Halkın rolüne özellikle vurgu yapmak gerekir. Yoksa tek tip ve müdahaleci bir tarz ortaya çıkar. Rojava'da daha çok halk kendi iç ilişkileri, gözlem ve tartışmaları kendi modelini ve tarzını yaratmaktadır. Burada öncülerin, aktörlerin, liderlerin, aydınların rolü tartışma açmak, toplumu uyarmak ve konuları gündeme getirmektir. Artık gerisi, yapılan tartışmalar, eğitimler, araştırmalarla gelecek bir süreçtir. Bunun kapitalist sistemin yarattığı krizlerle ilişkisi nasıl olur, onlara karşı dayanıklılığı ve avantajları neler olabilir gibi sorulara yanıt verebilmek için hem uzun bir zamana ihtiyaç var hem de Rojava'nın normal koşullara geçmesi lazım. Savaşın ve ambargonun olduğunu, öncelikli mücadelenin bununla geçtiğini, doğan kriz ve sıkıntıların öncelikle buradan kaynaklandığı unutulmamalı. Ancak şöyle bir gözlemi de paylaşmak gerekiyor. Kapitalizm, gerek bireysel işletme olsun gerek tekel olsun, kâr ve kazanç esasına dayandığı için toplumsal destekten yoksundur. Aksine rakipler ve mevcut işletmenin bir an önce ortadan kalkmasını isteyenler vardır. Bu işletme ise ayakta durabilmek için borç, alacak ilişkileri, pazar payı, işgücü ve makine maliyetlerini dengelemek zorundadır. Bunların herhangi birinde yaşanan aksilik işletmeyi

zarara uğratır, krize götürür. Kooperatif ise aynı zamanda bir toplumsal ilişkidir. Parasal kazanç, güç devşirme peşinde değildir. Hedef ihtiyaçların maksimum oranda karşılanmasıdır. Gücünü aşan bir borç-alacak ilişkisine girmez. Buna rağmen oluşan krizlerde, üyelerin gerekli katkıları sunması, dayanışması ya da fedakârlık ve sabırları kriz döneminin atlatılmasında büyük avantajdır. Bundan dolayı kapitalist ülkelerdeki krizde dahi en dayanıklı işletmelerin kooperatifler olduğu görülecektir. 2007'de global ölçekte başlayan krize bakıldığında ABD, İspanya, Almanya dahil, en az etkilenen kuruluşlar kooperatifler olmuştur.

Rojava'da gerçekleşmekte olan kooperatiflerde iki tür yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, komün üzerinden kooperatiflerin oluşturulması, ikincisi ise kooperatiflerin komünal topluluklara yol açmasıdır. Sömürgeciliğin etkileri ve savaş koşulları düşünüldüğünde ilk evrede kooperatifler, daha çok maddi kazanç elde etme amaçlı olarak algılanmıştır. Ancak, birkaç yıllık deneyimle birlikte, kooperatifler, ortak yaşam ve paylaşım konusunda önemli sayılabilecek bir gelişme ortaya çıkarmışlardır. Bununla birlikte, toplumda özgüven, kooperatif anlayışının benimsenmesi, emeğe, toprağa ve üretime dönüşte ciddi bir mesafe kat edilmiştir. Başlangıçta, sadece demokratik özerk yönetimin kontrolündeki topraklar üzerinden tarım kooperatifleri örgütlendirildi. Ancak daha sonra, insanlar kendi toprakları üzerinden de kooperatifleri oluşturmaya başladılar. Ayrıca, tarımın dışında, küçük ölçekli endüstriyel üretim ve pazarı konu alan kooperatifler de ortaya çıktı. Bir bütün olarak ele aldığımızda, Rojava komün-kooperatif deneyiminindaha yolun başında olduğunu belirtebiliriz. Bunun için bir olgunlaşma süreci gerektiği ortadadır. Bunun yanısıra, kooperatiflerin belli bir sisteme kavuşturulması yönünde adımlar atılmaktadır. Merkeziyetçi olmayan, demokratik-özerk ve komünal birimlerin, koordineli ve birbirini tamamlayan tarzda oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır. Tarım, endüstri, ticaret ve kadın ekonomisi alanlarında, özerk temelde örgütlenen kooperatifler, kooperatif evleri ve bölge kooperatif birlikleri gibi birimler yoluyla ortaklaşmakta, dayanışmakta ve birbirlerini tamamlamaktadırlar. Rojava Devrimi'nin kooperatif deneyiminin, kendine özgü bir model, kültür veya gelenek haline gelmesi elbette uzun bir zaman ve çetin bir mücadeleyi gerektirir. Bu gerçekleştiği oranda, kapitalist modernite karşısında, devrimin başarısı güvence altına alınabilecektir. Bu

temelde, komünal yaşam ve kooperatiflere dayalı ekonomi, birlikte ele alınmaktadır. Kooperatif elbette ki, ekonomik alanda zorluk ve sıkıntıları aşmanın en önemli araçlarından biridir. Ancak sadece bununla sınırlı kalınması yanlıştır. Bu çerçevede ekonominin, esasta komün ve kooperatif tarzında örgütlendirilmesi hedeflenmektedir. Böylece kooperatif ve komünler, biçimsel ve sadece maddi üretime dayalı yapılar olmaktan çıkarılacak; komünal ekonominin temel yapıtaşları durumuna gelebileceklerdir. Ekonomide, faaliyetlerin yürütülmesi ve ürün elde edilmesi, tek başına yeterli değildir. Ekonominin gerçek anlamda toplumsallaşması için, toplumun ekonomi alanında da yeterli bir bilince sahip olması, irade, karar ve denetleme gücü haline gelmesidir. Bu gerçekleştiği oranda, insanlar ekonomik faaliyeti mecburen değil, şevkle gerçekleştireceklerdir. Rojava ekonomisi, bu perspektif üzerinde inşa edilmektedir. Yani, insanların neyi, ne için, kimin için ve nasıl ürettiklerinin bilincinde olacakları, dolayısıyla ürettikleri değerlere sahip çıkacakları, geliştirecekleri bir ekonomik anlayışın kazandırılması hedefleniyor.

TK: ***"Toprağımızı, suyumuzu ve enerjimizi komünleştirelim, demokratik ve özgürlükçü yaşamı inşa edelim" sloganı Rojava'da nasıl bir etki yaratıyor? Bu sloganın pratik adımları nelerdir?***

RKK: Toprak ve toprak ürünleri, su ve enerji kaynakları canlılığın temel nesnesi, hayatın devamlılığının öznesidirler. Bunlara çok basit yaklaşmak, bunları metalaştırmak, kar, kazanç, para için araca dönüştürmek, uygarlık ve insanlık için büyük tehlikelere yol açmıştır. Nihayetinde ekolojik felaketler, baş gösteren kaynak kıtlığı, tarih boyu yaşanan paylaşım kavgaları ve yıkıcı savaşlar gösteriyor ki bu temel kaynaklara doğru yaklaşılmamıştır.

Bir an için hiç üretim yapmadığımızı düşünelim. Ağustos böceği gibi eğlenceye daldığımızı varsayalım. Toprak ana her yıl belli oranlarda sebze, meyve gibi yiyecekleri sunuyor. Bilimsel verilerde ispatlamaktadır ki, her yıl doğanın bahşettiği bir ürün fazlası vardır. Zaten bunları toplamak ve tüketmek bile yaşamın sürmesi için yeterli. Ama doğadan kopup bir ev ile yetinmez, sadece çekirdek aile için bunu saraylara, hanlara dönüştürürseniz ve onun döşenmesi için devasa kaynakları sömürür, insan emeğini de berhava ederseniz, sorun çıkar. Elbette insanların ilkel şartlardaki gibi sadece tüketici

olmalarını bekleyemeyiz. Aksine günümüz şartlarının sunduğu daha büyük avantajlar var. Zaten günümüz bilgi birikimi ve teknik gelişmeler mevcut kaynakların daha optimal, daha yararlı kullanımına fırsat vermektedir. Ancak teknolojiyi şu andaki gibi kâr ve çıkar amaçlı kullanırsak o zaman zararlı ve sıkıntılı durum devam eder. Yaklaşımın değişmesi gerekir. Bu bir zorunluluktur. Bir örnek verelim. Yenilenebilir güneş enerjisinin üretimini pazar ve kâr odaklı düşünen güçler büyük arazileri işgal etmekte ve güneş panelleri kurmaktadırlar. Güya doğaya zarar vermeyen bir enerji tercih ediliyor gibi bir algı yaratmaktadırlar. Ancak kullanılan arazi cephesinden bakıldığında, yeni bir istila ve yıkımdan bahsetmek gerekir. Oysa toplum odaklı düşünüp kâr ve kazancı sorun etmezseniz tüm evlerin çatısında ev ihtiyacı kadar güneş enerjisi elde edecek teknolojiler geliştirmek mümkün. Böylece enerji üretimi pazar odaklı olmaktan çıkacağı gibi, ilk elde kuruluş maliyetleri hariç bedavaya mal olur. Yani kısa sürede kendini amorti eder. Aynı şekilde su kaynakları için de örnek verebiliriz. Büyük barajlar enerji ve su için kuruluyor. Ama büyük miktarda verimli arazi ve toprak da su altında kalıyor. İklim ve çevresel sorunlar bağlamında hesap edilemeyecek düzeyde tahribatlar oluşuyor. Sulanan arazi de genelde büyük çitçilerin, tekellerin ve devletin eline geçiyor. Ardından pazar için kâr amaçlı birkaç ürünün yetiştiriciliği tercih ediliyor. Hakeza elektrik de devasa mekanizmalarla uzak bölgelere taşınıyor. Sadece bu esnada, ortalama yüzde otuz enerji kaybı oluyor. Yine kâr için para karşılığında çeşitli sanayi kuruluşlarına ve evlere dağıtılıyor. Oysa aynı nehrin önünde küçük bentler ve setlerle yerleşim yerlerinin ihtiyacı kadar elektrik üretimi ve sulama gerçekleştirilse, nehir boyu birçok kesim sudan yararlanır ve buralar adeta birer cennet vahasına dönüşür. Uygarlıklara analık eden tüm nehirlerde durum böyledir. Ancak artık hepsi barajlar yüzünden boğulmuş, ilk özelliklerini, kutsallıklarını, işlevlerini yitirmişlerdir. Yine teknolojideki gelişmeler sayesinde günümüzde, aynı küçük bentlerde elektrik tribünleri ile doğaya zarar vermeden büyük miktarda enerji üretmek mümkündür. Ancak pazar getirisi düşük olduğu için bu, kapitalistler tarafından tercih edilmemektedir. Onu geçelim, her köy kendi ihtiyacı kadar rüzgâr türbinleri kurarak bedava elektrik ve enerji elde edebilir. Ancak kimse bunlara öncülük etmiyor. Büyük firmalarda kâr etmek için birçok yeri işgal etmek, büyük rüzgâr türbinleri kurmak zorundadırlar. Onun da yarattığı sorunlar hergeçen gün artmakta ve yerleşimciler artık

giderek rahatsızlıklarını dile getirmektedirler. Hâliyle toprağımıza, enerjimize suyumuza sahip çıkarken pazar odaklı değil, ihtiyaçların maksimum oranda karşılanması, toplum, doğa, ekoloji odaklı düşünürsek tekniğe, bilime, ekonomiye yaklaşımımız da farklılaşır. Onu rakipleri yıkacak bir araç değil, doğa, toplum ve insan için yararlı bir araca dönüştürmek mümkün.

Baas rejimi, toprak başta olmak üzere tüm ekonomik kaynakları devlet mülkiyeti adı altında tekeline almıştı. Bu siyaset, söz konusu kaynakların toplumsal ihtiyaçlar temelinde değil, kâr amaçlı ve talan amaçlı kullanımına yol açmaktaydı. Dolayısıyla, devrimin ekonomik alanda da hayata geçirilmesi hayati önem arz ediyordu. Bunun için de çok ciddi eğitim, kadro, mali ve teknik altyapı gerektiriyordu. Tabii herşeyden önce, güvenlik ve savunma güvenceye kavuşturulmak zorundaydı. Bu nedenlerle, Rojava Devrimi ilk evrede ekonomik sorunu çözmeye yoğunlaşamadı. Bununla birlikte yakıt, elektrik, ekmek, tohum, altyapı ve gıda gibi konularda yürütülen çalışmalarla, sıkıntı büyük oranda aşıldı. Son bir iki yıl içinde ise ekonomik sistemin inşası, toprak ve diğer ekonomik imkânların komünal ekonomi temelinde yeniden düzenlenmesi konusunda ciddi çalışmalar yürütülüyor. Bir yandan toplumsal ekonomik sistemin altyapısı ve örgütlenmesi geliştirilirken, diğer yandan ekonomik faaliyet ve imkânlar, komün ve kooperatifler temelinde yeniden düzenleniyor. Rojava Devrimi, "toprağın, suyun ve enerjinin komünleştirilmesi" temel şiarını, pratiğe geçirmenin arayışındadır. Bu çerçevede komünler ve kooperatifler yaygın biçimde örgütlendirilmektedir. Birkaç yıl önce başlayan, toprak-tarım eksenli kooperatif çalışmaları, günümüzde endüstriyel üretimi de kapsayacak düzeye ulaşmıştır. Eskiden devlet mülkiyetinde olan yaklaşık üçyüz bin dönüm arazi üzerinde tarım kooperatifleri kurulmakta, yağ fabrikası ve temel ihtiyaç maddeleri gibi konularda kooperatife dayalı örgütlenmeler giderek sayıca ve nitelik olarak artmaktadır. Toprak da dahil olmak üzere ekonomik imkânların, toplumsal tasarrufa tabi kılınması doğru olacak ama eksik kalacaktır. Bunun için doğru temelde örgütleme, düzenleme, planlama ve bir program dahilinde kullanım hayati önemdedir.

Rojava Devrimi'nde, son yıllarda bu konuda önemli adımlar atılıyor. Nüfus sayımı, aynı zamanda ekonomik alan için de

sağlam veriler sunacaktır. Eskiden dağınık, düzensiz ve toplumun denetiminden uzak olan ekonomik faaliyetler, ticaret ve pazar yeniden ele alınıyor. Ekonomik alan, imkân ve faaliyetler, toplumsal ekonomi temelinde bir bütün olarak yeniden örgütlendiriliyor ve bir sisteme kavuşturuluyor. Devletin çökertmiş veya gelişmesine fırsat vermemiş olduğu hayvancılık, sanayi ve diğer faaliyetler canlandırılıyor. Tarımda tek tip üründen, sebze ve endüstriyel ürünler başta olmak üzere zengin ürün desenine geçişin hazırlıkları yapılıyor ve Rojava'nın tohumda dışa veya sömürgeci merkezlere bağımlı olmaktan kurtulmasının yolları aranıyor. Ekonomi alanında eğitim faaliyetleri yürütülüp, temel kurumlar oluşturuluyor. Tabii tüm bunlar, savaş ve ambargo koşullarında gerçekleştiğinden tam anlamıyla sonuç alındığı veya tüm yapılanların mükemmel olduğu söylenemez. Ancak, savaş ve ambargonun sona ermesi halinde, bu çabalar daha da kapsamlılaştırılacak, her anlamda kendine yeten ve hatta çevresini de besleyen bir ekonomik sistem gerçekleşebilecektir.

TK: ***Rojava toprağı buğday, sebze, meyve ve birçok çeşit için bereketlidir. Ancak Baas rejimi sadece birkaç çeşidin yetiştirilmesine müsaade ediyordu. Devrimle birlikte tarımda ne gibi değişim ve dönüşümler meydana geldi?***

RKK: Yukarıda da değinildiği gibi Rojava'da daha çok ürün çeşitlemesi hedeflenmektedir. Bunun için çeşitli tohumlar ve bitkiler getirilmekte ve seralarda, belli arazilerde denenmektedir. Bu bölgenin iklimi, toprak yapısı hangi ürünler için elverişlidir hâlâ tam olarak bilinmiyor. Çünkü rejim birkaç ürünü mecbur kılmış. Yine daha öncesinde insanlar sadece basit geçimlik tarımı esas almışlardı. Haliyle toprağın ve iklimin kapasitesi, özellikleri ve hangi bitki ve hayvanlara müsait olduğu konusunda çalışma yapılması gerekli. Buna yönelik uygulamalar yapılıyor.

Şimdi halkta da farklı arayışlar mevcut. Ancak, daha profesyonel çalışma ve araştırmalara ihtiyaç var. Yine sulama tekniği, yıl boyu ürün ekiminin ve çeşitliliğin sağlanması gibi konularda tecrübeye, teknik donanıma ve örgütlenmeye ihtiyaç var. Şu an, ilk aşamada, halihazırda bilinen ürünler ve ihtiyaçlar üzerinden gidilmektedir. Zaten ambargo ve engeller de bunu mecburi kılıyor.

TK: ***Siz devrim öncesi ve sonrası süreci ekolojik toplum açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?***

RKK: Toplum sadece zihni olarak dağılmamış, aynı zamanda fiziken çökmüş durumda. Örneğin, gelişmiş bir ülkede, özel tarihler hariç, normal şartlarda insanlar yılda on bir ay çalışır, bir ay izin yapar. Ancak burada insanlar yılda neredeyse on bir ay yatar ve sadece mewsîm dediğimiz hasat döneminde bir ay, kırk gün çalışır. Geri kalan zaman kahvelerde, evlerde, sıradan sohbetlerde tüketilir. Bu bir çürümedir. Şimdi bu insanlara, aynı arazileri yıl boyu kullanabilecekleri, birkaç ürün ekebilecekleri ve daha iyi şartlarda yaşayabilecekleri örneklerle gösterilmekte, ispatlanmaktadır. Ancak insanlar rehavet, tembellik ve çürümüşlüğü tercih edip başka bahanelerle çalışmaktan kaçmaktadırlar. Hakeza yaşanan savaş bir gerekçe olarak gösterilmektedir. Evet, bu bir realite olmakla birlikte, istikrarlı bölgelerin olduğu da bilinmekte, görülmektedir. Hatta Rojava, Suriye ve Irak'tan mülteci alan bir bölgedir artık. Buna rağmen dışarıya bir kaçış eğilimi var. Bunun nedeni savaşın bir bahane olarak fırsata çevrilmek istenmesidir. Özenti, özlem ve arayışlar nedeniyle kendi değerlerini görememenin yarattığı bir travma da mevcut. Kendi toprağını işlemekten aciz birinin başka ülkelere gitme, oralarda ağır işlerde çalışmaya razı olması da ayrı bir acıdır. Çünkü yaratmak yerine hazır bir mekân, sıradan bir iş ve kendini tekrar eden bir yaşam insanlara yetiyor gibi. Bu zihni bir çöküştür.

Elbette Rojava'da ilk başlanan dönem ile şimdiki süreç arasında ciddi bir farklılaşma var. Yukarıdaki örneklerde de dile getirildiği gibi insanlar giderek özgüven kazanıyorlar. Kendilerine, topraklarına, ülkelerine, halklarına sahip çıkmayı, onlarla birlikte bir hayat kurmayı düşlüyorlar, istiyorlar ve bu yönde de ciddi adımlar atıyorlar. Bu umut verici bir durumdur. Savaş içinde yaşayan bir halk gerçekliğini düşündüğümüzde, ekonominin mevcut durumunu koruması bile, önemli bir başarı olarak görülebilir. Ancak, asıl olan Rojava'nın coğrafi ve iklimsel koşullarıyla uyumlu, toplumsal ihtiyaçlara gerçek anlamda ve güvenceli biçimde cevap olabilecek bir ekonomik sistemin inşa edilebilmesidir. Bu konuda, savaşın bitmesini beklemek doğru olmaz; zira, bir bütün olarak ele aldığımızda savaş ve çatışmanın çok daha uzun bir zaman süreceği ortada. Dolayısıyla, esasta savaş ve ambargo ortamı içinde, daha sağlam bir ekonomi inşa edilebilecektir. Toplumun temel ihtiyaçlarını esas alan

öz üretim, ekonomide toplumun belirleyici olması, üretici-dayanışmacı ve paylaşımcı anlayışın yaygınlaşması, kaynakların doğru kullanımı, ekonomik faaliyetler ve ilişkilerin birbirlerini tamamlayıcı tarzda örgütlendirilmesi gibi önemli adımlar atılıyor. Tabii ki, Rojava'nın statüsünün uluslararası alanda kabulü de, bu adımların daha da ilerletilmesi ve sonuç almasına katkıda bulunacaktır.

TK: ***Ekolojik çalışmalar konusunda gördüğünüz sıkıntı ve zorluklar nelerdir? Ekolojik paradigma bu zorluk ve zahmetleri nasıl aşacaktır ve nasıl bir potansiyele sahiptir?***

RKK: Gerçek anlamda özerk, özgür, ekolojik ve toplumcu bir paradigmanın oluşturulabilmesi için olağan koşulların yaşanması gerekmektedir. Çatışmalı durum, ekonomik ambargolar, silah tüccarları, insan kaçakçıları, rantçı tüccarlar, tefeciler, stokçular, parasal ve finansal sorunlar ve istikrarsızlıkların olduğu bir ortamda toplumun enerjisi fiziki savunma ile sınırlanmaktadır. Toplum daha çok öz savunma, güvenlik, asgari geçimi sağlama, ihtiyaçları karşılama için seferber olmaktadır. Çok iyi biliyoruz ki, normal şartlarda toplum, daha çok nasıl gelişebiliriz; kendimizi nasıl daha iyi eğitip mesleki becerimizi yetkinleştirebiliriz; doğamızı, toprağımızı, kaynaklarımızı nasıl daha iyi değerlendirebiliriz, gibi sorulara odaklanacaktır. Bu da gerçek bir dinamizmi ortaya çıkaracaktır.

Ancak şu anda dahi başarılı olan ve gelecek için umut veren esas avantaj kurulan sistemdir. Ekilen düşünsel, zihinsel ve örgütsel tohumun tutması, mayalanmasıdır. Gerek devletçi ve merkezi sistemin gerekse kapitalist çıkarcı ve tekelci sistemin reddiyle insanlar başka güçlere tabi olmaktan çıktılar. Komün ve kooperatiflerden başlayarak kendi kurumlarını, organizasyonlarını kurmaya başladılar. Bu da beraberinde yeni kurumları, çalışmaları, iş ve insan ilişkilerini getirecektir. Hakeza özerkliğin ve öz yönetimin esas alınması nedeniyle her bölgenin, her etnik, dinsel, cinsel gurubun kendini örgütlemesi, yaşama katılımı da çoğulculuğu, renkliliği ile birçok plan ve projenin beraberliğini getirmektedir. Bunlar şimdiden başarılı olmuştur ve geleceğe umutla bakmamıza fırsat vermektedir. Dolayısıyla, insan yaşamının tehlikede olduğu bir savaş ortamının yarattığı bütün sıkıntılar mevcut olmasına rağmen büyük bir devrimi de yaratacak potansiyelle birlikte, umut olmaktan çıkıp hayata ilk adımlarını atmış bir gerçeklik de var.

Kadın, Ekoloji ve Emek: Eko-Jin ile Söyleşi

Derya Aydın[1]

Kısaca Eko-Jin'in ne olduğunu anlatabilir misiniz? Bu isim nasıl oluştu?

Eko-Jin Dersim: Eko-Jin, ekoloji ve *jin* (kadın) kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşturulan bir kavramdır. Bizler, genelde insanın, özelde ise kadının metalaştırılmasına karşı mücadeleyi esas alan ekonomik bir örgütlenmeyiz kısaca. Bunu ekolojik temelde yapmayı esas alan kadınlar olduğumuz için de adımız Eko-Jin oldu ve güzel de oldu. Eko-Jin olarak aslında komünal ekonomi amacıyla bir araya gelmiş bulunuyoruz. Ekoloji ve kadının komünal ekonominin olmazsa olmaz iki temel unsuru olduğunu düşünüyoruz. Bu anlamıyla da komünal ekonomi Demokratik, Ekolojik ve Kadın Özgürlükçü Paradigma'ya dayanır. Bu anlayışa göre ekonomiyi ekonomi kılan esas ölçü temel ihtiyaçların karşılanmasıdır; ancak bu yapılırken önemli olan ekoloji karşıtı hale gelmemektir. Her ekonomik birimin bu bilinçle yaşayabileceğini düşünüyoruz, çünkü ekolojik bilince dayanmayan ekonomik birimler ve/veya faaliyetler kapitalist modernite içinde erimekten ya da onun ilişkiler ağı içinde yaşamaktan kurtulamazlar. İnsan ve toplum kendini, doğadaki kaynakları sınırsız, ölçüsüz ve ilkesiz biçimde tüketme hakkı olan özneler olarak görmemelidir. Bir karış toprağın, bir damla suyun, bir tek tohumun maddi ölçülerle belirlenemeyecek kadar yüksek olan kıymeti bilinmelidir. Doğaya sevgi, saygı duyma ve değer verme ekolojik yaklaşımın temelidir. Bu yaklaşımda doğadaki varlıklara sadece kâr getiren kaynaklar olarak bakılmaz. Ve kadın... Kadın,

1 Sabancı Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi

uygarlık tarihi boyunca toplumun zemin katına yerleştirilmiştir. Hiçbir toplum kapitalizmin yürüttüğü ve çok sistemli hale getirdiği istismarı değiştirme ya da yok etme gücünde olmamıştır. Yani kapitalizmde kadın sadece zemin katta değil, diğer tüm katmanlarda da eşitsizliğin, özgürlüksüzlüğün, demokratiksizliğin nesnesi olmuştur. Kadın, bir seks endüstrisi nesnesine dönüştürülmüştür. Kapitalist uygarlık döneminde azamiye çıkartılan "erkek egemen toplum" ile, ekonominin yaratıcı öznesi olan kadından intikam alırcasına kadın ve ekonomi düşmanlığı yaratılmıştır. Bu istismarı en çok da Kürdistan'da, Kürt kadını üzerinde görmekteyiz. Kürt kadını kendi ekonomisi, kendi bedeni, kendi doğası ve kendi yaşamından uzaklaştırılmış ve yabancılaştırılmıştır. Bu yüzden öncelikle Kürdistan'da örgütlenmeye başladık. Tabii ki ileride tüm Türkiye'deki kadınlarla beraber, "Buradayız bizde varız," diyeceğiz.

Eko-Jin bir fikir olarak nasıl bir ortamda ve dönemde gelişti? Hangi amaçla kuruldu? Kuruluş aşamasında kimler yer aldı ve hangi tartışmalarla şekillendi?

Eko-Jin Mersin: Yaklaşık iki yıl önce, KJA (*Kongreya Jinên Azad* - Özgür Kadın Kongresi) kendi bünyesinde ekonomik komisyon oluşturdu. Daha sonra bu komisyonun denetiminde yerellerde ekonomi komiteleri oluşturuldu. Yerellerdeki komiteler, komün ve kooperatiflerden oluşmaktadır. Kadının üretimine dayalı, ekolojik üretim yapan kadın kooperatifleri ve komünler (yaklaşık 250 civarında) bir araya getirilerek bir çalıştay gerçekleştirildi. Bu çalıştayda üretilen ürünler nasıl bir isimle tüketiciyle buluşturulmalı ve bu ürünler nasıl pazara çıkarılmalı başlıkları doğrultusunda tartışmalar yapıldı. Bu tartışmalar sonucunda kadınlar ortak bir isim kullanmak istediklerini belirtip bu ismin de hem ekonomiyi hem de ekolojiyi barındıracak ama aynı zamanda da kadının her iki bileşenin içinde olacağı bir isme karar verdi. Bu isim Eko-Jin, yani ekolojik-ekonomik kadın (*jin*) oldu. Bu bağlamda Eko-Jin, üreten ekolojik kadın anlamındadır. Kadınların üretim ilkelerini belirleyen bir isim de diyebiliriz. Bu karar sonucunda ürünlerimiz Eko-Jin etiketi ile tüketiciye ulaşmaya ve pazara çıkmaya başladı. Diğer illerde bulunan ürünlerimiz de alt isim olarak Eko-Jin Dersim, Eko-Jin Van, Eko-Jin Mersin gibi alt isimlerle, her ilin üretiminde kullanacağı etikete dönüşmüş oldu.

EJD: Eko-Jin, TJA'nın (*Tevgera Jinên Azad* - Özgür Kadın Hareketi) ekonomi alanında uzun yıllardır süren çalışması ve tartışmaları devam eden bir kadın ekonomi örgütlenmesidir. Kürdistan'ın hemen her yerinde pratik çalışmalarımız mevcut ve bunları arttırmaya devam etmek temel hedefimizdir. Çünkü amacımız demokratik komünal ekonomi ile tüm sömürü/kölelik biçimlerini ortadan kaldırmaktır. Biliyoruz ki, ekonomik alanın özgürleştirilmesi aynı zamanda toplumun ve doğanın özgürleştirilmesidir. Ekonomi, başta onun gerçek yaratıcısı olan kadın olmak üzere toplumun ve doğanın kontrolünde olduğu oranda kendi anlamını bulur. Ekonomi, bu temelde yeniden inşa edilerek, ancak toplumu ve doğayı tüketen gayrimeşru bir alan olmaktan çıkarıldığı ölçüde kendi özüne kavuşabilir. Biz, "toprağımızı suyumuzu ve enerjimizi komünleştirelim," şiarıyla çıktık yola. Sistemin şuan yarattığı ekonomide kadına yer yoktur. Kadının varolan emeği yok sayılmaktadır. Kadın ekonomiye, ekonomi de doğaya düşman hâle getirilmiştir. Oysa gerçek böyle değildir, gerçek ekonomi ne doğaya ne de kadına düşmandır. Gerçek ekonominin yaratıcısı kadındır. Özümüze, binlerce yıl öncesine gidip doğal toplumlara baktığımızda ilk ekonomist kadındır. Çünkü ekonomi, *ekonomos*'tan gelen aile ve ev yasası anlamına gelen bir kelimedir. Evi çekip çeviren olduğu için kadın, ekonominin olmazsa olmazıdır.

TJA ve Eko-Jin olarak toplum mühendisi olmadığımızı her defasında dile getiriyoruz. Bu sebepten bir şey yaparken o şeyin içinde toplumun kendisinin olması gerektiğini söylüyoruz. Eko-Jin'in kuruluş aşamasında, hatta her aşamasında, öncelikli olarak tabii ki kadınlar vardı. Ayrıca yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve çeşitli siyasi parti temsilcileri ile Eko-Jin'de çalışacak kadın arkadaşlarla beraber yaptığımız çeşitli tartışmalar sonucunda bu oluşum ortaya çıkmıştır.

Peki Eko-Jin nasıl bir örgütlenme modeline sahiptir?

EJD: Eko-Jin demokratik komünal ekonomi amaçlıdır. Demokratik komünal ekonomi ise temelde bir topluluk faaliyetidir. Toplumun tümünün görüş, tartışma, karar ve örgütsel eylemiyle gerçekleştirilen bir faaliyettir. Temel ilkelerimiz ise demokratik olma, ekolojik olma ve kadın özgürlükçü olmadır. Paylaşım, dayanışma ve eşitlik her adımda önem verdiğimiz diğer ilkelerdir.

EJM: Eko-Jin örgütlenmesi üretim biçimine göre şekilleniyor. On bir bölgede çalışmalarımız kooperatif ve komünler şeklinde sürüyor. Bu komün ve kooperatifler kapitalist sisteme karşı alternatif bir yaşam biçimi oluşturmak için çalışmaktadırlar.

Kuruluş aşamasında pratik olarak ne tür sorunlarla karşılaşıldı ve bunlar çözülebildi mi? Nasıl?

EJD: Kuruluş aşamasında tabii ki çok çeşitli sorunlarla karşılaşıldı. Çünkü karşımızda genelde uygarlık, özelde kapitalizm gibi mücadele etmemiz gereken bir sistem var. Bir de Türkiye'de yaşadığımızı düşünürsek tahmin edebilirsiniz ama Eko-Jin olarak hangi bölgede faaliyete başladıysak o yerelin kendine özgü sorunları da oldu. Mesela açılacak mekân/yer sorunu, oranın maddi kaynak sorunları, Eko-Jin'de çalışacak kadınların özel sorunları ve daha neler neler… Ancak mücadeleden vazgeçilmez ise bütün sorunların üstesinden gelineceğini de kendi pratiklerimizde gördük ve yaşadık. Gerektiğinde ev ev, kapı kapı dolaşıp kadınlara ulaştık. Zaman zaman onları evden çıkarmak için günlerce gidip konuştuk. Kimi zaman da kadınlar olarak erkeklerle mücadele ettik. Kolay değil, farkındayız, çünkü mücadelemiz binlerce yıllık bir sisteme, zihniyete karşı.

EJM: Devasa bir sistem var ve bu sistem karşısında birkaç kadın mücadele etmeye çalışıyor. Bu düşünce ilk başta ürkütücü gelebilir -hatta bizlere, "Don Kişot'luk yapmıyor musunuz?" diye soranlar da çok oldu- ancak bugün gelinen aşamada yaptığımız çalışmaları merakla takip etmeye başladılar.

Kapitalist sistemde patronlar-sermayedarlar vardır. Her şey bunların kontrolü altında yürütülürken zorlanmamak mümkün değil; ancak inanç, sevgi ve mücadele olduğu zaman tüm sistemi yeniden alaşağı edebiliriz. Bizler başta, öncelik para ve kâr olmadan ortak kazanç ve paylaşımın nasıl olacağı konusunda birçok tartışmayla çalışmalara başladık. Yani iğne ile kuyu kazarcasına mücadele ediyoruz. Yapılan pratik işlerde zaman zaman teknik sıkıntılar yaşansa da işin sonunda başardığını gören kadınlar bu zorluklara karşı mutlu olmaya çalışıyor ve diğer bir iş yapıldığında önceki işlerde nasıl zorluklarla karşı karşıya kaldığını gördüğü için ona göre hareket ediyor. Yine biliyoruz ki kooperatifler yasal olarak işletme statüsünde görülmekte, büyük işletmelerle bir tutulmaktadır. Bu kooperatifler

her ay vergi, muhasebe masrafı ve %8 vergi ödemek zorunda. Bu da bizim geniş kapsamda kooperatif kurmamızın önünde büyük bir engel olarak durmaktadır. Dolayısıyla bu sistem, kadınların örgütlenmesinin önündeki engellerden birisidir. Bu sistemin değişip kadın kooperatiflerine pozitif ayrımcılık yapılması gerekmektedir.

Eko-Jin Kürdistan Kadın Hareketi ve/veya Türkiye Kadın Hareketi içerisinde kendini nasıl konumlandırıyor?

EJD: Eko-Jin olarak bizler ekonomik bir örgütlenmeyiz demiştim. Ekonomik soykırımın diğer soykırım türleriyle iç içe geçmesi ve en ağır sonuçlara yol açarak uygulanması tüm Türkiye'de ama özellikle de Kürdistan'da görülür. Bu gerçeklik bilinciyle düşünürsek Eko-Jin olarak, diğer kadın hareketlerine göre, mücadelenin daha "mühim" bir noktasında olduğumuzun farkındayız. Bu durum omuzlarımızdaki sorumluluğu arttırmakla birlikte diğer yandan da yaptığımızın önem derecesini hatırlatıyor. Eko-Jin, hemen hemen her kadın mücadelesinin içindedir elbette, ancak söz konusu ekonomi olunca Eko-Jin olarak işimizin zor olduğunu da biliyoruz ama bu bizi yıldırmıyor, aksine daha da mücadeleci kılıyor. Çünkü Eko-Jin'in başarılı olması özelde kadınların, genelde tüm toplumun başarılı olması demektir.

Eko-Jin'in Kürdistan ve Türkiye'deki ekoloji örgütleriyle ortaklaştığı ya da farklılaştığı noktalar nelerdir?

EJM: Ekoloji örgütleri ile ayrıştığımız hiçbir nokta yoktur. Bizim yaptığımız çalışma da ekolojiye zarar vermeden kendine yeterliliği oluşturmakla birlikte ürettiklerimizle diğer ihtiyaçlarımızı kazanmaktır. Ürettiğimiz ürünlerde endüstri ilaçları değil, doğal tohumlar kullanılmakta; toprağa, suya ve topraktaki canlılara zarar verilmemektedir.

EJD: Diğer ekoloji örgütleriyle ortaklaştığımız noktalar var elbette ancak biz demokratik komünal ekonomiyi amaçladığımız için durduğumuz ve mücadele ettiğimiz alan biraz daha farklı. Sistemin altüst ettiği ekonomiyi "özüne" kavuşturmak ve "gerçek" ekonomiyle toplumu yeniden tanıştırmak istiyoruz. Bunu da ekonomik özerkliğin inşası ile ekonomik öz-savunma iç içe olacak şekilde yapabileceğimizi söylüyoruz. Bu anlamda ekonominin özünde ekolojinin ve kadının

olduğu gerçeğiyle yola başladık. Bu yolda kadınlar olarak ilerlemeye devam edeceğiz.

Dünyadaki ekoloji ve/veya kadın hareketleri ile ilişkileriniz var mı, varsa ne düzeydedir? Bugüne kadar ortak yürüttüğünüz bir çalışma oldu mu? Bundan sonrası için bir planlamanız var mı?

EJD: Şimdilik dünyadaki diğer ekoloji çalışmalarıyla ortak yaptığımız bir çalışma yok. İleride neden olmasın? Aslında daha yeni yeni biliniyor ve tanınıyoruz. Gerek Türkiye'den gerekse dünyadan gelip ziyaret eden, çalışmalarımızı yerinde gören çok fazla ekoloji ve kadın hareketleri oldu tabii ki. İlkelerde ortaklaştıkça her kurumla çalışma yapmayı planlıyoruz. Kadının kendi doğasına bile yabancılaştırıldığı bu sistemi alt etmenin tek yolu yine kadınlar olarak yan yana, omuz omuza mücadele etmekten geçtiğine inanıyoruz. Kadının kadından başka dostu yoktur yani. Çünkü bu sistem kadını kadına ve kadını doğaya düşman hâle getirmiştir. Bunu yıkmanın yolu diğer kadın ve ekoloji örgütleriyle beraber ortaklaşmaktır. Yani hem demokratik ekonomi amacıyla bir araya gelen hemde bunu kadın olarak yapmayı amaçlayan örgütler pek yok. Ancak Brezilya'daki topraksız köylü hareketi *La Via Campesina*, Şili'deki Yerli ve Kırsal Kadınlar Derneği, Bask Kırsal Çiftçi Derneği, Avrupa Çiftçi Koordinasyonu, Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu gibi küresel düzeyde ekonomi ve ekoloji amaçlı faaliyet yürüten çok sayıda hareket mevcuttur.

EJM: Gerek yurtiçi gerekse de yurtdışında hem ekoloji hem de kadın kooperatifleri ile ortak çalışmalarımız, görüş alışverişlerimiz oluyor. Eko-Jin, uluslararası camiada büyük ilgi görmektedir. Pratik anlamda iş açısından şimdiye kadar doğrudan çalıştığımız bir kadın kooperatifi yok. Ancak Mersin özgünlüğünde İtalya'daki bir kadın kooperatifi ile yazışıyoruz ve eğer uygun görülürse birlikte çalışacağız. Aynı zamanda bireysel tanıdıklarımızda bu çerçevede yardımcı oluyor. Yerelde ürettiğimiz ürünleri İtalya'da bulunan kooperatife götürüp satışını bizim için yapan arkadaşlar var. Eğer beğenilirse devamlılığını getirmeyi hedefliyoruz. Çalışma boyutu böyle. Ancak her ne kadar diğer ülkelerdeki kooperatifleşme hareketlerini zaman zaman araştırarak kendimize yöntem bulmaya çalışsak da Türkiye'deki mevcut kooperatif yasalarından kaynaklı zorlandığımızı söyleyebiliriz. İncelediğimiz kooperatifleri kısaca belirtmek gerekirse; İspanya Mondragon Kooperatifi, İsrail Kibutzları, Sovyet dönemi

sovhoz ve kolhozları, Küba ve Venezuela'daki kooperatifler... Yine de Kürt kadınları olarak toplumdaki birçok algıyı kırdık. Ekonomiyi de eril bir alandan çıkarmak için KJA'lı Eko-Jin kadınları olarak hem ekoloji hareketlerinin hem de kadın kooperatiflerinin tartışmalarına dahil olabiliyoruz.

Bugün itibariyle faaliyet alanlarınız nelerdir ve nerelerde örgütlüsünüz? Buralardaki (örneğin; Mersin, Dersim ve Amed) Eko-Jin oluşumlarında ne gibi çalışmalar yürütülmektedir?

EJM: Bugün itibari ile Amed, Van, Mardin, Cizre, Urfa, Mersin ve Dersim illerinde çalışmalarımızı gerçekleştirmekteyiz. Her yerelin ihtiyacına göre örgütleniyor ve çalışma gruplarımızı oluşturuyoruz. Amed'de tekstil, kent bostanları, tarım, turşu ve mevsim meyvelerinden reçel gibi ürünlerin üretimi yapılmaktadır. Daha önce yöresel kıyafetler diken atölyemiz şimdi "otantik" ve gündelik kıyafet dikerek üretimini genişletti. Çalışanların büyük emekleri sayesinde bir dükkân açtılar. Diktiklerinin satışını bu dükkândan yapmaktalar. Van'da tarım, ev yemekleri lokantası, pasta atölyesi, ev eriştesi, turşu, reçel, temizlik malzemesi, konserve ve nohut gibi ürünlerin çalışması yürütülmektedir. Dersim'de yöresel ekmek ve turşu, sarımsak gibi ürünlerin üretimi yapılmaktadır. Mardin'de özellikle de ilçelerde keçeden çanta ve cüzdan, nar ekşisi gibi ürünlerin üretimi ile birlikte tarım yapılmaktadır. Cizre'de penye üretimi yapılmaktadır. Urfa'da kurutmalık biber, domates ve patlıcan; kırmızı pul biber ve toz biber ile nar ekşisi üretimi yapılıyor. Mersin'de terzi atölyesinde "otantik" kıyafet; ev yemekleri, turşu, yeşil zeytin, kuru nane, reçel, konserve, biber ve domates salçası üretimi var.

Farklı yerlerde değişik alanlardaki çalışmalarımız devam etmektedir. Çalışmalarımız şimdilik ihtiyaca göre şekillense de illerde kadın arkadaşlarımızla birlikte daha farklı iş bölümleri açığa çıkarmak, toplumsal cinsiyetçiliği de ortadan kaldırmak istiyoruz.

EJD: Eko-Jin olarak sabit/belirli bir faaliyet alanı belirlemiyoruz aslında. Çünkü ekonomiyi belirli bir alanla sınırlandırmak zaten imkânsız. Hemen her alanda faaliyeti olabilir ve olacaktır da. Kadınlar olarak küçük bir örgü, el işi faaliyetinden büyük bir teknolojik faaliyete kadar her şeyi yapmayı hedefliyoruz. Şu ana kadar

Kürdistan'da hemen her yerde bir faaliyet yürüttük. Diyarbakır, Van, Mardin, Batman, Mersin, Dersim... Daha da artacağız tabii ki.

Dersim Eko-Jin olarak yaklaşık olarak bir yıldır faaliyet yürütüyoruz. Dersime özgü yöresel ekmek çeşitleri yaparak işe başladık. Sistem insanları "özünden" koparmış durumda. Bunu biliyoruz ve yola buradan başladık bu yüzden. Önce "özümüze" dönmeli "özümüzü" hatırlatmalıyız insanlara. Artık kimse ekmek yapmıyordu mesela, çünkü hazır vardı. Ama "doğal" değildi. İlk etapta iki kadınla başladık ama sonrasında üç ve dört kadın olduk. Bugün dört kadınla devam ediyoruz. Birde 2016 yazında, fasulye tarlası ekerek elde ettiğimiz gelirle kendimize bir hamur makinesi aldık. Gelecekteki hedefimiz kendi unumuzu "doğal" yollarla elde etmek. Buğday ekeceğiz mesela, ürünü değirmende öğütüp kendi unumuzu elde edeceğiz. Bileceğiz ki ekmeklerimiz ekolojik, doğal. Bu en önemlisi. İleride kendi emeğimizle yeni faaliyet alanları arttırmak temel amacımız. Kadını evden çıkarıp neleri başarabileceğini göstermek istiyoruz. Diğer kadınları üretim ile yeniden barıştırmak istiyoruz. Kadınlara unuttukları güçlerini yeniden göstermek istiyoruz. Eko-Jin kadınları olarak, çoğalarak ekonomide asıl olmamız gereken yerde olacağız.

Peki neden Ovacık'ta faaliyet yürütüyorsunuz? Dersim merkezde ya da başka ilçelerinde Eko-Jin'in yürüttüğü herhangi bir çalışma var mı?

EJD: Neden Ovacık? Aslında özel bir sebebi yok. Yani orada yaşadığımız için diyebilirim. Çünkü faaliyet alanı olarak açacağımız yeri, yereli iyi bilmek gerekiyor, alana hâkim olmak adına. Çünkü bu açacağımız her alanda, atacağımız her adımda çok önemli ki faaliyetimiz sağlam temelli olsun. Dersim merkez ve bir beldesinde yeni bir faaliyet alanı için çalışmalara başladık. Umarım bir sonraki buluşmamızda onlarla ilgili daha somut haberler verebiliriz.

Dersim'de Eko-Jin çalışması yürütmek sizin için ne anlama geliyor? Doğası, kültürü ve inancı itibariyle Dersim Eko-Jin'i diğer bölgelerden farklı kılan nedir?

EJD: Dersim, biliyorsunuz ki Alevi inancının hâkim olduğu bir yer ve herkes bilir ki Alevi inancında kadının yeri ayrıdır, özeldir. Hemen her inanç kadının erkekler ileeşit olduğunu ezelden beri söylemişsede

bu görüş teoride kalmıştır. Erkek egemen yaşam tarzı kadının sosyal yaşamında sınırlamalar getirmişse de, Kızılbaş Alevilikte kadın bu sınırları kırmayı başarmıştır. Bu anlamda Dersim, Eko-Jin faaliyetleri için uygun bir coğrafya diyebiliriz. Bizde kadını evden çıkarmak zor değil, diğer bölgelerdeki gibi. Kadın erkeğe nazaran bir adım önde zaten, tek yapmamız gereken kadınların yalnız olmadığını bilmesi ve "tembellik ruhunu" üzerinden atmasıdır. Bu nedenle Aleviliğin verdiği avantajlar nedeniyle Dersim yerelinde karşı cins ile mücadele etmemize gerek kalmıyor diyebilirim. Dersim'de kadın olarak, daha ziyade emeğimize, gücümüze ve doğamıza yabancılaşma ile mücadele ediyoruz. Alevilik bir doğa dinidir. Alevilikte doğa da kadın kadar değerlidir. Doğaya zarar vermek günahların en büyüğüdür. Bu anlamda Eko-Jin olarak Dersim'de faaliyet yürütmek diğer yerlere nazaran daha kolay demek yanlış olmaz.

Eko-Jin faaliyetlerine hangi kadınlar/nasıl dâhil olmaktadır? Bu faaliyetler kadınların yaşamını nasıl dönüştürüyor? Bu süreci biraz anlatır mısınız?

EJD: Dersim'deki Eko-Jin çalışmalarına dahil olan kadınlar ev kadınları. Ev geçindiren, çocuk okutan ve evde oturup koca-erkek parası "yemek" istemeyen kadınlar -ki belki de diğer bütün illerde de böyledir. Öncelikle evde oturan kadını evden dışarı çıkarabilirsek yolun yarısını yürümüş oluruz bence. Yarısını başarmış oluruz yani. Şöyle bir ayrım yapmak mümkün: Eko-Jin öncesi ve Eko-Jin sonrası kadın. Çünkü inanın şunu görüyoruz: Eko-Jin'e dahil olup üreten, üretip kazandığını gören kadın başka oluyor. Kendi özgücünün farkına varıyor ve bu ona özgüven ve güç veriyor. Ayakta durma gücü, erkeğe karşı durma gücü. Bu çok önemli yani. Diğer yan ise sistemin verdiği o tembellik bitiyor zamanla, ürettiğini gördükçe yani. Eko-Jin çalışmasına dahil olmadan önce bu kadınlar evde oturup erkek parası bekleyen ya da devletin yardım adı altında yaptıklarını, verdiklerini bekleyen birer dilenci konumundaydılar. Bu kadınlarda çalışmadan, üretmeden sadece tüketen ve bunun doğurduğu koca bir mutsuzluk hakimdi. Bu yüzden boyun eğen, tam da sistemin istediği birer kadındılar. Ama Eko-Jin'den sonra bu kadınlar küllerinden, kendi emeğiyle yeniden doğdu doğacak- evet, tam da bu.

EJM: Eko-Jin faaliyetlerinde çalışanlar öncelikle bu işi hobi yerine, kendi kazanımıyla toplumsal kazanımı hedef alan ve ekonomik

ihtiyacı olan kadınlardan oluşmaktadır. Örneğin; bizimle çalışan bazı kadın arkadaşlar eşlerinden şiddet görmüş, bizlere başvurmuş. Yani destek isteyen kadınlar da var. Bu kadın arkadaşları kabiliyetlerine göre iş alanlarında konumlandırıyoruz. Bu şekilde destek de görmüş oluyor. Her destek alan kadın başka bir kadını rahatlıkla bu çalışmaya önerebiliyor. Çünkü ekonomik kazanımla birlikte özgüven geliyor, yaşamın bir parçası olduğunun farkına varıyor. Daha sadeleştirirsek hayata gülümseyerek bakabiliyor.

Eko-Jin kendini nasıl finanse ediyor?

EJM: Her iş bölümü, yaptığı iş doğrultusunda, masrafları çıkarıp acil durumlar için kazanımların bir bölümünü ortak kasaya koyar. Geriye kalan kazanımı çalışan kadınlar paylaşıyor. Her çalışan kadın kendi işinin sahibi olmuş oluyor. Bu sayede patron-işçi diye bir yaklaşım kalmamış oluyor.

EJD: Dersim Eko-Jin kadınları az önce de söylediğim gibi ev kadınları, yani bir birikimi olmayan kadınlar. Bu yüzden başlangıçta Eko-Jin'in açılmasında il ve ilçe belediyelerimizden, dost kurumlardan ve arkadaşlarımızdan yardım aldık. Herkes kendi ölçüsünce yardım etti. Tuttuğumuz yeri boyamaktan teknik işleri halletmeye, malzemeleri taşımaktan daha bir sürü şeye... Yani seve seve dâhil oldular buna. Bu açıdan buradan hepsine teşekkür etme fırsatı bulmak da sevindirici. Ama üretim başlayıp kendi emeğimizin karşılığını aldıktan sonra biraz daha rahat ettik diyebilirim; hani derler ya, kendi yağımızda kavruluyoruz. Dört kadın ev geçindiriyor şu anda yapılan üretimle. Başlarında bir patron olmadan, kendi kazandıklarını eşit paylaşarak hem de. İleride bir kadın kooperatifi kurma hedefimiz var ama bunun için belirli bir kaynak gerekiyor. Gelecekteki hedeflerimiz büyük, yani sorumluluğumuz çok. Sadece bireysel olarak kendimiz için değil, genel olarak toplum adına bir şeyler yapıyoruz. Özgür ekonomi, özgür kadın ve özgür toplum demektir. İdeal bir toplum hedefimiz var ve biz bunun ekonomi ayağını örüyoruz.

İç tartışmalar ve dış politik ortam Eko-Jin'in faaliyetlerini nasıl etkiliyor? Eko-Jin'in politikaya etkisi nedir ve politik ajandayı dönüştürebilmekte midir? Politik ve ekolojik olarak nasıl bir Kürdistan ve/veya dünya tahayyülü vardır?

EJD: Yaptıklarımız ve yapacaklarımız geleceğe örnek olacak ve siyasete yön verecek adımlar. Çünkü yaptığımız sıradan bir üretim ya da bir iki kadını kurtarmak değil. Biz bir toplum idealinden yola çıktık. Demokratik, ekolojik ve kadın özgürlükçü bir toplum hedefimiz var. Eko-Jin de bunun ekonomi boyutu, yani hatta en önemli ayağı. Biz genelde uygarlık, özelde ise kapitalizmin küstürülen insanını insanla, doğayla ve kadını erkek, erkeği kadınla yeniden barıştırmak için mücadele ediyoruz ki ideal toplumumuza ulaşalım. Alternatif yaşamı örüyoruz, bu yüzden Eko-Jin'ın attığı her adım siyasetin gündemini de belirleyecektir. Sonuç olarak biz demokratik bir toplumun inşası hedefiyle mücadele ediyoruz.

EJM: Elbette ki iç tartışmalarımızın dış politik yaklaşımlara etkisi oluyor. Tartışmalarımız olumsuzlukların önüne geçmek ve asıl olarak demokratik, ekolojik, kadın özgürlükçü bir ekonomik anlayışı oturtmak üzerine yoğunluk kazanıyor. Bu bağlamda, kadınlar özgürleşerek kapitalist sistemin alternatiflerini oluşturarak ekonomide, çalışma alanında kendi yaşamını yeniden yaratabiliyorsa ve kapitalist sistemden uzaklaşıp özgürlükçü ekonomiyi benimsiyorsa o zaman değişim dönüşüm olmuş demektir. Bunları gören bir yerden, tartışmalarımızı kararlaşmalarla çalışmalarımıza yansıtarak komünler ve kooperatifleri büyüterek Türkiye ve Kürdistan'daki her alanda bu anlayışla yön vermeye çalışıyoruz. Bu bağlamda başarılı olan her çalışma dışarıdaki politik yaklaşımları da etkilemiş oluyor. Dolayısıyla da doğal ve ekolojik bir yaşamı adil ve eşit paylaşmak, dünya ile yaşamı ve doğayı savunan anlayışı hakim kılmaya çalışıyoruz. Bunun taahhüdünü komünal ekonomi bizlere sunmaktadır.

Eko-Jin'in şu anda karşılaştığı zorluklar nelerdir? Bu zorlukları çözme stratejisi nasıldır? Bundan sonra Eko-Jin neler yapmayı planlıyor?

EJD: Eko-Jin olarak sistemle savaşırken çok çeşitli sorunlarla karşılaştık, karşılaşmaya devam edeceğimizi de biliyoruz. Ekonomiden küstürülen, sanki düşmanıymış ve hiçbir şey anlamayan bir konuma getirilen kadını yeniden kazanmak en büyük sorun. Ekonomik soykırıma maruz bırakılan kadın bu soykırımın farkına varmaz hatta kanıksamış, ekonomik faaliyet ve ilişkiler üzerindeki işgali, talanı meşru ve normal gören bir duruma gelmiştir. Bilinçli ya da bilinçsiz

biçimde bu soykırıma ortak olmuştur. Bunu yıkmak en zoru bence. Ama demokratik bilinç ve örgütlenmeyle sistemi alt etmek zor değil. Sadece zaman ve sabır istiyor diyebilirim.
Bundan sonra Eko-Jin önüne çok daha büyük hedefler koyarak hedefindeki topluma ulaşma yolunda ilerleyecektir. Bu anlamda buradan bütün kadınlara, bütün ekolojistlere, kendine demokrat, doğa dostu diyenlere çağrımızdır. Eko-Jin ile tanışın ve dahil olun bu mücadeleye. Dünyayı kadınlar güzelleştirecek.

EJM: Kapitalist sistemde ekonomik bir işletme kurulacaksa sermaye olmalı. Sermayeye kâr ekleyerek artı kâra ulaşmak için kazanılır ve tek kişinin zenginliği için mücadele edilir. Biz bu sisteme karşı savaşırken 1-0 yenik başlıyor gibi görünsek de bu sistemin yaratmış olduğu yıkımı asıl sahipleri ile yeniden inşa ediyoruz. Bu yıkımı tersine çevirmek hiç de göründüğü gibi kolay olmuyor. Başta saydığımız gibi kooperatif önündeki engellerin kaldırılması ile birlikte toplumsal cinsiyet rollerinin ve asıl tanımı *ekonomos*, yani ev yasası, ev ekonomisi anlamına gelen ekonominin tarihsel geçmişi ile yüzleşmek gerekiyor. Çünkü ekonomi, kapitalist sistemde tersine çevrilmiş,erilleşmiş durumda. Bu anlayışla mücadele etmek, ekonomiyi tekelcilikten çıkarmak için mücadele etmek de zor. Bu da işlerimizi yavaşlatmaktadır. Günümüz koşullarında hepimiz biliyoruz ki "Ben de bu işe maddi anlamda şu kadar katkı sunup ortak olmak istiyorum," diyebilecek çok az kadın var. Dolayısıyla kadınlar çalışma alanlarında emek boyutu ile bulunmaktadırlar. Tüm bu olumsuz koşullara rağmen emek ve inançla, sağlam zemine oturtulan bir ideoloji ile başlanılan bir çalışma bizim çalışmamız. Bu kapsamda tüm bu zorluklara ve eril ekonomiye rağmen hep büyüyor ve paylaşımlar çoğalıyor.

Bundan sonra, başta Kürdistan olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde komün ve kooperatiflerimizi oluşturmak, sadece kadınların gündelik yaptığı işlerin dışında farklı iş alanları oluşturarak, kadın ekonominin öznesi ve asıl sahibi olana dek "Demokratik, Ekolojik, Kadın Özgürlükçü" bir ekonomiyi oluşturmak için mücadele edecektir Eko-Jin.

Son olarak, 12 Kasım 2016 tarihinde birçok dernek kadın derneği ile beraber KJA'nın Amed'de yer alan derneğinin kapısı

da "OHAL süresince faaliyetlerinin durdurulması" kararı ile mühürlendi. Bu sizin çalışmalarınızı nasıl etkileyecek?

EJD: Evet, zor zamanlardan geçiyoruz. Bu dönemler bütün kavramların anlam yitimine uğradığı, bütün değerlerin alt üst olduğu, insanların kendi doğasına yabancılaştığı dönemler... Binlerce yıllık süregelen bir sistem gerçekliği ile karşı karşıyayız. Bunu öyle hemen yıkacağız. Örgütlü mücadele ile başarılamayacak bir şey yok, bunu da biliyoruz. Sistem tarafından yapılan ve yapılacak hiçbir şey mücadelemizden vazgeçirmeyecek, aksine bize daha da güçlü olmamız gerektiğini hatırlatacaktır. Geçmişten bugüne kadar sistem bütün silahlarını kullanarak üstümüze geldi. Peki, bitti mi mücadelemiz? Hayır, bitmedi. Bitmezde; çünkü haklıyız ve bunu biliyoruz. Tam tersine bedel ödedikçe yeni kazanımlarımız oldu. Bu nedenle devletin ve kapitalist modernitenin yaptığı yapacağı hiçbir yasak, ceza ve engel bizi durdurmayacaktır. Eko-Jin kadınları olarak doğamıza ve özgürlüğümüze sahip çıkacağız.

EJM: KJA kırk yıllık Kürt kadın hareketinin bir ürünü olarak açığa çıkmıştı biliyorsunuz. Birçok alanda devrimsel kararla gerek dünyada gerekse de Türkiye'de belli bir misyona ulaşmış, başta kadın ve çocuk hakları için mücadele etmektedir. Bu mücadele de, yüzlerce kazanılmış hak da OHAL gerekçe gösterilerek geri alınmaya başlanmış ve bugün de birçok kadın kurumu kapatılmıştır. Asıl kapatılması gereken tacizi, tecavüzü meşrulaştıran birçok kurum varken tüm bu olumsuzluklara karşı duran kadın kurumumuz KJA hedef haline getirilerek kapatılmıştır. Ancak şu doğru anlaşılmalıdır ki biz kadınlar geçmişte kurumlarımız olmadan da birçok çalışmayı hayata geçirdik. Bizler için asıl olan örgütlü kadınlar yaratmaktır. Dolayısı ile bu çalışmamızın önünde engel olarak görmüyoruz. Çalışmalara kaldığımız yerden daha hırslı ve azimle devam ederek mücadelemizi büyüteceğiz...

Vegan Etiğin Kürdistan Kodları

Osman Oğuz[1]

Vegan beslenme hakkını hapishane koşullarında bile kararlılıkla savunan ve kazanan Osman Evcan'a...

Yol, Köy Yeri, Etê ve Çocukluk

Tastamam 90 kilometre. Antep'in merkezinden Araban namlı ilçeye bağlı köyümüze. Yolun ortasına vardıktan sonra, evren değişiyor artık. Evren dediysem, gerçekten evrenden bahsediyorum; toprağından gökyüzüne dek.

Reno 12 marka arabamızla düşmüşüz yola. (*Toros* demeye varmıyor dilim, çağırdığı hafıza malum.[2]) İlerledikçe yıldızlar çoğalıyor, yol bozuluyor; toprak asfalta galip geliyor ve arabanın peşine takılmayı huy edinmiş köpekler çıkıyor meydana. Çocuğun şöleni meraktır ya, yol seyirlik temaşaya dönüyor artık. Engebeler hızı yavaşlatıyor, hayat da arabaya ayak uyduruyor sanki. İnsanlar daha fazla konuşuyor; yol kenarında hayvanları önüne katmış yürüyen amca daha tasasız, acelesiz. Kürtleşiyor hayat, Kürtlük burada zaten hayatı imliyor. Fabrikasyon düzen ve betonarme mahalle, yerini "temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan" köyün kerpiç ahalisine bırakıyor.

1 Antep'te 1989 yılında doğdu. Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı okurken aldığı hapis cezası nedeniyle 4 yılı aşkındır Almanya'da yaşıyor. Yeni Özgür Politika gazetesinin yazarı. oseoguz@gmail.com.

2 Adnan Çelik, "Savaş ve Bellek: Doksanların Zorla Kaybetme Fenomeni Olarak Beyaz Toros", Toplum ve Kuram Dergisi, Sayı 10, sf: 41-58.

Az sonra bizim köye ulaşıyoruz. Belki o sırada Koma Amed'in "Hay Nik Na"sını arabaya dolduracak olan teyp kapanıyor. Üst yanında sürgü bulunan ama kilidi bulunmayan kapısını açıyoruz evin. Nenem bahçede elini beline atmış, bizi bekliyor. Babam, annem, kardeşim ve ben sırayla uzanıyoruz eline; saçımızdan koklayarak öpüyor her birimizi. Elleri sert bir kabukla kaplı, yüzü derin çizgilerle. Öpmek için her dokunduğumda eline, köyde olduğumu ve daha çok da asla kentte olmadığımı daha iyi anlıyorum. Kürtlüğün zihnimde en fazla yan yana durduğu şey belki de nenemin kabuk bağlamış elleri, çizgilerle dolu yüzü, dik omuzları üstündeki kederli bakışı oluyor. Bir de bir türlü kuramadığım bağ. Hepimizin bizim ora Kürtçesinde "anne" demek olan "Etê" sözcüğüyle andığımız nenem, neredeyse hiç Türkçe bilmiyor; ben Kürtçe bilmiyorum.

"Gökyüzü gibi bir şey bu çocukluk / Hiçbir yere gitmiyor" diyor Edip Cansever. O günlerin her bir anı, "kurucu bir öğe" olarak etime işliyor. Belki bilmelerin en güçlüsü.

Zilan, Dilan, Reşo, Pitê, Beko ve Apo

On dördümdeki ölümüne kadar Etê'yle hiç konuşmadım neredeyse ama belki de çok konuştum. Bilmiyorum. Bildiğim şu: Kabuk bağlamış elinin dokunuşu, her sözüm ve eylemimde bir biçimde bulunuyor. Yirmi üçümden sonra et yemeyi tümden terk etmemde de onun payı, katkısı büyüktür sanırım. Anlatayım.

Etê, son oğlu da ailesini alıp kente göç ettikten sonra, köy yerinde bir başına yaşamaya başlamıştı. Daha doğrusu hepimiz onu bir başına yaşar sanırdık. Oysa ondan fazla kedisi ve iki düzineye yakın keçisi vardı ölmeden önce. Onlarla kurduğu ilişkiye, belki de geriye kalan herkesle kurduğu ilişkiden daha fazla kıymet verirdi. Abarttığımı sananları şimdiden uyarıyorum, az bile söylüyorum: Emekle ve karşılıklı sevgiyle kurulmuş bir *hukuk* vardı aralarında.

Tüm kedilerinin ve keçilerinin birer adı vardı. Adları olunca, tarihleri, kimlikleri de oluyordu elbet. Etê, mutlaka Kürtçe bir isim verirdi onlara. Hatırladıklarımdan bazıları: Zilan, Dilan, Reşo, Pitê, Beko...

Kediler içinden birine ise özel olarak değer ve emek verirdi. Besiliydi, Etê'yle birlikte uyuma ayrıcalığını en fazla elde eden de oydu. Tüm şansını da adından alıyordu. Adı Apo'ydu.

Babam, amcam ve başka pek çok kişi, ara sıra kızardı Etê'ye. Abarttığını düşünüyorlardı. Birkaç kez kedilerinden bir ikisini, etrafı görmesini engelleyecek poşetlere koyup köy dışına bıraktıklarına şahit oldum. Çocukluğum boyunca her köye gittiğimde, uzaklara bırakılmış bir kedinin nasıl olmuşsa geri dönmenin bir yolunu bulduğuda anlatıldı hep. Bu ayrılıklar Etê'yi acıtıyordu, belli ki kedileri de. Ama olsundu, en nihayetinde kedi değil miydi?

Etê'nin koyunları da vardı önceden. Bir defasında onu koyunlarının bir kamyonete yüklenmesini acıyla seyrederken gördüm. Sonradan, koyunları alan kişiye onları kesmeyeceğine dair söz verdirdiğini de işittim. Yalnızca Etê'yi teskin etmek için uydurulmuş bir yalandı bu tabii ki.

Et yemiyor değildi Etê. Et yemeyi cinayet işlemekle ya da hayvanlara kötülük etmekle eşdeğer gördüğünüde sanmıyorum. Fakat bir hukuku olan hayvanlara zarar vermeyi ya da birilerinin onlara zarar vermesini içine sindiremiyordu. Yalan yok, zaman zaman tavuk ve horozları, keçileri ya da koyunları arasından kesilenler olduğuna da şahit oldum ama bir bahane vardı mutlaka. Ya öleyazmıştı ya etrafa saldırıyordu ve öldürülmesinden başka çare kalmadığı söyleniyordu. Mutlaka duası edilir, saygıyla ve şükranla davranılırdı.

Doğaya saygı ve şükrandaki törensellikle ilgili bir hatırayı daha eklemek, belki zihinsel var oluşunu açıklamak açısından faydalı olur. Bahçemizin orta yerinde, kocamış bir dut ağacı vardı. Bir keresinde onun dibine işemek gibi bir gaflete düştüm. Etê, arkadan öfkeyle seslendi. Sonra, yeni nesilden olan ve Etê'nin söylediklerini pek de ciddiye almayan biri gülerek dediklerini tercüme etti. "Ziyarettir ağaç, nasıl üstüne işersin," diye kızıyormuş Etê.

Etê günün birinde yaşama veda ettikten sonra uzun yıllar boyunca, köye gidip de evin kapısını açan herkes oradan buradan çıkıverip kim gelmiş diye bakınan, belki de "annelerinin" yolunu gözleyen kedilerle karşılaştı. Öyle ya Etê, öldüğü günün sabahı Antep'e doğru giden minibüse binmeden önce -nedendir bilinmez ama güvendiği-

köyün delicesi bir oğlana sıkı sıkıya tembih etmişti: "Kedilerime ve keçilerime iyi bak, bahçeyi sula."

Et yememeyi değil belki -zira, Etê'nin et yemeyi cinayetle özdeşleştirmek fikriyle karşılaşmasına bile olanak vermeyen geleneksel bir yaşamı oldu- ama hayvanların bir hukuku olduğunu Etê'den gördüm, öğrendim dersem, abartmış değil az söylemiş olurum.

İnsanlaşma Süreci

Etê'nin hayata baktığı yer, Fırat'ın kıyısında bir köy yeriydi. Günümüzde, kentlerimizde doğanın o yerdeki anlamının bile[3] esamesinin okunmadığı aşikâr. Fakat değil mi ki insan, bilmek ve duymaktaki hüneriyle ayrılır. Her şeyin ve herkesin giderek daha fazla tükettiği ve tükendiği bir zamana hem çomak sokmanın hem çentik atmanın tek yolu -giderek yaygınlaşan ama aynı anda *uzaklaşan*- bilgiyi müdahalede kullanmak değil midir?

Doğaya "ihtiyacımız" yok bugün. Olsa olsa bir kenar süsü doğa, o da çok masraflı değilse. Etrafı asfaltla kuşatılmış ağaçlara ziyaret diyerek hürmet etmiyor kimse. Ağaçlar bir yana, şapşallaştırılmış hayvanlar bile çoğunlukla aksesuar. Onlarla kurduğumuz ilişkinin "hukukuna" dair sayılabilecek, sanırım bir dolu "ihlâl" var. Hayvanseverliğin ve doğaseverliğin popüler formu içinden -belki de öyle olmak zorundadır- iktidar ile malûl bir hümanizm fırlayıp duruyor. Hepimizin öyle ya da böyle hakiki bir kırıma ortaklık ettiğimiz gerçeği, bu ahvâl içinde görünmezleşiyor. Bir yandan hem maddi hem manevi üretimin endüstrileşmesi, öte yandan ise "ihtiyacımızın olmaması," doğayla kurduğumuz bağı -aslında doğaya tam hükümranlık hissi dolayısıyla bizi- dumura uğratıyor.

Burada bir analoji ile devam etmek isterim.

Türk toplumsallığına ilişkin ana akımın dışında üretilen bazı çalışmalar, bence çok doğru bir tespitle, şöyle söyler: Bugün ortaya

3 "Bile" diyorum çünkü Etê'nin ve köyün doğayla kurduğu ilişkiyi idealize etmekten de kaçınmak istiyorum. O ilişki de en nihayetinde, hem de şükrandaki bütün törenselliğe rağmen, iktidarcı bir ilişkidir. Fakat bugünkünün yanına yaraşır boyutta, kaba bir tahakküm değildir.

çıkan iktidarcı çılgınlık semptomlarının kaynağı, yüzlerce yıllık devlet-uluslaşma tarihinde ve en çok da son yüzyıldadır. Bu tarih, bedeli ödenmemiş toplu şiddet eylemleriyle doludur. Dolayısıyla Türk toplumsallığının en önemli kurucu unsurlarından biri, şiddettir. Bu kurucu unsur, Türk toplumsallığını iktidar ile neredeyse halvet etmekte ve manipülasyona fevkalade münasip hâle getirmektedir.

Diğer yandan... *İnsanlık*'ta ortaya çıkan bütün iktidarcı çılgınlık semptomlarının kaynağı, binlerce yıllık insanlaşma tarihinde ve özellikle doğaya tam hâkimiyet hissinin yaygınlaştığı endüstrileşmenin ardındadır. Bu tarih, intikamını ancak çok uzun zamana yayarak alabilen doğaya karşı, bedeli büyük oranda ödenmemiş bir şiddet vasıtasıyla inşa edilmiştir.

"İyilik" gibi kavramlarla andığımız birçok amelden bahsederken, aslında simüle etmekten başka şey yapmıyoruz. İnanıyoruz; gerçekten iyi olduğumuzdan kuşku duymuyoruz. Fakat öte yandan birçoğumuz, irademiz dâhilinde hiçbir kötülüğe karışmıyor olduğumuza inansak bile aslında milyarlarca canlının zulüm görmesinin sorumluluğuna dolaylı değil doğrudan ortak oluyoruz. "Orada bir yerlerde"kötülük düzeni kurulmuş olmalı, içten içe biliyoruz; ancak bunu çevreleyen hakikati öylesine kuvvetli *simüle* ediyoruz ki, görmekten âciz hâle gelmemiz kaçınılmaz oluyor.

Etê'nin köyünde yaşamıyoruz, evet, ama hiç değilse bu yazının okurları, Etê'nin dahil olduğu "hayvancılık" namlı egemenlik düzenini aşmanın, şiddetin kötücüllüğünden kurtulmaktaki gereğini kolaylıkla anlayabilecek bir ferasete sahip değil mi? Simüle etmeden, hakikatin gözlerinin içine bakarsak eğer… Katline doğrudan ortak olduğumuz canlıların gözlerinin içine bakmayı başarabilirsek…

Ajit-Prop

Buradan sonrasına, "bir portakal kasası üzerinde" diklenerek devam edelim...

Biz iyi, incelikli bayanlar ve beyler,

Her gün milyonlarca hayvanı, özgürlüğün zerresini dahi solumadığı kısacık bir ömrün ertesinde, ayakları birbirine sağlam iplerle

bağlanmış hâlde ve acılar içinde kıvrandırarak katleden bir şiddet düzeninin gönüllü ortaklarıyız. Gözümüzün önünde yapılması hâlinde dehşete düşeceğimiz, tüylerimizi ürpertecek ve çok büyük ihtimalle birkaç saniyeden fazla seyretmeye katlanamayacağımız yoğunlukta bir şiddet bu.

Önünüzde duran tavuk göğsü, yaşama gözlerini devasa bir kuluçka makinesinde açmış, ardından binlerce türdeşiyle birlikte yapışık düzen yaşamak zorunda kaldığı bir zindana yerleştirilip ilaçlarla çabucak büyümesi sağlanmış, bu sırada ağrı kesiciye de hiç gerek duyulmadan gagası kesilmiş, yeterince geliştiği düşünüldüğü anda kesim bandına yerleştirilmiş ve dakikada bilmem kaçının katledildiği bir düzenekte yaşamını yitirmiş bir tavuğa ait.

Adalar'da fayton çeken atları, sokakta eziyet edilen köpek ve kedileri, işkence edilen develeri, maymunları görünce gözleri dolan, "Nasıl olabilir, bir insan bunu nasıl yapabilir," diye düşünen naif ve -öyle ya- iyi yürekli arkadaş... Sofrana gelen etin öteberisini düşünüp de keyfini bozmak istemiyorsun, değil mi? Fakat üzgünüm: O et, senin, benim, hepimizin eline, yüzüne, aklına ve yüreğine bulaştırıyor kan lekesini. Yaşamı boyunca güneş dahi görmeden, hareket edecek alanı olmadığı için bir süre sonra gelişmemiş ayakları kendiliğinden kırılarak büyümüş bir hayvanın etini çiğnerken bir yandan hayvansever olabilir misin? Hissedebilir canlıların yaşam hakkının gaspına ortak olurken hayvanseverlik bir yana, iyi olabilir misin?

Ve şimdi, kendimi de katarak: Et yememekle suç ortaklığı yükünden kurtulduğunu mu sanıyorsun, muhterem vejetaryen arkadaş? Mesela, yılda 300 milyondan fazla tavuğun katılmak zorunda bırakıldığı yumurta üretimi vahşetine dahil olmak, yeterli doz bir katliam ortaklığı gibi görünmüyor mu gözüne?

Kapanış

Sağalmak için doğayla kurmak zorunda olduğumuz hakiki bağı, yaşadığımız çağda kotarabilmenin yolu -çok büyük ihtimalle- kalmadı artık. "Beş bin yıllık sınıflı toplumlar tarihiyle hesaplaşmak" ve "insanlığın özündeki doğal üretim biçimine geri dönmek" gibi iddialara sahip olanların mikro ölçekteki deneyimleri dahi başarısızlığa mahkûm oluyor. (Urfa'nın Viranşehir ilçesinde denenen

Ax û Aw Kolektifi'nin akıbeti, bu açıdan kılavuzluk edebilir.) Küresel iklim değişikliğine dair verilerin söyledikleri de herkesin malumu. Dolayısıyla kabul etmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum: Gerçek bir kolektivizm ve ekolojik yaşamı toplumsal düzeyde deneyimlemek, dünya yeniden kurulmazsa eğer, imkân dâhilinde değil. "Dönülmez akşamın ufkundayız." (Umarım bu iddiadan benim yıpranmış nikbinliğim sorumludur.)

Politik bildiri, uygun maddî zemin üzerinde can bulur. Öyle ya, memleketimiz -doğruları söylese dahi- zeminle uyuşmazlığından dolayı belki ancak bir tarihsel metin olarak kalabilmiş ama can bulamamış bildirilerle doludur. Sözgelimi Etê'nin doğayla kurduğu bağa dair hatırada, bugün ancak bir anlatı olarak değerlidir. Çünkü yalnız Etê değildir yaşamı son bulan; onun üzerinde soluk aldığı maddî zemin de -belki izler bırakarak- ortadan kalkmıştır.

Peki et yememeye, canlılara yönelik adaletsiz şiddete ortak olmamaya çağırmanın, bugünün iktisadî, toplumsal ve siyasi zemini üzerinde can bulmak şansı var mıdır? Ben bütün karamsarlığıma rağmen bunun mümkün olduğunu düşünüyorum. Her gün milyonlarca hayvanın canına kast eden, yüzlerce milyon hayvanı sürekli olarak zindanda tutan ve zulmeden endüstriyi tümden parçalamak mümkün olmayacak belki; ancak bu çağrının tek tek insanlar üzerinde hemen hayat bulan bir karşılığı olabilir. Zira hayvanlar üstündeki endüstriyel zulüm düzeni ile bağları koparmak, bunun ilk adımı olarak da "et" yememek gerektiğini söyleyerek bir *umuda* değil, hemen gerçekleştirilebilir bir *kopuşa* çağrı yapmış oluyoruz.

Ama binlerce yıllık *kültür*... Bırakınız statükoculuğu, muhafazakârlığı... "*Kültür, gericilerin son sığınağıdır.*" Zulme ortak olmamak, gündelik hayatınızı -dolayısıyla aklınızı- şiddetten, cinayetten ciddi biçimde arındırmak mümkün. Böylelikle şiddet ile bina edilmiş tarihinden de bir adım daha uzaklaşmış olmaz mı insan? Sağlıklı da üstelik. Daha ne olsun! Belki hiçbirimiz dünyaya Etê gibi bakmayı beceremeyeceğiz, belki hiçbirimizin aklı o denli temiz olmayacak veya bu tuhaf karmaşadan kurtulmayı ne yapsak başaramayacağız. Yine de belki bir küçük adımla -içimizdeki katili, iktidarı hırpalayarak- biraz olsun sağalabiliriz.

Dağ'ın *Oikos*'u

Ulaş Güldiken[1]

Bir kitabı aynı zamanda sayfalarını bir pist, cümlelerini bir patika yaparak okumaya çalışmak, baştan stratejisi kurulmuş bir okuma şeklinde, her harfi birer malzemeye dönüştürerek varılmak isteneni iple çekmeye benzer. Bu, bazı kitapların yorumuna ve yorumu kendisinden başka bir hale sokmadıkça veya ona verilen izin her ne ise o sınırlar içinde güzellemelere ve değillemelere fırsat verir. Bu kitaplar bazen de aşırı ve şımartılmış yüklemlere yüklenmenin hoşnutluğuna kendini bırakarak okuyucuya sefih bir zaman yaşatır.

Söz konusu doğrudan bir tanıtımın ötesinde belirlenmiş bir tırnak içine almanın ya da bir perspektifin kurbanı olunca, her cümle ya da pasajın yorumu birtakım zorlamaları ya da tekil damıtmaları getirecektir. Zira bu damıtma koca bir çevrenin, *peri*'nin[2] yorum *spectrum*larından[3] damıtılmasıyla içinde tarihsel, güncel efektlerin birer süzgece dönüştüğü kavrayış gücüyle gerçekleşir. Böylece bu *peri-spectif*[4]

1 Galatasaray Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi

2 Çevre; merkez alınan odağı çevreleyen, dolayısıyla gözün etrafı herhangi bir taramasında çapı çizilebilen çember. Peri'ye eklenebilecek kelimelerle türeyen yeni kavramlar onu çevreleyen, onun odağında olan dışarıdaki alan veya kütleye/kitleye karşılık gelir.

3 Tayf; ancak buradaki kullanım, yorum gibi rölatif bir imkana izin vermesi bakımından tercih edilmiştir. Herhangi bir yorum herhangi bir açıya göre kırılmaya uğruyorsa yarattığı görüntü veya ortaya çıkardığı etki ve anlam da yeni bir açı kazanmaktadır.

4 Perspektif için bir varyasyona yol açtığında, tarih ya da dünya analizinde olduğu üzere, aynı kapsama alınmış yüzeyin farklı perspektifleri yaratması gibi, çevre her zaman yeni görüntüleri ortaya çıkarabilir.

bir *scenner*'a[5] vurulmuş metni tarayıp eleğinden konudışı olanları ayıklar, konuiçi ya da konumiçi olanları patozdan geçirilmişçesine ayaklarımızın dibine serer. Şimdi bu ayakaltı zeminde serili olanların bize sunduğu yuvarlanma imkânı ölçüsünde iz sürme kabiliyetimizi ölçebiliriz.

Sayfaları ardı sıra dizerek labirente çevrilen bu pist, Güneş Tekin ve Aryen Deniz'in "Dağa Düşen İzler"[6] kitabı gibi hem zemine sıkı sıkıya tutunmayanı savuracak denli kaygan, hem izlerin süreğinde yoldan çıkanı tutunacak, bir ısırgan otu gibi kavrayacak denli pürüzlü ve kenetleyicidir. Düşeceğinizi hissedeceğiniz zaman iki kadının uzanan elleri bir kalemi kavrar gibi yakanızdan tutarak gerçekliğin girdabından çekip alır sizi ve bizi. Bu gerçekliğe çok güvendiğinizde ise onu berbat bir kıvama getirmiş olan insanın karıştığı yeryüzünden ayaklarınızı kesecek kadar düşlerinin hükmünü sürerler.

Deyimin içini doldururcasına, iki kadının dört elle sarıldığı kalemin bir başka yazı atmosferini oluşturan stilinde iz sürmek; gören, koklayan, duyan ve yazan cinsin farkını da ortaya koyuyor ve o fark okumaya başka bir boyut katıyorsa, o okumadan hoşnut olanlar bu zevki tatmışlardır demektir. Matematik bir hesapla iki artı iki ve iki çarpı ikinin aynı sonucu verdiği yerde tam da iki kadın yazarın birleşmesi ya da bir ara yere gelmesiyle izler dağa bir başka düşer.

Oikeo-logos

Neyin bilimidir ekoloji? Pergelin bir ayağının sabitlenip diğer ayağının açıldığı ölçüde çizilen çemberin saflığı kadar bir çevre midir bu? Herkesin dilediğince etrafına yaydığı çevre alanı diğerleriyle kesişince nasıl bir ortaklıkta *logos*'a dönüşmektedir? Dolayısıyla bunlar birer çevrelerin bilimi mi olmakta yoksa aynı zamanda bu ortaklıkta zemin olan çevre, *logos*'la söze dönüşünce ve böylece bir ortak alandan, yaşama alanından mı artık söz ediyoruz? Bu yaşama alanı hem bir *oikia* olarak ev hem bir barınak hem de geniş bir yaşama alanının barınmaya

5 Tarama; metin analizindeki yöntemlerden biri, literatürü daha incelterek konuya olan odağı olabildiğince daraltmak ve böyle meseleyi doğrudan ifade edebilecek kelime ve pasajlardan bir repertuar yaratmaktır. Burada sözkonusu olan aynı kara parçasının yeniden ve yeniden taranmasında klimatik her türden değişikliğe uğramış ve dönüşmüş yeni sonuçlarına göre yeniden konu edilmesi.

6 G. Tekin ve A. Deniz. (2016). Dağa Düşen İzler. Diyarbakır, Aram.

müsaade ettiği ölçüde uzanıp giden çevre bizzat mekâna dönüşerek yapıp bozmaya ve yönetmeye uygun bir habitat mı olmaktadır?

Üzerine söz söyleme gücü gösterebileceğimiz, ama aynı şekilde tanıklığımız ve bilmemizden ötürü bize güven vermesi bakımından da bir barınağa dönüştüğünde bu mekânlar tekinsizliklerini bir parça terk ederek birer yaşam alanına dönüşürler. Sadece insana açıldığında, ya da insanın tasarrufuna bırakıldığında etik sorunların parçası olmak durumunda kalmış olan bu içinde adım atılan "çevre", *logos*'la yankılanınca insan da bu yankıdan payına düşeni almaktadır.

Öyleyse, görünüşüyle barınakların en azametlisi olan dağın soğurmasıyla beden, bu çevre içinde yaşam alanlarının en güven vereni olan dağla bütünleşir. Vadilerin bir koridor gibi ayırdığı dağlar, böylece *logos*'un yankılanmasına cevap verecek en mukavemetli yapı malzemesi haline gelir.

Dağın topografyası

Dağ, yüzüne gerilmiş olan bütün yüzeyiyle açıldığında iki boyutlu bir parşömen üzerinde kendini yazıya dökebilir artık. Kendini açtığı ve açmadığı kadarıyla insanı terbiye etmeye devam etmektedir. Dağın sunduğu olanağı bir tasarrufa dönüştürme becerisi güvenli bir barınağa sığınma hissini uyandırır, aksi ise sürekli bir endişe ve alarm halinde teyakkuzda olmayı.

"Dağa Düşen İzler"deki izler, bu *topos*'un grafiyle[7] buluşmasında hafızaya kazınmış olanlardan sadece bazısı. Hem bu izleri sürerken hem de bu izler kendisini gösterirken detayların yaşamsal ama aslında ölümcül birer tecrübeye dönüştüğüne şaşırmamak gerekir. Detayı bilmek ve detayın sunduğu gerçeklik içerisinde yaşamayı sürdürme kabiliyetini göstermek, dolayısıyla hem dağın dilini bilmeyi hem de geçmiş yaşantılardan artakalmış tecrübeyi üstlenip bunu teyakkuz halinde süreklileştirmeyi gerektiriyor. Bu hem onun detaylarında kendini iyice kamufle ederek onunla bütünleşmek ve böylece absorbe olmak, hem de koşullarını ve imkanlarını tasarruf ederek tecrübenin üzerine yeni detaylar eklemektir. Burada da yine

7 Bir kara parçasının detaylarıyla, engebeleri ve derinlikleriyle beraber kâğıda dökülmesi; konu edilen "yer"in yazı olarak dökümü. Bir dağı yazı karakterleriyle yani harf harf kâğıda döktüğümüzde ince bir işçilik yapılmış olur. Bir harf atlatıldığında, dağın da bir detayı kaçmış demektir.

bu *oikeo-nomos*; yani bu evin, yurdun, barınağın ve yaşam alanının yasasını, kuralını bilerek tasarruf etme kabiliyetini yakalamaktır.

Tasarruf etmeyi ekonomize etme içerisine çektiğimizde dışta kalanı, artık ya da görünmez olanı içe çekerek, oikos'un, barınağın ya da sığınağın bir parçası yaparak ona işlerlik kazandırmak mümkün hale gelebiliyor. Aşağıdaki paragrafta, "yığılı taşlar" etrafta öylece ve sonsuzca duruyormuş gibi kendi akışında perspektifin bir öğesi olmaya devam ediyordur. Ancak, orası artık insanın da yaşadığı bir habitat oluğuna göre yaşama uyarlanmalıdır.

> Önce etrafta yığılı bulunan taşları ve toprağın hepsini ortası çukur kalacak şekilde bir araya toplayarak düzelttik. Sonra da buranın içini yeni bir naylon parçasıyla kapladık. Kenarlarına taşlar dizerek güzelce sağlamlaştırdık. Doğal bir havuz yapmıştık bu şekilde. Kar yağana kadar suyumuzu buranın içinde biriktirecektik. Karların yağmaya başlamasıyla birlikte de erittiğimiz kar sularını bu havuza boşaltacaktık. Kışın su ihtiyacımızı bu tarzda karşılamayı düşünüyorduk... (s. 130)

Böylelikle etrafta yığılı duran taşlar, toprak, yağacak ve sonra eriyecek karın okyanusa ulaşmadan önce, onu ekonomize edip yaşamsal ihtiyaçlar için kullanacak aklın "engel"ine takılacağı var. Neredeyse teknik hiçbir imkânı işin içine katmadan ve olabildiğince etrafın herhangi bir sükunetine karışmadan nimetlerinden faydalanmaya çalışan bir insan tipiyle karşı karşıyayız.

> Toplanan odunların kabuklarını soyarak dikdörtgen ve ortası boş kalacak şekilde üst üste dizmeye başladık. Kafesi çok yükseltmeden naylon parçasıyla tutuşturup dumansız gerilla ateşimizi yaktık sonunda. (s. 194)

Bu bilgi ve sağlam bir gözlemi kapmış alışkanlıklar aynı zamanda bir gizem, bir deşifre ve adapte olma halini oluşturuyor. "Dumansız bir gerilla ateşi" demek birtakım tecrübe ve bilmeyi ardı sıra bırakmış olmayı ifade eder.[8] Ancak yine de salt bir korunma veya açık

8 Bu açıklamayı güçlendiren birçok örnek vermek mümkündür. Yaklaşık 30-40 cm derinliğinde ilkel bir tandır olan çarber bunlardan biri. Çarber; yakılmış odunlar köz haline geldikten sonra belli derinlikte tutulup üzerine yayvan taşlar serilip hazırlanan bir fırın aynı zamanda. Taşların üzeri bir bez ya da kalın bir örtüyle örtülüp üzerine dört bir taraftan ayaklar uzatılır. Böylece hem közün ısısı muhafaza olur hem de süresi.

vermeme isteğinin ötesinde sadece dumanla boca edilmeyecek bir odun parçasının ısısından da faydalanmak gerekir. Aslında birçok kez örneğinde ve tanımında tekrara ihtiyaç duyulacağı üzere, şayet herhangi bir tekniğe başvurulmayacak ise elde ne varsa veya etrafta artık akılla kavranmış ve deneyime dönüşmüş malzemeyi kullanma becerisine ne takılırsa onu çok amaçlı kullanılabilecek bir araç haline getirebilme kabiliyetidir bir taraftan da "doğa"da ayakta kalabilmek.

Etrafın ve kullanılacak malzemenin ekonomik kullanılması kadar, bedenin ve bedene ait organların bir otomattan daha fazla bazen dışarıda bir uzantı olarak yardıma koşması gerekir. Onlardan herhangi birini bazen hoyratça kullanabilir, amaç etrafında kenetlenmiş bütünün parçaları olarak kaybedebilirsiniz.

> Şu sırtımızda neler taşımamıştık ki... Özgürce yaşamak için çıktığımız bu dağlarda bütün her şeyimiz sırtımızdaydı. (s. 127)

Oikos, artık sadece üzerimize gerili bir barınak değil, bazen sırtta açılmış portatif bir çadır ve bazen mutfak malzemesinin bir araya geldiği bir İsviçre çakısı. Sırt bir dünya zemini, sırt çantası hem bir ecza hem bir erzak hem bir terzi hem de bir kütüphane deposu.

Bazen görünürde tek bir amaç için imal edildiği belli olan bir malzemenin çok amaçlı kullanımı da yine buraya, buradaki yaşama ve yaşam tecrübesine has bir şeydir. Herhangi bir karşılaşmada, standart bir aklın malzemeyi kullanım biçimi tecrübeden sıyrılıp sadece günlük yaşamın indirgemesi olunca, ilk elden söz konusu malzemenin ne amaçla kullanılacağı dile gelebilir. Ancak tekrarlar, yorumlar, aktarımlar kültürel bir yaşam kodu haline gelince malzeme de doğrudan kullanım amacının dışına çıkarak ya da boyut değiştirerek pratik bir nesne haline gelir.

> Henüz suyunu süzmemişti makarnanın. Viyan boş bir tencere ararken ben de kevgir niyetine kullandığımız bir parça şutiği bulup getirdim. Boş tencerenin içine şutiği güzelce açtık. Daha sonra heval Viyan'la kaynamış sulu makarna tenceresini kaldırarak buraya boşalttık. (s. 155)

Bir kevgir ya da süzgeç ne kadar ağırlığa sahiptir? O sürekli yer değiştiren bedende ya da çantada ona da yer var mıdır acaba? Ama

bir şutik[9] bu coğrafyada uzun yıllardır sırtı sıkı kavramış bir kumaş olarak çokça tecrübe edilince, işte bazen bir süzgeç olmakta, bazen balık avlamak için bir ağ, bazen bir halat, bazen bir hamak, bazen de bir sineklik olmakta ve kim bilir başka nasıl kullanılmaktadır.

> Banyo yeri müsait bir yerde olmadığı için hızlı hızlı vücudumuzu sabunlayıp bir tas su dökerek hemen çıkıyorduk. Ayrıca karanlıkta banyo yapmak zor oluyordu. Bir sabun koyduğumuz yeri arıyorduk, bir lifin yerini… Lif dediğimde öyle el örgüsü bir şey değil… Kuzey'de çantalarımızı hafif tutmak için lif taşımıyorduk. Erkek arkadaşlar genelde boş patates veya un çuvalını lif olarak kullanıyorlardı. Biz ise ya mendilimizi ya da iyi köpürdüğü için üst iç çamaşırımızı kullanıyorduk. (s. 160)

Bir el çabukluğuyla, bu koşullarda yapılacak işin bir an önce yapılması gerekir. Oysa "normal" bir yaşamda, gündelik yaşamın bir parçası olan rutin şeyler için aceleye gerek yoktur. Belki de aslında gündelikliğin fark ettirmeden alıp götürdüğü "zamanın" ve onun parçalarının kıymeti burada daha iyi biliniyor. Banyo yapmak bir ihtiyaca karşılık gelebilir ama onun keyif veren yanları, ya da her gün yapılması gereken bir ihtiyaç olduğu anlamı burada daha farklı yorumlanabilir. Üstelik banyo malzemelerinin de tasarrufu gerekir. Bir patates filesi artık sadece bir patates filesi değildir. Bir sütyen artık sadece bir sütyen olmadığı gibi bir mendil de sadece bir mendil değildir.

> "Viyan dur, kalkma. Unutmadım. Sabunlu kalınca kumaşı parlak ve güzel duruyor şalvarın," dedim. (s. 162)

Tam yıkamalı ve tam durulayan ve gelişmiş devir seçenekli bir makinadaki yıkama ne kadar normal ve gereklidir tartışılabilir. Ancak bunun bir kaçınılmaz yaşam kriteri olması ve bütün bir tasarıma sürekli perspektif veren yaşam standardı haline gelmesi de tartışılmaya değerdir. Teknik tasarımın standartları ve estetiği bu derecede belirliyor olmasının akıl ve duyguyu safdışı etmesi pek hoşa gitmese gerek. O şartlarda, elbisenin hafif sabunlu kalmasının belki de ilk keşfi saf bir amaç etrafında kurgulanmış bir yoğunlaşmanın

9- Uzunluğu bazen onlarca metreyi bulan, bele sarılan, transparan, fileyi andıran bir kumaş türü.

eseri olmamıştır. Aceleyle birleştirilmiş bir pratik üretim, zamandan kazanma, bir an önce ihtiyacı giderme, yıkanmış bir elbiseye yansıyınca birazcık sabunlu kalmış olabilir. Dolayısıyla sabunlu kalınca kumaşa yansıyan parlaklık ve güzellik artık bir tecrübedir.

> Yine çoraplarımızı çıkarıp bir süre çıplak ayakla sıcak toprağın üzerinde durduk. Böyle yapınca az da olsa yanmasını engelliyorduk. (s. 25)

Böyle yapmanın, bir kez yaşantıyla ve tecrübeyle sabit olması düşünülemez. Öyle olsa bile bunun bir başkasındaki tekrarıyla ancak bir alışkanlıktan bahsedebiliriz ki bu, oradaki yaşama ve kültüre has bir şey olsun. Kim bilir bunun bir ritüele dönüşmesi için kaç ayağın yanması gerekecekti.

> Akşama doğru çıktığımız yolda bir yerde durup karanlığın çökmesini bekliyorduk. Buradan sonra gündüz hareket etmemiz tehlikeliydi. (s. 13)

Gece ve gündüzün, ayın ve güneşin hareketlerinin yaban bir akılla, teknik dışı saf bir gözlemle hesaba katılması gereği, doğal bir rekabetin ve ayıklanmanın tarihinden beri neredeyse aynı güdülerle yapılmaktadır. Amacın gerçekleşmesi için sadece ölmenin yetmediği ama daha çok yaşamakla elde edilecek kazanımlar ve bunların biriktirdikleridir amaca yakınlaştıracak olan. Bu, bazen kazılmış bir çukurda birikmiş yağmur suyunun içinde saatlerce beklemeyi, bazen bir böğürtlen dikeninin altında günlerce hareketsiz kalmayı gerektirir. Termal bir merceğe yakalanmamak için geceyle birlikte bazen bir sis perdesini üzerine örtmeyi...

> Toprak yumuşaktı ve attığımız her adımda iz çıkıyordu. Grubun en arkasından, elime aldığım uzun bir ağaç dalı ile etraftaki yaprakları izlerin üzerine dağıta dağıta yürüyordum. (s. 191)

Sadece bir izsürücü (stalker) olmak yetmez. Aynı zamanda bir izsilici olmak gerekir. Doğa kendi akışı içindeymiş gibi, yaprağı rüzgâr dağıtmış, ayak izlerini yağmur silmiş gibi. Geçtiği yeri unutmayan ama unutturan bir hafızayı yaratmak için bazen ters giyilmiş bir ayakkabıyı icat edebilmek gerekir.

> Nöbet değişimini mağaranın önünde yapıyorduk. Bunun nedeni, mağarada giydiğimiz ayakkabılarla nöbet yerine gitmemek içindi. Çünkü mağaranın içi topraktı. Burada giydiğimiz ayakkabılarla dışarı çıksak karda çamurlu ayak izlerimiz çıkardı hemen. Onun için, nöbet yeri için temiz ayakkabılarımızı mağaranın önünde çıkarıyorduk. Sonra da kara lastikleri (cızlavat) giyerek nöbet yerine gidiyorduk. (s. 150)

"Karda izler bırakıyorum avcılar peşime düşsün."[10]

Bu dizedeki gibi taammüden iz bırakacak, belki de kendi varlığını kurban ederek tüm bir türün soyunu yeryüzünden kazıyacak denli öfkeli değildir henüz insan kendisine. Henüz bu kadar incelmedi yazgının boynu. Hem var gücüyle korunmanın bütün incelikleri düşünülecek hem de avcısına yem sunacak kadar gözünü karartacaktır yaşama tutkusu. İklimin, bitki örtüsünün, renklerin, yağışın karakterine ve sonuçlarına göre üstlenmenin hesaplanması, algılayış ve kavrayış gücünün sıçrayışı, bu yaşam kültüründe ayakta kalabilmenin yasalarını oluşturur. Yasaya sadakat, mevcut yasanın sadakati ölçüsüne ve onun kifayetine sığınamaz. Çünkü yasanın gizi çözülünce ve o artık herkesçe bilinince yeni yasayı ve gizini yaratmayı şart koşar. Böylece yasanın yazıcısı, kuralın belirleyicisi olmayı gerektirince şartlar ayakta kalma mücadelesinde hükmün sahibi olur.

Hayvan Pençesinin Kavrayışı

> Depolar yeni kazıldığı için hayvanlar taze toprak kokusunu hemen alıyorlardı. Geçmiş pratiklerimiz çoktu bu konuda. Ayıların ve domuzların darbesini az yememiştik. Bazen depoların üstünü kocaman kayalarla kapatsak bile, eğer ayılar orada depo olduğunu sezmişlerse, artık kurtuluşu yoktu. Ne yapıp edip o depoyu açarlar ve erzakları talan ederlerdi. (s. 67)

Muzipçe sürdüğü müddetçe, aynı habitat içindeki bu birlikte yaşam ve mücadelenin kaybedeni olmaz. Zaten bu mücadeleden kan değil tecrübe çıkmıştır çoğu zaman. Ayının ya da domuzun habitattaki niceliksel yok edilmesinin bugüne kadar bir faydası olmamıştır.

10 Ahmet Telli'nin "Karda İzler" şiirinden.

Hatta, ayı, domuz ya da dağkeçisinin hareket tarzının ve savunma reflekslerinin ve yaşama kabiliyetlerinin gözlemi insana "yaban" yaşamda epey tecrübe kazandırmıştır. Dolayısıyla hayati derecede zarar vermeyen bir rekabetin savunma ve barınma tedbirlerinin geliştirilmesinde neden "pozitif" tarafları göz ardı edilsin ki?

> Muhtemelen buradaki dağ keçilerine "Kusurumuza bakmayın. Bu kışı sizinle, size komşu olarak geçirmek istiyoruz" diyecektik. (s. 90)

Kimsenin ya da herhangi başka bir türün yerini işgal etmeden ve daraltmadan bir dünya-çevre etiği imkânsız mıdır? Bu en yakın "yabancılar," düşmanca olan insani komşuluklardan daha yeğ değil midir?[11] Dilsiz bir iletişimin getirdiği bu karşılıklı uzlaşının, birlikte, aynı *oikos*'un düşmanlarına inat bir yaşamda ısrarın butik bir yeryüzü serüvenindeki sıcaklığına sığınak olmuş bir komşuluk, insan ve insan olmayan bir tür arasında kurulamaz mı? İnsan evine zoraki konuk edilmeden, insanın *oikos*'unun yasasına boyun eğdirilmemiş türlerle, aynı "dışarıdaki" çevrenin konuğu olmuş olan insan ve dağ keçisinin komşuluğu türlerin kendi homojen komşuluklarından daha fazla güven veriyor durmuyor mu?

> Aslında dağ keçileriyle aynı mekânda olmanın avantajı çoktu bizim açımızdan. Arazi keşiflerinde eğer bir yerde operasyon varsa ve askerler arazide ise bunu dağ keçilerinin hareketlerinden anlayabiliyorduk çünkü. Dağ keçileri genellikle sabah güneşinin ilk vurduğu uçurum zirvelerinde toplanıyorlardı. (s. 90)

Bu komşuluğun sadakatine sadık olan dağ keçilerinin uçurum başlarında kümelenmesi alarm demektir. Tehlikenin varlığına dair, üstelik sabah henüz patlamamışken ya da sabah henüz kimsenin üzerine patlamamışken dağ keçilerinin araziye vuran intişarı hem tehlikeyi göze alarak alarma geçirip risk almak hem de bizzat uçurum başında kümelenip hedeflenme ihtimaline karşı riski göze almaktır.

> Kadın olmak doğa ile özdeş olmak demekti aynı zamanda. Bir de gerillanın doğaya olan aşkı eklenince bir türlü kıyamıyorduk keçiye. Bu arada dağ keçilerinin nesli tükenmek üzereydi. Bu yönden de duyarlı olmak gerekiyordu. (s. 138)

11 Nilgün Marmara'nın "Yabancı" adlı şiirine atfen.

Bu komşuluktaki sadakat derecesi, türü yok olmayla karşı karşıya olan dağkeçisini kurtarmaya yetmeyecek midir? Dikey bir kayanın dik açısına aldırmadan tutunma becerisi olan bir türün gözlerindeki keskinliğe vurulmuş olanlar, çoğu kez bu alarm sayesinde yaşama tutunabilmişlerdir. Ancak, sadece ona vurulma zarafetini göstermiş olanlar bunu başarabilmiştir. Hayvanın becerisini saf bir akıldan yoksun sayma cesaretini gösterenler, cesaretlerini hayvanın becerisiyle sınamaya çalışanlar ise bu paydan yoksun kalmışlardır.

Vejetatif Gözlem

> Bu bahar Akvanos'ta kayalıklardan toplayıp kuruttuğum çatır vardı çantamda. Hem yemeklerde baharat olarak kullanılıyor, hem de karın ağrılarına iyi geldiği için yanımda sürekli bulunduruyordum. Kadınlık hallerimizde kaynatılmış bir tutam çatır en doğal ağrı kesicimizdi. (s. 87)

"Hem" ve "hem de" şeklinde başlayan cümlelerin çokluğunun kaynağı önceden de bahsedilen bir şeyin çokça bilinen anlamının dışında da kullanılma nedenidir. Bir şey hem bunun hem de şunun için kullanılıyor denildiğinde orada artık pratik ve portatif bir yaşamdan bahsediliyordur. Takıp sökebilmeyi, üstelik gözleri kapalı kavrayabilen bir el kıvraklığı, bedenin dışındaki bir odun parçası, bitki ya da taş toprakla bütünleşen yalnızca uzantının bir oyunu olduğunda her şey doğadaki akışın bir kesiti haline gelir.

Çatır, baharat ya da "kadınlık hallerinde" içilen bir ağrı kesici olduğunda çoktan geride kalmış yaşantılar selamlanmıştır. Çatır, önceki yaşamların hafızasında sadece baharda açıp sonbaharda dökülen bir bitki olmaktan çıkmış, baharata dönüşmekle kalmayıp ayak izlerinin takibinde ve yolların yamacında ağrı kesen çay şeklini almıştır.

"İz"in İzinde

> Gidenlerin bize bıraktığı her şeyi; yüreklerini, sevdalarını, özlemlerini yüklenmiştik. Yürüyorduk... Dağlara düşen izleri takip ederek yürüyorduk... (s. 12)

İz yalnızca dağın kıvrımlarında gerilen ve gevşeyen toprağın çatlaklarında dışavurmaz kendini. Aynı zamanda o kıvrımları bir barınağa dönüştüren insanın, hayvanın ve bitkinin dokunmasıyla da üzerini açar ki artık oradaki işarette yeni bir (g)iz başlamıştır.

> Kadim bir zamandan, bugünün çok öncesinden geliyor gibiydik. Patikaların gizine erişmek, gidilmeyen yerlere ulaşmak en büyük hayalimizdi. (s. 12)

İnsandan mürekkep bir konvoyun patikadaki silueti, kesintisiz sürmüş bir yolculuğun kadimliğinden şimdiye süzülüşüdür. Bu süzülüş hem toprağa vurulmuş mührün sahiplerini arar hem de patikadan her sapıldığında "gidilmeyen yerler" üzerine kendi mührünü basar. Bu kesintisiz, yürüyüşün bittiği yerde başka bir yolcunun başlattığı iz sürücülüğüdür.

> Acaba başka kimler kalmıştı buralarda. Kimin sesi değmişti şu tavana? Ve kim bilir kaç el dokunmuştu şu kayalara? (s. 92)

İz bazen ses olup bir zamanların "tavan"da yankılanmış şarkısıyla gelir, bazen terli ve hâkî bir gömleğin yakasında kalmış kokuyla, bazen bin yılların sıcak ve soğuk ikliminin kayanın üzerinden aşındırdığı tozun üzerinde kalan el dokunuşuyla, bazen de sacdan henüz indirilmiş ekmeğin yanık buğday tadıyla gelir.

> Bunları düşünürken yukarıda gördüğümüz boş köye gitti aklım. Acaba henüz insanlar burada yaşarken herhangi bir sebeple kullanmışlar mıydı burayı? Ya da 38'de buraya sığınan olmuş muydu hiç? (s. 92)

Öncekiler, yani artık mevcuda gelemeyen bedenler olarak burayı "anı"da bırakmış olanlar, her keşfedilen yeni bir mağarada, gömüde, kazılan bir mezar yerinde bir kemik parçası, elbiseden kalan bir yama, ya da ayakkabıdan dökülme deri, belki de lastik yanığı olup hafızanın delinmesinin önüne geçer. Böylelikle unutuş, üzeri örtülmüş, harabeye çevrilmiş, terkedilmiş denilen yerden anı'nın külünde saklanan közde yeniden yakılarak hafızayı canlı tutar.

İnsanın çekilip alındığı ya da insanın artık olmadığı bir yeryüzü yaşamının tahayyülü nasıl bir *topos*'un yazımını gerektirirdi?

Dinozorların henüz hüküm sürmekte olduğu çağlar yani henüz *entelekheia* (tamama ermek) kavrayışına vakti ermemişler olarak tarihi "yaratamamış" olanların zamanı kendi iklimini hafızasız bıraktığında kıyamet daha mı uzaklaşacaktı?

Topos'u yalnızca yazmakla meşgul olmayıp aynı zamanda onu biçimlendirmeye -biçimini bozmaya- çabalayan bir entelekheia (mükemmel) kavrayış sahibinin elinde topos belki de kocaman bir el bombası haline gelecektir. Elle yapılmış ve elle yok edilecek olan.

> Canlılar âleminin en gelişmiş türü olan insanı düşündüğümde bazı çelişkileri yaşamamak mümkün değildi. Bazıları insanı evrenin bir mucizesi olarak algılayıp tanımlıyordu. Dinsel inançta insan eşref-i mahlukat'tı. Yani varlıkların en şereflisi... Hatta tanrının kendini bilmek ve kendini izlemek için insanı yarattığından söz ediliyordu. Ama bugün bu eşref-i mahlukat neredeyse dünyanın sonunu getiriyordu. Doğayı en çok tahrip eden, insanı en çok da insan olmaktan çıkaran yine onun yarattığı sistemler oluyordu. Savaşlar ve her türlü soykırım bugün bu "mucize"nin eliyle gerçekleşiyordu. Kendi kendime bunları düşünürken içimden "Bu mucize olmasaydı da olurdu. İnsan kendini bilmese, tanrı kendi suretini görmese de olurdu" ... (s. 96)

İnsan ve karşı-insan olarak tanımlanabilecek, kendini doğanın birincil halindeki *oikos*'un ilkel biçimindeki barınağına safça vakfedecek insanın kavgası aynı zamanda bu. Kendi türünün yıkıcılığındaki "öz"e sırtını verip başka bir biçimde tamama ermeyi düşleyenlerin, bu *oikos*'a nasıl bir *logos* kazandıracağının peşindeki etik uğraş. Bu, artık sadece kendi haline değil, kayanın, dağın ve taşın da insanın el ile yerinden oynatma kabiliyetinden beri tarihsel hıza ivme kazandıran uygarlık haline de üzülen ve acı çeken bir uğraştır.

> Mahşer yerine dönmüştü ortalık. Kayalar bile dayanamamıştı şiddetin bu kadarına. Doğadan kopan her parça yüreğimden kopuyordu sanki. Tarifi yoktu bu acının. Dağ taş direniyorduk zulmün karşısında. Kaderimiz aynıydı dağlarla. (s. 241)

İzlerin götürdüğü patikanın sonunda şayet bir uçurum ağzına varılırsa, dağ keçilerinin verdiği alarmdan irkilen dağ, bugüne kadar kayalıklarıyla üzerine kanat gerip kucaklamıştır insanı. Dünyanın

nimetlerinden fazlasıyla tasarruf eden insanın dağı yıkıp, dağa benzer kuleler dikmesi onun görkeminin kanatlarını saçak bilip kendini güvene alma tahayyülüdür.

> Karşımızda Dokuz Kayalar ve ardında Bezik ormanları görünüyordu. İlk bakışta insanı korkutan, ama içine girdikçe insanı kucaklayan bir ananın kolları gibiydi Dokuz Kayalar... (s. 99)

Vadiyi bir yatak bilip üzerinde gerindiğinde, artık geceyi de üzerine çekebilmenin vakti gelmiştir. Henüz elleriyle gökyüzündeki yıldızları toplama kudretini kavrayamamışken "insan", bu çağda yaşamış olmanın, kızıl ve yeşilin tamamen beyaza gömülmediği zamanların uçurumlarına sırtını vermek gerekir.

> Kızıl ve yeşilin tonlarına bürünen vadi, güzelliği ile mest ediyordu insanı. Harçik, uçurumların ve çılgın nehirlerin vadisi... Uzun zaman bu cennet vadide örteceğiz geceyi üstümüze... Ve uçurumlarını dayayacağız sırtımıza... (s. 121)

Mağaraya ateşin yansıttığı bedenlerin siluetinde dinozorlar, "ilkeller", 38'de kalanlar ve 90'larda yırtık bir gabardin kumaşta kalan kıvılcım yanıklarından bir gravür işlenmeye devam ediyor. Bir şölen bu; ateşin keşfi olalı beri bitecek gibi görünmeyen bir dansın etrafında sabahlamaya değer bir şölen.

> Kuzinenin ateşi ağır ağır yanmaya devam ediyordu. İçeride sıcak ve loş bir hava vardı. Kuzineden yansıyan ateş duvara asılı naylona vuruyordu. Ateşin hayatımızdaki yeri ne kadar da vazgeçilmezdi. Evrenin dört temel elementinden biriydi de aynı zamanda. Su, ateş, hava, toprak... Biri olmazsa diğeri hayat bulmuyordu. (s. 162)

Sonuç ya da "*ethos*"

Alışılmış bir uğrak yerinden bahsederken, barınak, sığınak; *oikos* olmaya yetecek bir çatı gerilmişken, *ethos*'un hem bir karakter ve alışkanlık olarak hem de mağara veya barınak olarak gelip dağı yurt edinmiş olanda bir stile dönüşmüş olması ertelenemezdi. Hayvanın ya da ilkellerin barınak olarak kullandığı yer olarak *ethos*'un sonradan oraya sığınacak olan insana karakter olarak sızıp bir başka anlamda alışkanlığa, geleneğe dönüşmesi insanı *oikos* ile logosun bu birleştiği yerde bir *ethos* olarak başını sokabileceği, dışarıdaki endişeden onu koruyacak bir eşiğin sınırlarından içeriye sokar.

Dağın "izi"nin karakter olarak hem beden üzerindeki oikosnomos'u hem de kapısı ağız olan bir evde dilini çevirerek *logos*'u çalıştırması, çetin koşullarda yaşamda tutunmayı bir beceri olarak edinen insanda yeni bir *ethos* olarak devreye girmiştir.

Rojava Kronolojisi II
Şiddet, Örgütlenme ve İsyan: Devrimin Ayak Sesleri (2000-2012)

Serhat Arslan[1]

Temmuz 2000

Hafız el-Esad'ın ölümüyle yerine oğlu Beşşar el-Esad geçti. Kasım 2000'de altı yüz siyasi tutuklunun Beşşar el-Esad'ın emriyle serbest bırakılması ve hemen ardından Şam'ın batısındaki Mezze Askeri Hapishanesi'nin kapatılması, politik sivil toplum kuruluşlarının yeşermeye başlaması gibi girişimlerle Şam Baharı adı verilen yeni bir dönemin yaşanacağı ve sistemin dönüşeceği beklentisi yükselmişti.

Mayıs 2001

Qamişlo'da Celadet Bedirxan Kültür Derneği açıldı; ancak dernek çok geçmeden kapatıldı ve yöneticileri tutuklandı. 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırı sonrası Amerika'nın dış politikadaki tutumunu sertleştirmesi, özellikle Ortadoğu'daki devletlerin hem iç hem de dış siyasetini önemli ölçüde etkiledi. Suriye üzerinde uygulanan ambargonun iç siyasetteki karşılığı ise rejimin gittikçe daha baskıcı bir görünüm kazanması oldu.

22 Eylül 2001

Yürürlüğe giren Suriye Basın Kanunu (Karar No. 50/2001) ile hükümete; gazeteler, dergiler ve diğer süreli yayınlarla el ilanlarından posterlere kadar, fiilen Suriye'de basılmış her şey üzerinde kapsamlı

1 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi sosyoloji bölümü doktora öğrencisi.

bir kontrol yetkisi verildi. Hükümet, bu kısıtlamaları internet sitelerini kapsayacak şekilde genişleterek yetkilileri ve başkanı eleştiren gazeteciler, blog yazarları ve yurttaşları yargılamak için kullanmaya başladı. Bu sansür yasasıyla birlikte özellikle Kürtçe yayınlar üzerindeki baskı daha da arttı.

10 Aralık 2002

Yekîtî Partisi 150 kişilik bir grupla, Uluslararası İnsan Hakları Günü kapsamında Suriye parlamentosu önünde bir gösteri düzenledi. Gösteri sonunda okunan bildiride "*ecanib*" (yabancı) ve "*maktumin*" (kağıtsız) kategorilerine alınmış Kürtlere vatandaşlıklarının iade edilmesi ve Kürtlerin anayasal zeminde tanınması istendi. Ayrıca Kürt yerleşim yerlerinin adlarının Arapçalaştırılması ve Kürtçe üzerindeki baskılar protesto edildi. Gösteri sonrasında taleplerin belirtildiği bir dilekçe Halk Meclisi Başkanlığı'na verildi. Gösteriden çok kısa bir süre sonra dilekçede imzası bulunan *Yekîtî* liderlerinden Hasan Salih ve Mervan Osman gizli örgüt üyeliğinden tutuklandılar.

25 Haziran 2003

Dünya Çocuklar Günü nedeniyle *Yekîtî*, diğer Kürt Partileriyle birlikte, UNICEF Şam temsilciliği önünde katılımcılarının çoğu çocuklardan oluşan bir gösteri düzenledi.

Eylül 2003

Fuat Ömer liderliğinde *Partiya Yekîtiya Demokrat* – PYD (Demokratik Birlik Partisi) kuruldu. Kuruluşundan, özellikle de 2004 Qamişlo ayaklanmasından sonra, kurucu üyeleri ve kadrolarının bir kısmı Suriye rejimi tarafından ya tutuklanmış ya da öldürülmüştür. PYD, 2011 sonrasında Rojava'daki en önemli güç haline gelecek ve Rojava Devrimi'nin başat siyasi aktörü olacaktır.

12 – 25 Mart 2004

Qamişlo'nun takımı el-Jihad ile Der ez-Zor'un takımı el-Futuwa arasında Qamişlo stadyumunda oynanacak maç için şehre gelen Saddam Hüseyinve Baas partisi yanlısı el-Futuwa taraftarları, şehir

merkezinden stadyuma kadar ellerinde Kürt karşıtı ve Saddam yanlısı pankartlar taşıyıp Celal Talabani ve Mesut Barzani'yi aşağılayan sloganlar attılar. Maç esnasında artan gerginlik, Kürt ve Arap taraftar gruplarının çatışmasına dönüştü. Hesekê Valisi Selim Kabul'un güvenlik güçlerine sahaya girme ve kalabalığa ateş açma emri vermesiyle aralarında çocukların da olduğu dokuz Kürt (resmi rakamlara göre yedi) polis tarafından öldürüldü ve onlarcası da yaralandı.

Ölümlere yol açan çatışma aynı gece Amûdê, Dêrik, Qamişlo ve Serêkaniyê gibi Rojava şehirlerinde ve Şam'da gösteriler düzenlenmesine yol açtı ve protestolar büyüyerek ayaklanma haline geldi. Kürt şehirlerinin yanı sıra Hama, Rakka, Halep ve Şam'da da Kürtler, PYD ve Yekîtî önderliğinde sokaklara döküldüler.

Suriye güvenlik güçleri ayaklanmaya sert bir şekilde müdahale etti ve Derik'te 6 ve 16 yaşlarında iki çocuk öldürüldü. Hesekêve Serêkaniyê'de sokak çatışmaları yaşanırken, Şam'daki Kürt mahallesi Zorava'da bir kişi güvenlik güçlerince öldürüldü ve yedi yüz kişi de tutuklandı.

12 Mart'ta başlayan ayaklanmanın sert bir şekilde bastırılmasıyla gelinen nokta 25 Mart itibariyle şöyleydi: Yedisi Arap kırk üç kişi öldürülmüş, yüzlerce kişi yaralanmış, 2.500'den fazla kişi tutuklanmış ve neredeyse hepsi Kürt kırk öğrenci üniversiteden atılmıştı. Tutuklananlardan on biri Kürt, toplam on üç kişi ise işkence sonucu öldürülmüştü.

2 Ağustos 2004

PYD'nin parti konsey üyelerinden Ehmed Hisên rejim güçleri tarafından işkence edilerek öldürüldü.

12 Mart 2005

Suriye'deki partilerle arasına mesafe koyan ve rejime karşı sabotaj eylemleri ile silahlı mücadeleyi esas alan tartışmalar üzerinden *Tevgera Ciwanên Kurd* – TCK (Kürt Gençlik Hareketi) kuruldu. Çoğunluğunu 20 yaş altı gençlerin oluşturduğu hareket, erkekler kadar kadınların da aktif katılımıyla dikkat çekiyordu.

23 Mart 2005

Eski KDP peşmergesi olan Hesen İbrahim Salih'in de kurucuları arasında yer aldığı *Tevgera Azadiya Kurdistan*– TAK (Kürdistan Özgürlük Hareketi) kuruldu. Kürt Gençlik Hareketi'nin bazı kadrolarının da yer aldığı hareket bölgesel (Suriye ve Rojava ile sınırlı) olmaktan çok ulusal (Kürdistan) vurgusuyla Suriye ve Rojava'daki Kürt parti ve hareketlerinden ayrışıyordu.

Mayıs – Haziran 2005

Kürtlerin kültürel ve siyasal haklarının tanınması yönünde demeçler veren ve girişimlerde bulunan Şam'daki İslam Etütleri Merkezi başkan yardımcısı, meşhur Şeyh Muhammed Maşuk el-Xaznevi, 10 Mayıs 2005 günü ofisinden çıkarken zorla bir araca bindirilerek kaçırıldı. 21 Mayıs'ta Kürtler, Şeyhin kaçırılmasını protesto etmek amacıyla Qamişlo'da onbin kişilik bir gösteri düzenledi. Kaçırılmasından üç hafta sonra Şeyhin cesedi Der ez-Zor'da bulundu. Çocukları Şeyhin kaçırılması ve öldürülmesinden Suriye rejimini sorumlu tutarken, hükümet cinayetin beş kişilik bir çete tarafından işlendiğini ve bu kişilerden ikisinin tutuklandığını duyurdu. Ancak öldürülmesinden iki ay önce Diyarbakır Newrozu'na katılmış olan Şeyhin çocukları ve Rojava Kürtleri, yine de Suriye rejimini sorumlu tutmaya devam ettiler.

5 Haziran 2005'te bazı Arap aşiretlerinin Şeyhin öldürülmesini protesto eden çoğunluğu Kürt göstericilere saldırması üzerine çatışma çıktı. Biri polis altı kişi ölürken, altmış kişi de tutuklandı.

29 Mayıs 2005

Mişel Temo'nun liderliğini üstlendiği ve Suriye'deki Arap muhaliflerle daha fazla iş birliği yapmaya çalışan *Şepela Pêşerojê ya Kurdî li Suriyê* –ŞPKS (Suriye Kürt Gelecek Hareketi) kuruldu.

Ekim 2005

PYD ve diğer Kürt partileri Suriye'deki diğer rejim muhalifleriyle birlikte demokrasi, insan hakları ve demokratikleşme taleplerini dile getiren Şam Deklarasyonu'nu imzaladı. Ancak deklarasyonun

imzalanmasından sonra birçok siyasetçi ya tutuklandı ya da yurtdışına çıkmaya zorlandı.

18 Temmuz 2007

İkinci görev dönemi için mecliste yemin eden Beşşar el-Esad, yaptığı konuşmada Kürtlere verilen sözlerin tutulamamasını dış-çevresel nedenlerle açıkladı ve yapılacak yasal düzenlemelerle Kürtlerin mağduriyetinin giderileceğini söyledi. Ancak sözü edilen yasal süreç bir türlü başlamamış, aksine Kürtlerin mağduriyetini arttıracak adımlar atılmıştır.

18 Şubat 2008

PYD'nin parti konsey üyelerinden Osman Hecî Silêman rejim güçleri tarafından işkence edilerek öldürüldü.

10 Mart 2008

Tevgera Azadiya Kurdistan (Kürdistan Özgürlük Hareketi –TAK) rejime karşı silahlı eylemlere başladı.

10 Eylül 2008

Esad'ın imzalaması sonrası yürürlüğe giren 49 sayılı kararnameyle birlikte Kürtlerin toprağa ilişkin hakları kısıtlandı. Kararnameyle birlikte sınır bölgelerinde topraklar üzerindeki haklar (inşaat, devir, tadil, alım-satım) kamu otoritesinin iznine bağlandı. Her ne kadar kararname Suriye'nin bütün sınırları için çıkarılmışsa da pratikte Kürtler daha ağır sonuçlara maruz kalmıştır.

17 Aralık 2010

Tunus'un Sidi Bouzid kasabasında işportacılıkla geçinen Muhammad Bouazizi, mallarına el konulması ve aşağılanmaya maruz kalması sonucu belediye binası önünde bedenini ateşe verdi. Bu olay sonrasında gelişen protestolar, daha sonra birçok kişi tarafından "Arap Baharı" olarak adlandırılacak Ortadoğu'daki isyan dalgasının da başlangıcı oldu.

25 Ocak 2011

Tunus'taki isyanın ardından, Mısırlıların "Öfke Günü" olarak adlandırdığı 25 Ocak 2011'de, ileride isyanın en önemli sembollerinden biri olacak Tahrir Meydanı'nda kitlesel eylemler başladı. 11 Şubat 2011'de Mısır ordusu idareye el koyarak Hüsnü Mübarek'in otuz yıllık devlet başkanlığı görevini sonlandırdı.

7 Şubat 2011

Tunus ve Mısır'dan sonra Libya'da da kitlesel protestolar başladı; ancak buradaki süreç hızla bir iç savaşa evrildi. 11 Mart 2011'de Paris'te düzenlenen bir konferans sonrası, NATO'nun da ABD öncülüğünde Libya'daki iç savaşa müdahil olması kararı alındı. NATO müdahalesiyle birlikte tırmanan iç savaş 20 Ekim 2011'de, kırk yılı aşkın bir süredir Libya'yı yöneten Kaddafi'nin öldürülmesiyle sona erdi.

15 Mart 2011

Suriye'nin Dera'a kentinde başlayan Beşşar el-Esad karşıtı gösterilerle birlikte Suriye de Arap Baharı'ndaki yerini aldı. Esad rejiminin Dera'a'ya sert müdahalesi sonucu kentle dayanışmak için diğer birçok bölge (Hama, Humus, Lazkiye, Banias, Deir ez-Zor vb.) devreye girdi ve olaylar büyüdü. Fakat bu eylemlerin sonucu diğer örneklerdeki gibi olmadı: Esad ne iktidardan çekildi ne de devrildi; ülkeye eskisi gibi hükmedememekle birlikte iktidarını da tamamen yitirmedi.

7 Nisan 2011

27 Mart ve 1 Nisan'da Amûdê'de gerçekleşen rejim karşıtı gösteriler daha sonra Serêkaniye ve Qamişlo'ya da sıçradı. Suriye rejimi, Nisan 2011 başında Esad'ın Kürtlere vatandaşlık haklarının verileceğini duyurmasıyla protestoların önüne geçmeye çalıştı ve 7 Nisan 2011'de çıkarılan 49 sayılı kanun hükmünde kararnameyle bütün *ecanib*'e, yani yabancı kabul edilenlere Suriye vatandaşlığı iade edildi. Ancak kaydı olmayan, yani maktumin kategorisindeki Kürtlere vatandaşlık hakları tanınmadı.

7 Ekim 2011

Kürt Gelecek Hareketi kurucusu ve lideri Mişel Temo uğradığı suikast sonucu yaşamını yitirdi.

26 Ekim 2011

Suriye ve Rojava'da aktif olan (Kürt Gelecek Hareketi ve PYD hariç) ondan fazla partinin Mesut Barzani aracılığıyla Hewlêr'de bir araya gelmesiyle *Encûmena Niştimanî ya Kurdi li Sûriye*– ENKS (Suriye Kürt Ulusal Konseyi) kuruldu.

16 Aralık 2011

PYD, *Meclîsa Gel a Rojavaye Kurdîstanê*'nin (Batı Kürdistan Halk Meclisi) kuruluşunu ilan etti. Halk Meclisi; PYD, kadın örgütü *Yekîtiya Star*, sivil toplum çatı örgütü *Tevgera Cîvaka Demokratîk* (TEV-DEM) gibi oluşumların çatı örgütü işlevinigörmeye başladı.

11 Haziran-12 Temmuz 2012

PYD ile Suriye Kürt Ulusal Konseyi arasında Hewlêr'de altı maddelik bir anlaşma imzalandı. 1 Temmuz'da yedinci madde olarak, Batı Kürdistan Geçiş Yönetimi şeklinde işlev görecek olan *Desteya Bilind a Kurd*'un (Kürt Yüksek Komitesi) kurulmasına karar verildi ve 12 Temmuz'da komitenin kuruluşu ilan edildi.

19 Temmuz 2012

Rejim güçleri 19 Temmuz'da YPJ (*Yekîneyên Parastina Jin*) ve YPG (*Yekîneyên Parastina Gel*) tarafından Kobanî'den, ertesi gün ise Efrîn ve Derîk'ten çıkarıldı. Rejim güçlerinin Rojava'dan çıkarılması daha sonra Cezîrê bölgesinin önemli bir bölümüyle devam etti. Böylece Rojava'nın büyük bir kısmında PYD'ye bağlı güçlerin hakimiyeti sağlandı. Daha sonra görüldüğü üzere bu, 21 Ocak 2014'te ilan edilecek Demokratik Özerkliğin en önemli adımlarından biri olacaktır.

Muhtaç Kaynakça

Slavoj Zizek
Antroposen'e Hoşgeldiniz
Çev. : Mehmet Budak,
Encore: İstanbul, 2012

Zizek, Lacancı psikanaliz ve Hegelci felsefenin kavramlarını kullanarak içinde bulunduğumuz ekolojik kriz üzerine bir düşünme egzersizi öneriyor. Dört bölümden oluşan deneme, öncelikle ekolojik krizin herkesin farkında olduğu, fakat kimsenin ciddiye almadığı bir tehlike olması üzerinde durarak bu gerçeklik üzerine geliştirilen yaklaşımları inceliyor. Kıyametçi söylemlerle devlet güçlerinin ve sermayenin ekolojik krizler üzerine refleksi paralel bir şekilde incelenirken, bu yaklaşımların imkânsız olarak görüleni normalleştirdiği vurgulanıyor. İkinci bölümden itibaren kapitalizmin ekolojik sorunla başa çıkma yöntemlerini inceleyen Zizek, bu bağlamdaki çoğu yaklaşımın, doğanın kapitalizm tarafından sömürülmesinin sorunun bir kısmı olduğunu kabul etmekle beraber, soruna yine kapitalizmin içinden bir çözüm önererek ekolojik ve sosyal sorumluluğu bir kâr üretme şekline dönüştürmeye odaklı olduklarını savunuyor. Bu yaklaşımın ekolojik krizleri teknoloji ve bilim yoluyla çözülebilir birer soruna indirgeyerek ideolojik karakterlerinden arındırdığını söylerken, bu reflekslerin vurguyu ekolojik krizlerinin zorunlu olarak politik karakterli olan hayat tercihleri üzerine düşünme gerekliliğinden kaydırdığını iddia ediyor. Böylece ekoloji üzerine, kendi üzerine düşünmenin ve eleştirel bir yaklaşım geliştirmenin kapılarını aralıyor.

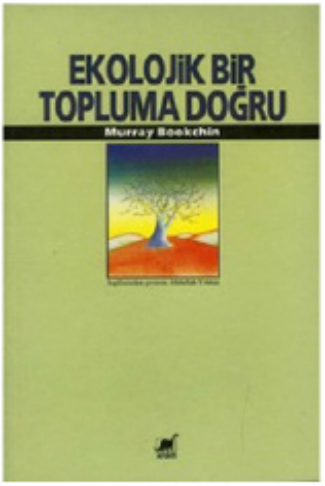

Murray Bookchin
Ekolojik bir Topluma Doğru
Çev. : Abdullah Yılmaz,
Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 1996

Radikal demokrasi kavramını ilk kez ortaya atan düşünürlerden Bookchin, bu kitabında 1970'li ve 1980'li yıllarda ekoloji üzerine yazdığı, günümüzde hâlâ güncelliğini koruyan makalelerinin bir derlemesini sunuyor. Bookchin, 1970'li yıllardan itibaren kapitalizmin "ya büyü ya öl" rekabetçiliğine dayalı anlayışının, kaçınılmaz bir ekolojik felaketi beraberinde getirdiği fikrini savunuyor. İnsanlar arasındaki ilişkilerin tahakküme dayalı olmasıyla rekabet üzerine kurulu bir ekonominin simbiyotik bir ilişki olarak kurulduğunu vurgulayarak, doğayı tahakküm altına alma düşüncesinin hiyerarşik toplum düzeninden ayrı düşünülemeyeceğini iddia ediyor. Bu bağlamda geleneksel ekolojik hareketlerin,temelde toplumsal düzeni hedef almayan geçici iyileştirmeler üzerine kurduğu politika eleştirel bir gözle inceleniyor. Bookchin ekoloji, feminizm ve cemaat hareketlerinin, çatışma alanlarının esas olarak kendi içlerinde yattığını, bu hareketlerin madunluğu yaratan tahakküm ilişkilerinin ortadan kalktığı yeni bir toplum düzeni yaratmayı hedeflemesi gerektiğini iddia ederek, bu hareketlerin pratikleri üzerine bir tartışma başlatıyor.

Göksel N. Demirer
Metin Duran
Gökçe Özgür (der.).
Marksizm ve Ekoloji
Öteki Yayınları: Ankara, 2000

Marksizm ve Ekoloji, Marx'ın müstakbel ekolojik vurgusunun altını kalın çizgilerle çizmektedir. Senkretik bir yapısı olmayan bu vurgunun kendisi bizlere ekoloji külliyatı ve Marksizm arasındaki örtüşmelere ulaşma fırsatı tanıyor: Kapitalizmin işçi emeğini sömürdüğü gibi, daha fazla artı-değer üretme kaygısıyla doğayı da sömürdüğünü ve doğayı da meta ilişkileri kapsamında kategorize ettiğini görebiliyoruz. Marx'a giydirilen ve/veya yanlış şerh düşülen ilerlemecilik iddiasının tersyüz edilmeye çalışıldığı bu kitapta, teknolojinin kapitalizmin vahşi kâr/yarar hırsı ile enstrümanlaştırılmasının ve eko-sistemi maruz bıraktığı yıkımın aksine, üretici güçlerin doğadan asgari ihtiyaçlarını karşılamaları gereğince kullanılması gerektiğinin Marx tarafından belirtildiği ifade edilmektedir. Aksi durumda doğa ve insanlık arasındaki diyalektik ilişkinin geridönüşü olmayacak şekilde bozulması ve insanlığın türce kendi Frankenstein'ini yaratacağı Marx tarafından çok açık olmasa da belirtildiğine vurgu yapılmaktadır. Öte yandan, bu yıkım ve deformasyona karşı kitapta çeşitli çözüm önerileri de geliştirilmeye çalışılmıştır. Kitabın son kısmında ise Kürdistan'da uzun süredir yaşanan eko-yıkım sitemli bir dille okuyucularla paylaşılmıştır. Sistematik olduğunun vurgusu yapılan bu yıkımın tahrip ve yıkım gücünün akıl almaz boyutlarda olduğu da aktarılmaktadır.

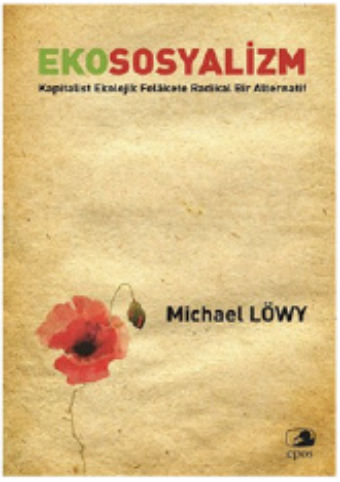

Michael Löwy.
Ekososyalizm.
Çev. : Hande Turan Abadan,
Epos Yayınları: Ankara, 2015

Marksist sosyal bilimci Michael Löwy, "Kapitalist Ekolojik Felâkete Radikal Bir Alternatif" alt başlığıyla yayımlanan bu çalışmasında, sosyalist ekoloji anlayışını ve ekososyalizm akımına bağlı fikir ve pratikleri inceliyor. Dört bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde ekososyalizm kavramı, ekososyalizmin çıkmazları ve eko-sosyal meselelerin ortaya çıkışı ile bu anlayışın uygulamaya konulmasında demokratik planlamanın rolü ana hatlarıyla anlatılıyor. İkinci bölümde, Marksizm ve ekososyalizm ilişkisi irdelenirken, Marx ve Engels'in düşüncelerinin hangi noktalarda ekososyalizm ile uyum gösterdiği, hangi noktalarda revizyona ihtiyaç duyduğuna yönelik sorularına cevap aranıyor. Löwy, üçüncü bölümde, ekososyalizmin kuramsal ve pratik aşamalarını detaylı inceleyerek, bu akımın beraberinde getirdiği etik ilkelere, altermondiyalist direnişe ve ekolojist mücadele önündeki devasa engellerden biri ve tüketim kültürünün tetikleyicisi olan reklam emperyalizmine değiniyor. Dördüncü bölümde ise ABD'deki solcu ekoloji anlayış ve Chico Mendes'in Brezilya'daki çevre mücadelesi masaya yatırılarak karşılaştırmalı bir vaka incelemesi yapılıyor. Son olarak ekler bölümünde, Löwy ve sosyal bilimci Joel Kovel'in Eylül 2001'de yayımladıkları "Ekolojik Enternasyonal Manifesto" ile Löwy'nin katıldığı ekososyalist deklarasyon ve konferans metinleri yer alıyor.

Abdullah Aysu
Gıda Krizi: Tarım, Ekoloji ve Egemenlik.
Metis Yayınları: İstanbul, 2015

Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu Kurucu Genel Başkanı Abdullah Aysu *Gıda Krizi* adlı çalışmasında, insanlığın gıda sorununu çözme adına atılan "modernleşme" girişimleri sonucunda dev kapitalist şirketlerin çatısı altındaki tarımın ve gıda üretiminin sebep olduğu ekolojik tahribat, buna karşı etkili olabilecek mücadele yolları ile alternatif üretim ve dağıtım yöntemlerini tartışıyor. Çalışma üç bölümden oluşuyor; "Küresel Gıda Krizi" başlıklı ilk bölümde, küresel gıda sisteminin geçtiği aşamalar ile yaşanmakta olan gıda krizine sebep olmuş olan ve serbest piyasadan kaynaklanan fiyat artışları, tüketim alışkanlıklarındaki değişimler gibi faktörler ele alınıyor. "Ekoloji" başlıklı ikinci bölümde, kapitalizmin tarım ve gıda üretimini yeni sömürü alanı olarak benimsemesiyle birlikte doğada yol açtığı tahribatlar ve bunların gelecekteki sonuçlarından bahsediliyor. Son başlık olan "Gıda Egemenliği" bölümünde ise başlığa adını veren kavram üzerinde duruluyor. Aysu, muhalif örgütlerin ve hükümetlerin gıda güvenliği kaygılarının ötesinde düşünmesi ve başka bir tarım, gıda ve yaşam tarzının hayal edilmesi gerektiğini ileri süren "gıda egemenliği" kavramını detaylı bir biçimde açıklıyor.

Rosi Braidotti
İnsan Sonrası
Çev. : Öznur Karakaş
Kolektif Kitap: İstanbul, 2014

Feminist düşünür Rosi Braidotti'nin, insan kavramının bilimsel ve teknolojik ilerlemeler ile küresel piyasa ekonomisinin baskıları altında büyük bir değişime uğradığı ve türler arasındaki kategorik farkların belirginliğini kaybettiği argümanlarından yola çıkan İnsan Sonrası adlı çalışması, "insan sonrası" olarak adlandırılan şartlar içinde küresel kültürü anlamlandıracak bir kaynak niteliği taşıyor ve bu kültür içinde ahlaki bir pusula sağlama görevini üstleniyor. Çalışma, "Hümanizm Sonrası: Benliğin Ötesinde Yaşam", "İnsan merkezcilik Sonrası: Türlerin Ötesinde Yaşam", "İnsanlık-dışı: Ölümün Ötesinde Yaşam" ve "İnsan Sonrası Beşeri Bilimler: Kuramın Ötesinde Yaşam" olarak adlandırılmış dört bölümden oluşuyor. Braidotti, özellikle "İnsan merkezcilik Sonrası: Türlerin Ötesinde Yaşam" başlığı altında "insan sonrası" adını verdiği dönemi ekoloji açısından inceleyerek, insan merkezciliğin zayıflamasının insanlık için bir şans olabileceğini ileri sürüyor. İnsan oluşun tartışmalı olduğu şartlarda cinsiyet, ırk, sınıf ve tür gibi ayrımların zayıfladığını ortaya koyan düşünür, insan istisnailiğinin sonlanmasının başka türlerle beraber yaşama ve sürdürülebilirlik konularında yeni etik sorumluluklar ve çabalar doğuracağı, günümüzdeki "insanlık dışı" biyolojik pratiklerin aşılmasında özgürleştirici bir güç olabileceği düşüncesi üstünde duruyor.

Friedrich Engels
Doğanın Diyalektiği
Çev: Arif Gelen
Sol Yayınları: İstanbul, 2010

Yaklaşık bir buçuk asır önce, doğanın ve tarihin diyalektiğini tartıştığı bu yapıtında Engels, doğanın diyalektiğinin idealist ve metafizik bir kavrayışla yorumlanamayacağını ve bu şekilde doğru anlaşılamayacağını belirtmektedir. Engels, bu çalışmasında materyalist diyalektik ile doğanın ve tarihin işleyişini tartışmaya veaçığa çıkarmaya çalışmaktadır. Diğer bir ifadeyle, doğanın ve tarihin birbirlerine koşut bir işleyişe ve gelişme biçimine sahip olduğunu belirtmektedir. Isı, hareket vb. doğa bilimlerine ait kavram ve formulasyonları nesnel diyalektik ile açıklayan Engels, bu durumun tarih için de farklı olmadığını kitapta sıkça vurgulamaktadır. Bu diyalektik formunu insandan bağımsız, insanla birlikte var olmayan bir yerde gören Engels, insan menşeili yapıların da bu durumdan bağımsız olamayacağını söylemektedir. Bunlara ek olarak, Engels'in doğa bilimlerine dair kitabında altı çizilen tespitlerinin birçoğunun zaman içerisinde kısmen ya da tamamen doğrulandığını söylemek mümkündür.

Peter Freund ve George Martin
Otomobilin Ekolojisi
Çev. : Gürol Koca
Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 1996

Farklı disiplinlerden iki akademisyen olan Freund ve Martin, bu kitabı dünyanın çeşitli metropollerini yürüyerek ve otostopla gezerken yaptıkları sohbetlerden hareketle yazdılar. Kitapta otomobilin modern toplumdaki yerini pek çok farklı yönüyle masaya yatırıyorlar. Çalışmalarında otomobil merkezli ulaşımın yarattığı ekolojik, ekonomik, toplumsal sorunları pek çok farklı ülkedeki otomobil kullanım pratikleri üzerinden inceliyorlar. Her ne kadar, otomobil ve otomobilleşmenin ekolojik, ekonomik ve toplumsal analizi kitabın ana eksenini oluştursa da, yazarlar bununla yetinmeyip güç ve hızla gelen bir hareketlilik ve özgürlük, mekânsal bireyselleşmenin getirdiği bireycilik, hazcılık ve cinselliğe dayalı bir otomobil ideolojisi kavramını ortaya atarak konuya farklı bir eleştirel boyut katıyorlar. Ayrıca, mevcut otomobil merkezli ulaşımın neden olduğu sorunlara karşı alternatif ulaşım önerilerini de tartışıyorlar. Dolayısıyla kitap, yazıldığı 1990'lı yıllardan bugüne hala güncelliğini koruyan, bu tartışmaya dair önemli ve çok boyutlu bir katkı sunmaya devam ediyor.

Janet Biehl
Toplumsal Ekoloji Siyaseti
Çev. : Esra Eren
Sümer Yayıncılık: İstanbul, 2016

Janet Biehl, Toplumsal Ekoloji Siyaseti kitabında Bookchin'in özgürlükçü yerel yönetimciliğini de içeren fikirlerine yabancı okurları göz önünde bulundurarak, konuyu mümkün olduğunca basit terimlerle anlatmaya çalışmış. Kitap, Bookchin'in "özgürlükçü yerel yönetimcilik", "toplumsal ekoloji", "yurttaşlık", "konfederalizm", "yerelleştirilmiş ekonomi" gibi çalışmalarının bir özetini sunuyor. Kitabın "Günümüzde Yapılacaklar" bölümünde günümüzün ekoloji sorunlarına değiniliyor, özgürlükçü yerel yönetimcilik için neler yapılması gerektiği üzerine tartışmalar yürütülüyor. Janet Biehl ayrıca Bookchin ile yaptığı uzun bir röportaja da yer veriyor. Röportajda Bookchin, kent, kentleşme, kooperatifler, meclisler, özgürlükçü yerel yönetimcilik üzerine kuramsal tartışmalar yürütüyor. Kitabın sonuna, özgürlükçü yerel yönetimcilik hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen okurlar için ek okuma listesi konulmuş. Bu kitap özgürlükçü yerel yönetimcilik kuramına giriş niteliğinde ve bu kurama kısa bir genel bakış sağlama amacı taşımaktadır.

Greg Garrard
Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar
Çev. : Ertuğrul Genç
Kolektif Kitap: İstanbul, 2016

Greg Garrard bu kitabında, edebiyat çalışmaları ve çevre söylemiyle tarih, felsefe, psikoloji, sanat tarihi, siyaset bilimi gibi ilgili alanların etkileşim noktalarının izini sürüyor. "Ekoeleştiri" kitabı, sekiz bölümden oluşuyor. "Yaklaşımlar"bölümü ile başlayan kitap, bolluk, derin ekoloji, ekofeminizm, toplumsal ekoloji gibi kavramları açıklıyor. Kültüredoğa merkezli bir yaklaşım getiren Garrard, çevre söylemini meydana getiren can alıcı kavramların tarihini ortaya koyuyor. Çevresel sorunları sadece bilimsel açıdan tartışmak gerçekten yeterli mi? diye soruyor ve bu noktadan ekoeleştiri, çevresel sorunlar, kültürel incelemelere de tabii olmalıdır diyor. Kirlilik, Pastoral, Yaban Hayat, Kıyamet, Mesken, Hayvanlar ve Dünya başlıkları altında ekoeleştirel kavramları inceleyerek bu kavramlar etrafında şekillenen "kırsal", "toprak", "ozon deliği" gibi farklı dönemlerde farklı toplumsal çıkarlara hizmet ettiği düşünülen mecazların nasıl üretildikleri ve nasıl dönüşüm geçirdiklerini araştırıyor.

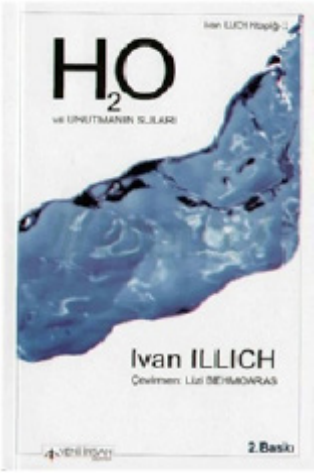

Ivan Illich
H2O ve Unutmanın Suları
Çev. : Lizi Behmoaras
Yeni İnsan Yayınevi: İstanbul, 2007

Ivan Illich bu kitabında berraklığın ve hayal gücünün olmazsa olmazı "su" üzerine yoğunlaşıyor. Illich bu kitabında açıkça şu soruyu soruyor: Kenti çevreleyen su borularında dolaşan, kimyasal yapısı H_2O olan, işlevsel olarak suya benzeyen o sıvının, insanın tarih boyunca su olarak bildiği, yaratılışın ikinci gününde ikiye ayrılan, Lethe'de belleği silen, Mnemosyne'nde mutlak bilgiyi içinde toplayan, vaftiz edilirken ve abdest alırken ruhu arıtan, antik felsefede tözlerden biri olan, uzamı sınırlayan, pınarlardan çağlayan, ırmaklardan akan ve meydanlardaki ortak köy veya mahalle çeşmelerinden kap kacağa doldurulan; yani temizleyen ve arıtan o şey ile aynı olduğuna emin misiniz? Ümit Şahin kitabın sunuş bölümünde, "H_2O'yu okurken, belli bir anlam düzeni içinde yer alan, bunu da kutsallık, ya da mitoloji bağlamında tarif eden bir uygarlığın, kurduğu yeni ekonomik dille, bu tarihsel durumdan nasıl koptuğunu bir kez daha kavrıyoruz," diyor. Küresel su krizinden bu kadar sık bahsedilen bir süreçte suyun nasıl H_2O'ya dönüştüğünü okumak, belki de yaşanacak "susuzluk" senaryolarını anlamak için önemli olacaktır.

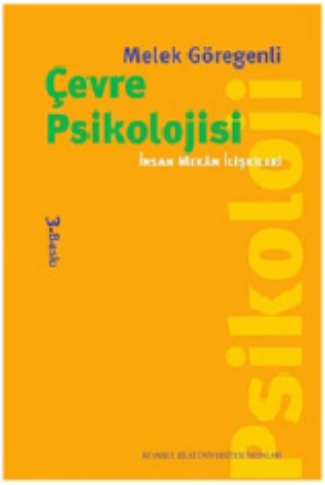

Melek Göregenli
Çevre Psikolojisi - İnsan Mekan İlişkileri
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2015

Çevre Psikolojisi, Kültürlerarası Psikoloji ve Politik Psikoloji alanlarında çalışmaları bulunan Melek Göregenli'nin, bu konularda ulusal ve uluslararası düzeyde yayınlanmış çok sayıda kitap ve makalesi bulunuyor. Yazar, "Çevre Psikolojisi – İnsan Mekân İlişkileri" adlı kitabında; kişilerin aile, aşk, arkadaşlık vb. ilişkilerinden yola çıkarak insanın çevresini tanımlaması üzerinden kendini de anlamlandırma durumunu inceliyor. Göregenli, çevrenin insan zihnindeki "sabit" anlamının yanı sıra'kendiliğinden' değişken olan durumunun görülmesini ve zihnin bu sabitlik-değişkenlik arasında kalmışlığının nedenlerini açıklamaya çalışıyor.

Her ne kadar sosyal psikolojinin bir alt dalı olarak görülse de, çevre psikolojisindeki insan-mekân ile zaman-mekân ilişkisinin dinamikliği, geleneksel psikolojiye yönelik yöntemsel ve yapısal eleştirel yaklaşımların doğmasına neden olmuştur. İnsanlar, içinde yaşadıkları çevreyi nasıl anlamlandırmaktadır? Zihinlerinde mekânla ilgili ne tür bir tasarım oluşmaktadır? Çevresel alanlar hangi yanlarıyla algılanmakta ve belleğe kaydedilmektedir? Çalışmasında bu tür soruların cevaplarını da arayan Göregenli, insanın çevre ve/veya mekân ile ilişkisini farklı boyutlarıyla ele alarak tartışmaktadır.

Fethi Süvari
Ekolojik Toplum
Aram Yayınları: Diyarbakır, 2014

Ekolojik Toplum kitabı; günümüz dünyasında yarattığımız yıkımı, sorunun başlangıcını ve iktidarcı çizginin gitgide kalınlaşarak doğanın sonu olması sürecini ele alıyor. Yazar, her şey üzerinden ayrışmış ve ortaklaşmamakta ısrar eden kesimlerin modern dünya inşasındaki yanlışlara karşı aynı zemin üzerinde bulunmasını makaleler ile fark etmemizi sağlıyor. Fakat yıkımı yaratanlarve aynı zamanda çözüm gücüne de sahip bizler biliyoruz ki, toplumsal ekoloji, kentleşme, doğal toplum ve kapitalist dünyadaki hızlı teknolojik gelişim başlıklarını yan yana nasıl ele alıp ya da birbirinden nasıl ayrıştıracağız sorularına cevap bulmak hiç de kolay değil. Kitaptaki makaleler aracılığıyla soru ve sorunlarımıza yeniden ama çözüme daha yakın bir perspektifle bakmayı deneyeceğiz.

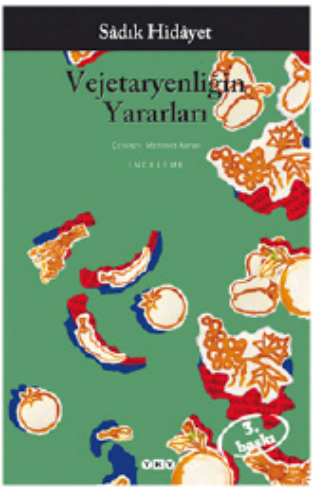

Sâdık Hidâyet
Vejetaryenliğin Yararları
Çev. : Mehmet Kanar
Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2016

Modern İran edebiyatının önde gelen isimlerinden ve İran'da modern öykücülüğün kurucularından Sâdık Hidâyet'in *Vejetaryenliğin Yararları* çalışması 1927 yılında yayımlanmıştır. Eser, hayvan hakları üzerine Farsça yazılmış kurucu ve en ilham verici çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. "Midelerinizi hayvan mezarlığı yapmayın - Ali b. Ebi Talib" epigrafı ile başlayan kitap vejetaryenliği felsefi, tarihi, ve bilimsel çerçevelerde değerlendirmektedir. Budizmden Zerdüştlüğe, Yunan felsefesinden İslam'a, Tolstoy'dan Nietzsche'ye ve çeşitli bilim insanlarına uzanıp geniş bir referans izleği sunan kitap, Hidâyet'in akıcı, sade ve güçlü anlatımı ile birleşmektedir. Bütünsel anlatı ile vejetaryenliği küresel bir perspektif olarak sunan Hidayet'in bu çalışması, hayvan özgürleşmesine de öncül politik müdahalelerden biridir.